

A MAGYAR

FORRADALOM NAPJAI

1849. JÚLIUS ELSŐJE UTÁN.

SZILÁGYI SÁNDORTÓL.

HARMADIK KIADÁS.

PEST, 1850.

HECKENAST GUSZTÁV SAJÁTJA.

Historia est testis temporum, lux veritatis,
magistra vitae, vita memoriae, nuncia vetustatis.
Cicero.

A második kiadáshoz.

Azon szíves részvét, melylyel apokriphos jegyzeteim találkozni szerencsések voltak, — a két első kiadás alig egy pár hó alatt elkelvén, — a pártfogóidé, mely várakozásomat túlhaladta, ösztönzének, azt egy új kiadásban a' közönség elébe juttatni.

Megjegyzem azonban, hogy ezen új kiadás tetemesen javítva van. Azóta új adatok nyomába juték, 's a'közönség ítélőszéke az első kiadásnak több hiányaival ismertetett meg, mik ebben gondosan kerülve vannak.

S mi amannak hiánya volt, az okleveleknek a füzet regéhez sorozása, a könnyebb megértés s nagyobb kényelem szempontjából azokat, mint a tárgy menete megkívánja, magsába a füzetbe iktatám.

Pártszinezetet művemnek adni kerültem. S ha subjectivitásom benne néhol kifejezve van, ez csak az események bíráltságában történt. A tényeket adatok után, igazsághoz liven jegyeztem föl.

Kütfőim valának: az orosz-, osztrák s forradalmi tábornokok hadjelentései, az idő alatt Pesten, Szegeden s Aradon megjelent hírlapok, a forradalom főnökei közt

folytatott levelezések, azoknak proclamatiói, Kossuthnak az angol és francia political ágensekhez küldött leírása e végnapokról s végül saját jegyzeteim, miket a' hely színén vagy teljes hitelességű hírek után jegyeztem föl.

Mindamellet e munka semmi egyéb, mint apokriphos jegyzetei egy kortársnak, s ha a későbbi időben az avatottabbaknak csak némileg is kútfőül szolgáland, learattam fáradalmaimért a legszebb díjt.

Pest, december 15-én 1849.

A harmadik kiadáshoz.

Új kiadásban új javításokkal adom át jegyzetkéimet a közönség ítélőszékének.

A legébrebb gondoskodás daczára is maradtak a másodikban hibák.

Úgy vagyok c művemmel, mint nevelő gyermekével. Ha apónként új hibákat fedezek föl benne s naponként javítok rajta, s örülök, ha fáradalmaimnak sikerét látom.

Pest, febr. 15-én 1850.

Hazánk ez utolsó forradalmának bevégezése fait accompli. A forradalom maga leélt esemény, s mint a Martinovicsé vagy Rákóczyé, tárgya a históriának.

Véres dráma volt, melly ötnegyedéves rövid élete alatt is Europa szemét magára vonta, és sok jeleneteiben ma is talány. Földingás vala, kemény, megrázó, melly bukása által nyolczszázados históriai emlékeket, nyolczszázados palliatív institutiokat temetett el, nyolczszázados lánczokat tépett szét. Mi fenmaradt: tabula rasa, a mellyre vésendő hieroglyphek még nincsenek leleplezve.

Nem hiszek józan embert, ki, mióta orosz s osztrák sas egyesültek ellene, semmivétételében perczig is kételkedett volna. Mi históriája lapjain fénypont, az a nemzet, az a nép érdeme, s mi azon egy veres vonalként áthúzódik, az a nép, önmagok erejének nemismerése, túlbecsülése.

Ha a dolog bevégezve nem volna, ha léteznék szalmaszál, mihez az optimista is kapkodni tudna, hallgatnék. De így — nincs okom rá.

E végnapok története sokkal érdekesebb, hogysen azt e perezben, midőn a história szólhat róla, hallgatással mellőzni lehetne. Dolgok tűnnek föl benne, mellyeket csak az tudhat, kinek szeme előtt, bonyolo-

dott ki a dráma. Események történtek, mellyek apró nuance-aikért kiegészítő részei s épen ezért tudásuk elkerülhetlen.

Sem szenvedély, sem pártszínezet nem vezeté tolamat. Nem érdemelné meg memoire-om, hogy adatként használtassák, nem érdemelné meg történetem, hogy kézbe vétessék, ha olyan volna.

Mint egyszerű históriát nyújtom az olvasó kezébe. Higgadtan fogtam a dolgozathoz, mintha századok előtt történekről írnék. Pedig a haza sokkal inkább érzi azt, pedig a sebek, mik általa vágattak, sokkal mélyebbek, hogysen azokat könnyen lehetne feledni.

Az emberek, kik benne szerepeltek, a cselekvés mezejéről letűntek, mint a munka, mellynek kivitelét magokra vállalák. Épen ezért tárgyai az írói bonczkésnek, épen ezért fogok rólok, mint olyan okról, fényeikből következtethető jellemzést írni.

Első fejezet.

A forradalom végnapjaival összefüggő események, Görgei jellemzése, haditanács, Buda bevétele, Görgei s Kossuth közti versengés, Kossuth levelei Bemhez ennek fővezérré leendő kinevezetése ügyében, hadi tervelések, követség Görgeihez, Miskolcz eleste, szaladás Pestről, győri és komáromi csaták, Görgei a hadi törvényszék elébe hivatik, magyar sergek állása.

I.

A forradalom végnapjaival szorosan összefüggő események rövid vázlatát ide iktatom.

A forradalom e korában Görgeit és Kossuthot egymással szemben állni látjuk, pedig kevés idő előtt Kossuth volt az, ki azt ajánlta: „hajoljon meg a nemzet Görgei előtt!”

Görgei hiú büszke ember volt, de mindenk fölött katona. És Kossuth benne korán látta a katonai dictátort, s önmagáért művéért remegett tőle.

Görgei a függetlenség kimondását, szívből-e, vagy mert terveivel ellenkezőnek hitte, de mindenesetre, miután kivihetlenségét látta, meggyőződésből ellenzette, bárha, mint utóbbi tettei elárulják nem pénz, nem a trónushoz ragaszkodásért adta meg e lépésnek a végcsapást.

Bizonyos, hogy már januárban kezdett hg Windischgrätzzel alkudozni, de a kápolnai csata, Perczel és Bem szerencsés hadjáratai a magyar fegyverek előnyét megszerezvén, attól elállni kényszeríték.

Következő, június végén történt esemény, jellemére nem kis fényt dérit.

Épen ministeri tanács volt, s Görgei szokott cynismusával egyenesen oda ment: ezen est nevezetes volt. Görgei a tanácsszoba melletti benső teremben nőalakot vőn észre, s kérdezgeté „miféle nőszemély az?“ — míg végre Kossuth egy kis zavarral mondá: „az én nőm“ — „tehát küldd ki onnan — volt a válasz — a statustanácsnak nőtanúkra nincs szüksége.“ — Ezen incident után szokott módon folyt a tanácskozás, különösen épen Kossuth előterjesztéséről, melly szerint e lak neki igen szűk lévén, úgymond, „legalább három nagy előszobára lenne szükségem, s olyan házban, mellynek két kapuja van, hogy az egyiken be-, a másikon kijárhassanak a kocsik, ha jönnek hozzám az udvarlók.“ — E szóra kissé ingerülten feleie Görgei: „bizony nem tudom édes lelkem barátom, lesz-e időnk neked palotát építeni, mert“ — s erre előadá a határszélekről hozott híreket az oroszok minden oldaloni elönyomulásáról, némi keserűséggel emlékezvén meg figyelembe nem vett tanácsáról, s azzal fejezé be: „most már nem marad egyéb hátra, mint vagy Erdélybe vonulni vissza, ha még nem késő, vagy kivágni magunkat Austriába, ott legalább van munitio, miből úgy is kifogyunk.“

Később, midőn — mint maga nevezé — a kor-

mány Buda bevételének stratégiai baklövését megrendelé, kapva kapott az alkalmon annyira, hogy Buda ostrománál huszárokat használt, s 10 ezer ember helyett 30 ezeret hagyott annak sánczai alatt tétlenül heverni. Szólott ugyan ellene, de tenni mit sem tett, midőn ez hatalmában álla.

Görgei volt az, ki Buda bevételét stratégiai baklövésnek hirdeté, ezáltal a császáriaknak idő engedtetvén erejüket olly tetemesre szaporítani, hogy minden további ellenállás hiú merényletté vált, kivált miután ő ellenök alig egy pár ezer embert küldött. Mint avattak tudni akarják, Görgei ezt épen úgy megmondá azon nő-cotteriának, melly dolgainkat gyakran erzsébeti bölcseséggel vezeté; de az mit sem akart hallani, mert a Pesttöli távollétet sokallá.

Annyi azonban áll, hogy ő győzni tudott, de, mint késedelmei mutatják, nem győzelmet használni.

S a bevonulás csakugyan megtörtént.

Ünnep, fényes ünnep volt. Az ország kormányzója nejevel, tábornokokból álló suite-tel, a német légiótól s néptengertől követte, a szabadsajtó- s váczi utczákon át tartá bevonulását előrei kiszámítás szerint épen azon nap, mellyen öt hó előtt hg Windischgrätz jött be.

Hiú csillám, melly kora bukás magvait takarta el ; álfény, melly a republicai egyszerűség helyett elalatatandó volt az illyeseken kapkodó népet.

Valóban, ha a kormány nem csinál ünnepet bevonulásából, távozása sem lett volna siralom ünnepe!

Minden, mi ezután történt, mutatá, hogy a kormány elzsibbadt, megjijedt. A veszélyt egész nagysá-

gában látták s nyugodtan tétlenül várták, csak Horváth Mihály gondolt rá, ez is, kevéssel azelőtt, s csak böjtöt rendelve.

De az nem volt mind, legalább nem volt az egész. A legcriticusabb perczen, midőn az ellen minden oldalról előnyomult, mintha a külbajokat nem elégték volna, belczívódáshoz kezdettek.

Kossuth a kormányzó s Görgei a fővezér és hadügy - minister közt folytatott versenygést perczenként növekedni látjuk. Kossuth félt, hogy nyakára nőhet Görgei, mert két olly fontos hivatal egy kézben elegendő volt arra, hogy mindenkit, ki útjában állt, onnan elmozdít-hasson. S aztán nem is bizott benne az előzményekért, hitte, hogy érdemeket akar büntetlenségére szerezni.

Ezenben az orosz seregek beütöttek, s az újonnan rendezett, Olaszhonból elhozottakkal szaporított császáriaknak vezényletét Haynau tábornaszernagy vette át.

E miatt az éjszakai hadtest Miskolczig vonult, a du-nai, pedig Győrből, miután itt Görgei elég aljas volt) \$Z\$ osztrákot 10,000 emberrel megtámadtatni, Komáromba húzódott.

Kossuth Bemmél az eseményeket következő levelekkel tudatá:

„Az ország kormányzója altábornagy Bemhez

Altábornagy úr!

Görgeinek igen túlnyomó erőtlől szorított hadteste harc nélkül Miskolczig visszavonult.

Főként a vezetők, félve, hogy az ellenség 18,000-nyi lovassága megtámadja s szétveri őket, nem merének csatába ereszkedni; rögeszméjük főhadtestünkkel egyesülni, s nem gondolják meg, hogy ezáltal az oroszoknak túlerejét ide nya-

kunkra hozzák, Austriának megadni a fő csapást nem marad időnk, s hogy két tűz közé jutunk.

Ezt ATN. úr önnek szükséges tudomásul jelentem, azon szilárd meggyőződéssel, hogy csak erőnek gyors koncentrálása (melly aztán az ön vezérlete alá rendeltetnék), menthet meg.

A nélkül az orosz főerő egy hét alatt Pesten, s mi rosszabb, fősergünk hátánál lesz.

Elkövetünk minden lehető. Sóvárgva várom ön tudósításait.

Pest, június 28. 1849.

K o s s u t h.“

„A kormányzó, Bem altábornagy úrhoz.

Pest, jún. 28. 1849. estve.

Altábornagy úr!

E perezben kapom Kolosvárt június 23-áról irt levelét, — Az orosz Erdélybei invasiojáróli tudósítás már tudva volt előttem. Ezredes Kissnek Brassónál történt halála fájdalmasan hatott rám.

Fájdalommal látom át, hogy altábornagy úr Erdélyből a Bánátba most nem jöhet ki.

De a vész ott is igen nagy, mint általán mindenütt. Most jönnek legnehezebb napjaink; áldja meg Isten fáradalmainkat, mert valóban szükségünk van rá.

Bánátban a parancsnokok közt örökös viszály van, de rend-, összetartás-, egységre van szükségünk, különben elvesztünk.

A Bács-Bánátra nézve következőleg rendelkezőnk (altn. úr személyesen nem mehetvén oda):

Ott 3 hadtest van.

⌘ A volt Vécsey-féle, most Guyon kormányozza;

⌘ a váczi (Perczel-féle test.) Parancsnok Tóth;

' t az, melyet altn. úr az önnek Dévára adott segédszapatok helyett! személyesen kivezet. Testparancsnok Bánffy.

Minden bács-bánáti egyesült seregek és osztályok főparancsnoka nyilatkozik, önön vagy Perczelen kívül senkinek sem engedelmeskedni. Megadtam ugyan neki a szükséges utasításokat, de tisztelettel kérem altn. urat, adja meg ön is a Bánátban levő, ön sergéből oda parancsolt katonai parancsnoknak az utasítást, hogy mindaddig, míg ő öntől különválva operál, azt tartozik főparancsnoknak nézni, kit a kormány erre határoz; ez most altn. Vetter, ön altn. úr nem mehetvén oda.

De véleményemet tisztán nyíltan ki kell mondanom, hogy ha gyorsan, igen gyorsan egyesíthetjük erőnket, a haza meg van mentve, ha nem: nincs.

Vérző szívvel bár, de szilárd meggyőződéssel ki kell mondanom, hogy ha ez gyorsan történik, egész provinciákat, sőt az ország négy ötödrészét kész vagyok feladni, hogy erőink gyorsan concentráltathassanak. Mert úgy megverjük az ellent, s a megvert ellennel az elveszett provinciákat magoktól visszazakapjuk; de ha a főerő szétveretik, a nemzet elvesz, s a provinciák mit sem használnak.

Óhajtánám azért, hogy ön egész erejével kijöjön, egyesüljön a többi testekkel, vegye át a főparancsnokságot, úgy tour á tour megverjük elleneinket s visszanyerjük a világszabadságot.

Ha ez nem lehet, félek hogy 14 nap alatt egy catastropha történik.

Azonban az országot utolsó emberig védendem. — Magyarhon népeit most fegyverre szólítom.

Nagy-Váradra parancs ment, hogy a' két üteg, mely ezen s a jövő héten fölszereltetik, rögtön küldessék önhöz, mint Ígértem. Gyalog vagy lovas ütegek lesznek-e, nem tudom. De inkább azt hiszem, jobb ma egy gyalog üteg, mint két hét múlva lovas; mert ki tudja, mennyi ideig a miénk még Nagy-Várad.

Kérem a' Vetter főparancsnoksága iránti avisot a

nánati seregkehez elküldeni — igen sürgetős, különben savar lesz.

Ajánlom magamat ön szíves barátságába.

K o s s u t h , kormányzó.“

„Az ország kormányzója altábornagy Bemhez.

Sietve tudatom önnel, hogy a' tegnapi győri csata ránk íézve roszul ütött ki, seregeinknek Győrt oda kellett hagyluk.

Annál sürgetőbb szükséggé vált, hogy altn. úr velünk itt egyesüljön; ha ezen egyesülés elég gyorsan megtörtént, i' haza meg van mentve. Budapest június 29-én 1849.

Az ország kormányzója,

K o s s u t h .“

„Az ország kormányzója altn. Bemhez.

Pest, június 29-kén 1849.

Görgei tábornokot 50,000 ember Győrnél megtámadta s legyőzte.

Ezáltal azon terv, hogy Austria ellen nyomuljon s az alsó seregkekel fén egyesüljön, lehetlenné vált.

Meghatározottat tehát, hogy Komáromnál erős őrizet hátrahagyásával a többi sereg alatt koncentráljon, úgy hogy az erdélyi, németbánati s felső seregke és Visocky teste Szedge felé nyomuljanak s a bács-bánati seregkelel egyesüljenek.

Ezt azon hozzáadással tudatom önnel, hogy az orosz seregkelel Tokajon át kemény osztálylyal 8, mások szerint 20,000 emberrel átmentek a Tiszán s ma Nyíregyházán vannak.

Ezáltal az ellenség Debreczen s Nagy-Várad alatt, úgy látszik, az ön seregke háta mögé akar menni s önt a többi seregkelel elvágni.

Főfeladatunk legyen ezt meggátolni, s a kormány részéről a fén leirt koncentrálás ezért határozottat.

Éjfélt van. Minister Csányi, altábornagy Kiss és tábornok Aulich e perczen indulnak, Görgeinek a Szedge felé koncentrálás iránt határozott rendeletet megvinni.

Bizalmasan legyen mondva, a kormány székhelye is oda tétetik.

Kitartás és remény jó ügyünk diadalára!

K o s s u t h , kormányzó.“

Kossuth és a ministerium pedig hadi tervléseit folytatá, daczára annak, hogy Görgei tőle s a többi táblabiráktól hadi tervet nem akart elfogadni, nevéteségesnek tartván, hogy ezen emberek 20 mérföldről rendezik a hadi operatiókat. Végül következő tervben állapodának meg:

„Komárom, mint elárkolt tábor 30,000 emberrel az 1-ső és 8-dik hadtestből ellátva, az osztrák főhadserg előnyomulását gátolandja. E vár és a hadserg vezére Klapka tábornok; helyettese Aschermann ezredes.

A második és harmadik hadtest Aulich táborok alatt a Duna bal partján, állását a Nyitra folyó mentében veszi, és különített csapatok által összekötetésben álland Dembinszki altábornagygyal s Komárommal. Ezen egyesített hadtestnek, melly majd a szükséges segedelem megérkezével főhadsergégé alakuland, előleges feladata leend a Duna bal partján az ellenséges erőt szejnügyyel s egyszersmind schachban tartani, a bányavárosokat fedezni, s magának egy olly állást biztosítani, mellyből a segedelem megérkezével csakhamar ismét támadólag előre haladni lehessen. Viszszahuzódási vonal Vác vagy Miskolcz felé, mint azt tudniillik a' körülmények megkívánják.

Kmety hadosztálya a főváros bevétele után Veszprém felé szállong, és innen magát Komárommal összekötetésbe teszi. Ezen szállongó hadosztály feladata a Dunajobb partjání vidékeket védeni, magát annyira, mint lehet, megerősíteni, végre ha Bem tábornok a Dunán átkel, ez és Komárom közt az összekötetést minél előbb megszerezni. Viszszahuzódási vonal Buda felé. — Buda be nem vétele eseté-

ben Kmety ezen hely további zárata végett a nevezett főváros alatt marad; itt minden kitelhető segítségeket magához von, és veszedelmeztetés esetében a főhadserggel Esztergom- vagy Pesten át csatlakozik.

A felsőmagyarországi hadtest, Dembinszki altábornagy alatt, kisebb részével a felsőmagyarországi szorosokat szemügyrel tartja, főerejével pedig, a mellett, hogy a főhadserggel mindenkor közlekedésben áll, figyelmét a felső Vágdunára és Nyitra folyóra kiterjeszti. E hadtest rendelkezése alá esik a Máramarosban és Beregben alakulandó J urich alezredes hadosztálya is. Visszahúzóási vonal Miskolcra át a Tiszához.

Arad és Temesvár ostromára, továbbá a Bánát ésBácska biztosítására, ugyanott maradand Perczel tábornok, hadtestének felével, és Vécsey tábornok egész hadtestével.

Bem altábornagy tulajdon seregével s Perczel tábornok hadteste felével Titelt elfoglalván és egy támadás által Pétervárt az ellenséges sereg zárata alól felszabadítván, a Duna bal partjára áttér, s a folyamon (á eheval) felfelé halad, azután a hol és midőn a körülmények engedik, a Dunán átkel, ha pedig ez nem történhetnék, akkor a főhadserggel csatlakozik, mellynek parancsnoksága ezen esetben ő reá ruháztatik.

A tartalék Dessewffy tábornok alatt magát egyik osztályával (Hadik) a közép, másik osztályával pedig (Pulszky) a felső tiszamelléken helyezi el, s itt magát tökéletesen kiegészítvén és rendezvén, várjaahadügyministerium további rendeleteit.

Erdélyben Czecz tábornok viszi a hadi főparancsnokságot, kinek főgondjai közé soroztatik, az oláh lázadások végképeni elnyomása, Károlyvár bevétele, és minél nagyobb ezámu segélyseregek Magyarországra való beszállítása.“

Utóbb azonban ezt magok is elvetették.

Innen furcsa súrlódások származtak.

A táblabírák készítnek egy más operationalis tervet, mit Görgei nem fogadott el, ki az operatio centrumául Komáromot választá ki, de miáltal a kormány e várba, vagy mint Görgeinek terve volt, Tihanyba (mellyet erősíteni kezdenek) kénytetett volna vonulni. Mindenkép nyakába akarták erőszakolni. Végre boszusan tudokra adja, hogy a császáriak Komárom alatt állanak, s mivel ő ottan ellenállani sem nem tud, sem nem akar, fusson a kormány, a merre tetszik.

Pesten azonban e levél megérkezte előtt nevezetes dolgok történtek. Conferenciáztak, okoskodtak, tanakodtak, nem tudtak hová lenni. Végre elhatározzák, két tábornokot küldeni Görgeihez, felszólítandók őt az engedelmességre, s koncentrálni minden erejüket alsó Magyarhonban, azon világos rendelettel, hogy ő 25,000 emberrel Buda alá húzódjék. A tábornokok Kiss Ernő és Aulich voltak, velők ment Csányi is.

Semmi világosabban nem mutatja, mint ez, hogy egyik sem volt forradalmi ember. Kossuth Görgeivel egy ügy főnökei, egymás mellett nem lehetének, s egyiknek sem volt elegendő bátorsága túladni a másikon.

Az nap, (június 30.) mellynek éjjelén a két tábornok fölment Komáromba, leérkezett Görgei levele.

II.

Görgei, ki magában előre kiszámította, hogy levele minő hatást fog előidézni, a követséget egész Hiedelemmel fogadta, kijelentvén, hogy a kormány felsőségét, mint annak tagja, nem tagadja, üdvös rendeletét teljesíteni kész, és sietend e parancsnak is engedelmeskedni. — A képmutató! —

De nem így a kormány. Görgei tudósítására legnagyobb zavarba jött. Miskolcra tetemes orosz sereg fenyegető s alig volt valami erő, mit ellenébe tenni tudhatta. Hitte, hogy Görgei nélkülözhetend övéiből s Íme most értesült, hogy neki is igen csekély serege van.

Görgeinek célja volt, megmutatni a kormánynak, hogy ö létezhetik nélküle, de nem megfordítva.

S célját el is érte. Mert a kormány zavarodva futott el, a hivatalnokok egy része Kecskemétiig meg sem állt, Kossuth Czegléden lakott, egyedül Csányi, Vukovics és Szemere székeltek még Pesten. Következő Bemhez irt levele legvilágosabban mutatja ezt:

„Az ország kormányzója Bem altn. úrhoz. ’

Pest, júl. 4-én 1849.

Görgeinek a közelebbi napokbani cselekvésmódja arra mutat, hogy szándoka volt a parancsnoksága alatti fősereggel az ország kormányától függetlenül, saját tetszése szerint operálni.

A vesztett győri csata után tanácsié, hogy a kormány perczig se késsék, tegye székhelyét viszont a tiszántúli vidékre, Pesteni biztosságát 24 óráig sem garantirozhatván.

Illy körülmények közt, mint ország kormányzója, parancsnoki kötelességemnek tartám főként az ingó statusvagyonokat, jelesen a bankot, töltenyt, monturt, fegyvergyárt ’sat. még korán biztos helyre vitetni: de a kormány székhelyét még lehet Budapesten hagyni.

Az ellenség Nagy-Vár ad felé nyomulásának hire, úgy látszik, nem igen alapos. Mindamellert Visockynak rendeleté van 7-kén a’ Tiszán átmenni, Perczel pedig 10,000 emberrel már holnap átmenend.

2-kán Komárom előtt véres csata volt. Reggel 9-től késő estig tartott; az ellenség keményen megverve, szala—dott, s a micink által üldöztetett.

E szerint a kormány még mindig Pesten van és reméli, hogy elmennie sem kellend; én különben koronként Czegléden tartózkodandom.

A főserégből Komáromban mint őrség 20,000 ember marad, s míg ezek az ellent foglalkodtatják, a többi része az oroszok ellen felnyomuland, s a bács-bánáti sereggel összeköttetésben a közelebbi hadi operatiók hasisául a maros-s tiszavonalt választandják.

Tábornok Kmety Székesfehérvárból Pestre nyomul, ott az innen lebocsátott hajóhid segedelmével a Dunán átmenend, egyesül a bács-bánáti sereggel, Jellachichot egész erővel megtámadni s Péterváradot felszabadítani.

Arad már a miénk, s hogy Temesvár is elessék, közös gondunk legyen. Visoczky- és Dessewffynek rász hirmondói vannak. Nem tudják, hol áll az ellen. Mint mondják, most ment át a Tiszán Polgárnál.

Ha ez valósul, 180,000 emberrel fogjuk oldalvást megtámadni.

Ez rövid vázlata operatióinknak. Tudassa ön is'altbn. úr, mi történik Erdélyben s mi történendik, és szíveskedjék Dézs, N.-Bánya, Mező-Túr, Szolnok s Czegléden át naponként, bár rövid tudósításokat, küldeni.

Az ország kormányzója,
K o s s u t h L . “

Kossuth igen is átlátta, milly roppant erő megy ellenök. Sikert csak a concentrálás esetében remélt, akkor is, mint leveleiben azt maga is megismeri, úgy, ha az összes seregeknek, mint porosz Fridrikének, egy főnöke lesz.

Bemet szerette volna, de ez Erdélyben volt; Görgeitől félt, s még sem merő láb alól eltenni; tartott tehát nagyszerű haditanácsot (2-kára viradólag), kine-

vezte Mészárost s mellé rendelé mint tábornoki főnököt Dembinszkit. Az országgyűlést pedig, mint mellyről, bár mennyire ismeré is gyengeségeit, föltételede, hogy e tettéért feleletre vonandja, ideiglenesen feloszlata. Fővezért tett, annak mellőzésével, kit az legmeltöbben illetett, meg nem kérdezésével a hadügyminis-ternek. Meg sem akará fontolni, milly káros következményei lehetnek ennek csak Görgei természetes jelleméből is kifolyólag.

Görgei a győri vesztett csata után seregeit Komárom előtt rendezé s a szőnyi sánczoknál positiót foglalt. Az orosz-osztrák seregek — számszerűit 50,000-en — Ács felől támadták meg ötszörié kevesebb erejét.

Kemény csata volt. Az osztrákok a sánczokat csaknem elfoglalák, midőn Görgei díszöltözetben e szavakkal: „ne féljete! a golyó ma csak engem keresend!“ huszárait ágyúk ellen rohamra vezette. E harcban, melly személyes bátorságát úgy bizonyítja, mint többi csatái stratégiai ismereteit, egy osztrák főtiszteli pár csatában sebet kapott.

Annyi eredménye e csatának csakugyan volt, hogy Görgei megtartá positióját, s a kormány időt nyert nyugodtabban folytathatni költözködését.

Midőn a harczból fáradtan haza érkezett, Kossuth két általunk említett institutiójának híre lépé meg, hogy Dembinszki és Mészáros helyette fővezérek.

Görgeinek önfeladási machinatioit e naptól fogva datálhatni.

Ugyanis saját környülete által katonai emeute-et idézett elő, melly kényszeríté őt letenni a hadügyi

tárczát s fővezérséget vállalni el. Ekkép így is írta magát alá: „fővezér, nem kinevezés, hanem tisztii megválasztás által.“

III.

Görgei a következetlen le- s föltevéseken boszankodva, kijelenté (3-án), hogy a kormánynak engedelmeskedni nem fog, hanem tőlük függetlenül, belátása szerint folytatandja működéseit, bennök legkevésbé bizván.

A veszély elkerülhetlenségét mindnyájan látták, s épen ezért egymásban keresék annak okát, legalább egymás ellen külszín után jártak.

Kijelentette egyszersmind azt is, hogy merőben új terv szerint fog operálni, mellynek azonban koránsem leendő tendenciája a kormány székhelyének védeése, hanem ez meneküljön, hová akar s hová tud.

Kijelentette azt is, hogy a katonai ítélőszék előtt megjelenni nem fog, miután betegsége által gátolva van.

Ezzel tehát meg volt semmisítve azon concentrálási kísérlet, mit Kossuth az utolsó időben minden áron keresztül akart vinni, mint mellytől egyedül föltételezés az ügy megmenthetését; mikor aztán főparancsnokká Bemet nevezte volna ki.

S egy -tekintet a magyar seregek akkori állására meggyőző, hogy annak kivitele egyedül Görgeiben szenvedett hajótörést.

Komáromnál 20,000 honvéd állt. Vezér Klapka.
Vác felé 24,000 húzódott. Vezér Görgei.

Perczel, Visocky, Dessewffynek a Tisza mentében 23,000 embere.

A Bánátban Kmety és Vetter, Erdélyben Bem, állottak a seregek élén.

A seregek ekkori állását, valamint Kossuthnak Bem iránti kedvencz tervét következő hozzá intézett levele tünteti ki:

„Bem altábornagy úrhoz.

Czegléd, júl. 9. 1849.

Sietek az itteni hadi körülményeket tudatni altbn. úrral.

Komárom 18, — 20;000 emberrel megszállva maradt, hogy az osztrák sereget fel-, vagy nagy részét schachban tartsa.

Vácztól Hatvan felé 20, — 24,000 ember útban van.

Tábornok Perezel a Tisza mellett két seregetest felett parancsnok, (tulajdona, az ujan általa alkotott 10,000, s Visocky-Dessew ffy test 12,000 ember), az első ma Abonyban, a másik Törteién van. Körülmények szerint vagy' átmennek a Tiszán, vagy mellette föl, ha a hatvani sereg közeledik.

Nagy-Iván, Kardszag s Püspöki mellett hatalmas népfölkelési sereg.

Az oroszok 15,000 emberrel a Tiszán átmentek Debreczenbe, de Miskolcz felé visszavonultak, hol 15,000-nyi fő erejük áll.

Az osztrákok a Duna jobb partján Buda felé nyomulnak, előőrseik tegnap Vörös váron voltak. A Budapest közti vasút szétromtva. A kormány Szegedre vonul.

Bács-Bánatban Vetter s alatta Guyon a parancsnokok.

Kmety 6000-nyi válogatott csapatát erősítésül kapta azon rendelettel, hogy Jellachichot támadja meg, Péterváradot szabadítsa fel s Temesvárt vegye be.

Minden seregnek most altbn. Mészáros a főparancsnoka, mellette mint tábornoki főnök Dembinszki.

Így állnak a dolgok altbn. úr. Bizalommal nézek a jövő elébe azon egyetlen föltét alatt, hogy erős erélyes katonai parancsnokság álljon a seregek élén.

Ezennel altábornagy urat minden magyar seregek főparancsnokságával megkínálom, s gyors feleletet kérek, hogy szíveskcdnék-e s minő föltételek alatt a főparancsnokságot elfogadni? S hogy ön távolléte esetére kellőleg van-e Erdély biztosítva?

A feleletet Szegedre kérem küldetni.

Megkülönböztetett tisztelettel

K o s s u t h L a j o s ,
kormányzó.“

5 milly könnyű lett volna ekkor, midőn egyik s másika közt nem valának idegen erők, concentrálni a magyar seregeket, oly lehetlenné válandott. később; mit ekkor maga Görgei is tán sem előre nem látott, sem előre nem hitt.

Mit ez a kormánynak ígért, meg is tartá, Komárom alól Vác felé vonult s csak némi közeli seregekkel egyesülhetett. (Július 13.)

Maga a kormány folytatta útját Czeplédről Kecskemétre, s Kecskemétről Szegedre, sem itt, sem ott nem időzve, mígnem Szeged homokjain partra szállt.

Itt első gondja volt a pénzgyárt fölállítani, de ez az illető minister Duscheknek, kit maga Kossuth is nélkülözhetlen rosznak nevezett, hanyagsága miatt koránsem ment oly gyorsan, mint várni lehet. S valóban működésöknek első napjaiban a pénzhiány minden tettekből igen is kirítt.

De ekközben is arra, hogy Görgeit a kormány vagy kiengesztelje, vagy semmivé tegye, haditörvény-szék elébe idézésén kívül (hol ő meg nem jelent) egyetlen lépés sem történt, bár ez utóbbinak elkerülhetlenségét maga a kormányzó is kimondá.

Ugyanis Kossuth 12-én Szegedre érkezvén, az ottani lelkesült nép fényes fáklyás zenével fogadta. A nagy szabadságtért fáklyatenger s annak vöröslő fénye lepte el, míg a mély csenden át Kossuth szózata, mint orkán, áthangzott.

Beszédének két főpontja volt; hogy hadi működések centrumává Szegedet választják, s ezért hiszi, hogy Európa szabadsága Szegedről sugárzand ki; és hogy ha találatnék olly nyomorú, ki a hazát leigázni s dictatori hatalomra vergődni erőködnék, azt önmaga gyilkolná meg.

Mindenki átérté, hogy e ponttal Görgeire célzott. Éljenzést ez épen azért nem kapott, de igen sokaktól halk zúgást.

Ennyire tisztelte Görgeit még ez időben mindenki, hogy még az annyi népszerűséggel bíró Kossuthnak is a gyanúsítást vagy nyíltan föl nem lépést hibáid rótták fel.

Második fejezet.

A magyar hadseregek húzódása. Váczi csata Sasz és Görgei közt. Ez utóbbi húzódása Losonczig. Guyon diadala Verbász- és Hegyesnél. A kormány működési kezdete Szegeden. Aulich rendelete az idegenajkú vitézek irányában. Az orosz hadsereg beütése Erdélybe. Brassó s Beszterczevidék eleste. Bem napi parancsa. Korponai Tiszafürednél. Vetter visszafoglalja a Bácskaságot. Erdélyi hadjárat. Bem visszavonulása Taczig. Móczok elleni csaták. Vasvári eleste.

I.

Görgei Vác felé, Perczel, Dembinszki s Mészáros a tiszai vonalban lefelé húzódtak. Az első, mert már separálta magát, az utóbbiak, hogy a tiszavonalt fedjék.

Váczon inozlém őrség vala herczeg Bebutow vezénylete alatt, melly Görgei közeledtére rögtön Újfaluba húzódott (15-én). Este volt, midőn Görgei 30,000 emberével megérkezett s kemény positiót foglalt el Dukánál, mire Hatvan- és Hortról az ottani orosz csapatok Bebutow hg segítségére siettek. (Július 15-kén).

Az orosz sereget Sasz tábornok vezette. Elszánt hosszás csata kezdődött, mellyben az oroszok részéről a lovasság, Görgei seregéből pedig a tüérek tüntették ki magokat, annyira, bog)' azok heves támadásai s

ezek elhatározott ellenállása miatt a győzelem ez nap egy részre sem dőlt el.

Másnap (július 16-dikán) az orosz seregek gyors fordulatokkal concentrálták az erőt, Görgeinek pedig meg akarták gátolni azt, kinek ereje azonban a Nagy-Sándoréval 45 ezerre nőtt. Ennek következtében Váczon utcai csata kezdődék. Mindkét fél harcosai ez nap is olly kétségbeesett viadalt fejtettek ki, mint az azelőttin, mellynek következtében Vác az oroszok által kiraboltaték.

Az utcai harcz Görgei erejét sokkal jobban kifárasztá, hogysen tovább csatát küzdhetett volna: kirendelvén tehát Nagy-Sándort fedezetül, maga tovább húzódott. A hídon bíborszín tábornoki öltönyében megállt, s a gránát- s golyózápor daczára az ágyúk átmeneteiét elrendező, mellyeket a honvédek köpenyekkel eltakarva s páronként ráfekve vittek át a hídon. Közelében 8 gránát esett le s a híd 3 helyt kezdett égni. De bátorságát semmi sem volt képes megingatni.

Ezen húzódása Görgeinek a magyar forradalom egyik legnagyobbszerű jelenete. Mint strategista csalhatlan bizonyosságát adta, hogy időt és körülményeket fölhasználni tud. De ugyanezen húzódása által a többi sergekkel egyesülhetésnek még reményét is elvágta, vagy azt olly nehézzé tette, hogy kivitele csak megsemmisülésével végződheték. Itt tehát lehetlenné tévé, mikép azon tervét, hogy a kormány- és többi vezérektől separálja magát s ezzel a hosszabb fentartást képtelenné tegye, megváltoztathassa.

18-án reggel a balassa-gyarmati úton Görgei s az orosz sergek összetalálkoztak annyira, hogy ágyútüzeket is váltottak. Amaz azonban ügyes fordulattal kisikult, s estvére Vadkertre érkezett. Az itteni csata következtében azonban Görgei főhadiszállását A.-Gudanyra tette át.

Másnap Görgei a károsi szorost (hegy és folyó közt) védeni akarta, de e tervet Grabbe tábornoknak Zólyomgyéből közeledése meghiúsítja.

Ekkor ő Losonc felé vette útját s ottan posítiót foglalt. De Görgeinek koránsem volt annyi ereje, hogy a két oldalról nyomuló ellenséget itten feltartani tudta volna. Innen Gyöngyös felé sietett (22-én). És még innen sem ment lefelé, mi tetemes áldozatok után még ekkor is nevezetes hasznot hajthatott volna, hanem separatisticus tervének megfelelőleg fölment Miskolczra. Sasz orosz tábornok nyomban üldözé.

II.

Az alsó táborban ezalatt sokkal szerencsésebben folytak a forradalmi párt dolgai.

Perczelnek tavaszi diadalmas és sok tekintetben következménydús hadjárata, viszonzása sok részben a népfajok kegyetlenségeinek, az irtó háború, melly itt ott teljesedésbe is ment, sokkal több rettegéssel tölté el a rácz vidékeket, hogysem egy ügyes hadvezér ottan szerencsésen ne operálhatott volna.

. Július 4-kén a magyarok hármás megtámadást intéztek az alvidékeken működő császári sergek ellen,

mellyeknek legfőként a déli seregek concentrálását meggátolni volt főfeladata.

A bán Verbász és Hegyes felől megelőzé a támadást. 48 ágyúja s 12,000 embere lehetett.

A forradalmi sereget Guyon vezette, egy hideg, udvarias angol, ki csak a csata zajában tud tüzessé lenni. Guyon eszes tábornok, elszánt, bátor harczos, ki túlnyomó erejét olly ügyesen fel tudá használni, hogy a bán szétvert serei 10 órai csata után Kis-Kórré kénytettek vonulni. A császári sereg — hivatalos jelentés szerint — több törzstisztet s két ágyút veszének e harczban.

Ugyanez nap Periasz s Földvár is megtá madtattak, de siker nélkül.

E győzelem azonban utolsó fölcsillámlásai egyike volt a forradalom fegyverszerencséjének. A mint fejlődött a tusa a főnökök közt, olly arányban apadt szerencséjük.

III.

Szegeden a kormány néni hogy megtért, a múltakon nem hogy okult volna, czívódásait ott is folytatá s mi boszantóbbá teszi, bűvősdijátékát nagyobbban üzé.

Görgeit depopularizálni mindent elkövetett, de azt, mit őt valóban depopularizálhatta volna, nem merte kimondani.

Görgei állásáról hadijelentést nem közölt. Nem kapott, vagy nem akart? mindkettő az ő hibája. Az első gyöngeség, a második csalfaság.

Furcsábbnál furcsább híreket terjesztének róla, de ezt senki sem hitte.

A magyar forradalom legvérmesebb bajnokai is Kossuthot s Görgeit egy niveauban említék, többen azt is kimondák, hogy most katonára s nem diplomata-ra lévén szükség, a föltétien hatalmat ez utóbbinak kellene adni.

Kossuth s az utolsó időben leghívebb ágense Szemere, mindezt tudá, s nyíltan mégis egyik sem szólalt fel.

Az első, paralizálandó a Görgei hatalmát, 40,000 emberből álló sereget akart magának gyűjteni, melly azonban minden proclamatió után is egy részben az idő rövidsége miatt igen kevésre tudott felszaporodni, vagy hadi dispositiokat tett, miket azonban még Mészáros sem fogadott el, mint tőn következő intézkedésével:

„Az ország kormányzója Mészáros altábornagy és seregfőparancsnok úrhoz.

Szeged, júl. 15. 1849. estve 9 órakor.

E hó 14-ről 103. szám alatt küldött értesítésére az Itt jelenlevő tábornok urakkal tartott tanácskozmány következtében az ön seregei számára védelmi szabályok gyanánt következőket állapítánk meg:

Miután Szeged s következőleg a kormány Pest felől egy ellenséges hatalom ellen nincs biztosítva, az ön hadtestének feladta e biztosítást mindenek előtt eszközölni.

E célból egy mindenféle fegyvernemből összetett mozgó csapat a Duna bal partján a Soroksárig terjedő utat vizsgálandja, hogy részint az ellenséges száguldó csapatokat feltartsa, másrészt pedig az ellenség- és mozdulatairól koronként tudósítást adjon.

Ha pedig egy túlnyomó erős ellenség nyomulna lefelé,

Úgy az ön seregének azt balszárnya felől kell venni, s a leg-rövidebb utón korábban a szegedi helyzetbe nyomulni, ha pedig egyforma erős vagy gyöngébb, azt megtámadni s megvernie kell.

De előbb a szolnoki és czibakházi utat biztosítani kell, s Kazinczy ezredes urat egy futár által értesíteni, hogy e két út további biztosítására Tokajig fel- s tulajdon seregére ügyeljen.

Ugyanazért azoknak sergeikkel olyan positiót kell venni, hogy az ellenség éji menet által előnyt ne nyerjen; az ellenségnek leggyorsabb s közelebbi megüyelése tehát a fődolog.

Az ország kormányzója:

K o s s u t h L a j o s . s . k . “

Az utóbbi minden hitét a Közlönyben helyezé. S valóban Szemere minden egyéb, csak diplomata nem, legalább olyan nem volt, ki arra teremtett, hogy egy ország jövőjét intézze. A kisebb érdekű dolgokat túlzott pontossággal teljesité, a nagyobbakat halasztá. Soha sem a jövőre intézkedett, hanem csak a jelen perezre. Kicsinységeken fenakadott, a nagyobb dolgokat nem tekinté. Minden tettét e sajátságos határozatlanság bélyegzi.

A ministerium többi része vagy nem tett semmit, vagy nem hajtottak rá.

Duschek mibe sem elegyedtet, mi nem volt finansialis dolog. Ő akart is, nem is. Pontosan teljesité ugyan hivatalát, de a háborús idők akadályaiival s a dolognak ahhoz alkalmazásával mit sem gondolt.

Vukovics s Batthyány nem tudtak önálló emberek lenni. Szorgalmasan eljárak a ministeri tanácsba, mindent végig hallgattak, pedig elég lett volna annyit

írni egy czédulára: „úgy akarom mint Szemere,“ s személyeseiknek ezt elküldeni.

Csányi és Aulich, e két szilárd jellem, leszavaztattak. Az első — hajdan maga is katona — határozottan mindig Görgei mellett nyilatkozott, de mindig leszavaztatott. Mi volt annak valóságos indoka, maga sem tudá. Az előttük mindig gondosan eltitkoltaték.

Láthatni ebből is, hogy valamint az egész országban, itt is s magában a parlamentben is már a perczben, midőn Szegeden letelepültek, a két párt ki vala fejlődve. E pártokat azonban koránsem tények, csak elvkülönbőség fejleszték ki, s nem is volt azon viszony köztök, mi a jacobin-ek s girondin-ek közt. Igen jól elfértek egymás mellett. Csak szavakkal, fényes, hatalmas dictiókkal küzdöttek, mint maguk a pártvezérek is. Nem csoda, hisz a magyarnak a dictiók utáni kapkodás apáitól örökölt tulajdonai

A kormány azonban népszerűségét naponként veszté. A ministerium ellen mindenfelé nyíltan kikelték. Vádiák, elitélték, s csak kevesen menték. A parlament tagjai pedig még hitelöket is eljátszák. Önállóltságáért kárhoztaták, szemére vetették, hogy ők nem a nép akaratának kifolyásai, hanem épen ama kormánynak echoi, mellynek irányt adni, mellyet ellensúlyozni küldettek.

IV.

De másfelől a fellázított nemzetiségek a magyar uralom hanyatlásával ismét fel kezdék ütni fejöket, s a hadügyminister részint hogy ezeket engesztelje, ré-

szint hogy némelly tiszték visszaéléseinek gátot veszen, következő rendeletet kényteték kibocsátani:

„A magyar hadsereg összes parancsnokainak.

Harczunk, melyet Európa két elbizott hatalmassága ellen küzdünk, nem a nemzetiség, hanem a közszabadság harcza az absolutismus ellen. Győzelmeink, elődiadalai a világszabadságnak. Így van a nemzet s kormánya lelkesülve, így van különösen meggyőződve a nemzet hadügyét vezénylő végrehajtó hatalom.

Illyetén meggyőződésben lévén a hadügyministerium, nem csekély megütközéssel s illetődéssel értesült, mikép némelly seregsparancsnokok s katonai elöljárók a hatalmuk B rendeleteik alatt álló idegen ajkú egyénekkal, de kiváltképen a rácokkal s oláhokkal, nem a kívántató emberséggel bánnak, s különösen nemzetiségöket szidalmak s káromkodások közt vetik szemökre, mit nemcsak a humanitás elvei tiltanak, hanem az ildomosság is ellenez.

Kik sorainkban küzdenek közcélunk a szabadság mellett, akármelly nemzetbeliek legyenek, mindnyájan testvérekül tekintendők, olyanokul, kik velünk karöltve rokonikig azon egy óhajtott cél felé törekeshnek.

Aztán rác s oláh atyánkfiai, kik velünk harcolnak, gyermekei, szülőttei ugyanazon hazának, melynek mi, s tehetnek-e róla, hogy testvéreik ellenünk fegyvert fogtak a szabadság megdöntésére? ők vérükkel mossák le magukról testvéreik gyalázatát!

Mindezeknél fogva szigorúan meghagyatik a magyar hadsereg összes parancsnokainak s mindenféle katonai elöljáróknak, miszerint parancsaik alatt álló idegen ajkú vitézeinket, tótokat, rácokat, oláhokat stb. emberséges bánásmód által inkább ügyünknek megnyerni s nemzetiségünkhöz édesgetni iparkodjanak, sem mint nemzetiségöket szidalmazták, s e miatt őket üldöztvén, azt okozták, mi

ilyetén bánásmódnak rendes eredménye, t. i. hogy az illy egyének aztán elkeserednek és szökevényekké válnak.

Mindazok, kik e rendelettel ellenkezőleg cselekesznek, szigorúan fognak megbüntettetni, s illetőleg tisztségeiktől megfosztatni.

Szegeden, július 22-én 1849.

Hadügyminister,

A u l i c h.“

Illy gyöngén, illy bomladozólag állának alant a dolgok, s hogy kitörés nem történt, csak a veszély nagysága, a veszély közelvolta okozá, s azon közszellem, hogy illy időben a változtatástól mindenki fél.

Ez okozá, hogy Szegeden alig jelent meg három hirlap. Ezek közül is kettő, a Közlöny a a német, hivatalosak, az egy külön Szegedi Hírlap pedig ellenzéki vala.

Ez okozá, hogy a Görgeinek váczai csatájáról szál-longó híreket nagyobb lelkesedéssel fogadák, mint a parlament vagy kormány bárminő határozatát

Ez okozá, hogy a Tisza mentében felállítatni tervezett, lényegileg Görgeit ellensúlyozandó, zászlóaljok alig kapának néhány újonczot.

Mennyivel nagyobb az ember körül a vész, annyi-val nagyobb tömkelegbe borítja magát, s pedig többnyire merő vigyázatlanságból.

V.

Az erdélyi hadsereg fővezére Bem volt. Bem tettei, a csaták, mellyeket féléven át ottan működve küzdött, csalhatlan bizonyosságai, hogy ő az új idő legügye-sebb tábornokainak egyike. Merészség, soha el nem

csüggedés, az ágyúknak ügyes felhasználása, sebes mozdulatok, mik fegyverének a szerencsét kölcsönzék, míg a meghódítottakkali szelíd bánásmódja azokat is tiszteletre gerj észté. Katonái bizalmát, szeretetét teljes mértékben birta, de a pazarlás, mit elkövetett, páratlan volt. Mint ki mindenütt elül állt s vezette a csatákat, a személyes vitézséget különösen jutalmazá. Történetünk kezdetén Erdély — kivéve a Janku által bírt havasokat, Károly-fejérvárt, mellynek egyetlen hibájául róttá fel II. József császár, hogy kerekeken nem áll, mellyeken tovább hajthatatnék, — egészen kezében volt.

Az oroszok Lüders és Grottenhjelm vezénylete alatt különböző helyeken, az első Töröcsvárnál, az utóbbi Pojánánál, ütöttek be.

Lüders június 17-kén a sinai zárdához érkezett, s a két tábor előőrsei már szemben álltak. A magyarok ennek következtében a zárdáig visszavonultak, az oroszok pedig concentrálták az itt betörendő erőt. E concentrálás 18. esteig már megtörtént.

19. reggel 3 órakor csatarendben állának az oroszok. Lőporát mindenki magával vitte, a málhás szekerek hátramaradtak.

Az útszoros legtágasabb Predialónál. Erdők-koszoruzta hegyek közt kígyószik végig. Az oroszokat ágyútűzzel fogadták; azonban elvégre is a túlnyomó erőnek engedni kénytetve, azalatt is nem sokára hátráltak a székelyek.

De ez a legjobb rendben történt, s többször csatarendben kiállták a tüzelést, elfoglalták a hegyeket, ágyúkkal lövöldöztek le, köveket hajgáltak alá. Átalán,

mint rendszeren, vitézségüknek itt is gyönyörű jeleit adák. A csata reggeli 6 órától délután 2 óráig tartott. Ez nap a székelyek Prediálónál foglaltak helyet.

VI.

Másnap tábornok Lüders két colonne-ban rendezé el a támadást, egyfelől a törcsvári szoros, másfelől a balra vezető út felől. A tömösi szoros szélesen kezdődik s keskenyen végződik. Itt kemény elszánt csaták folytak, annyira, hogy az oroszok tetemes veszteség után posztitót cserélni kénytettek. Ennek következtében a székelyek visszavonultak s Brassót is elhagyták.

Az e csatában részt vett székelyek száma alig volt. ezren fölül. Több mint 400-an hullottak el. Kiss Sándor ezredes sebet kapván, elfogatott; ő azonban utóbb, midőn vallatni akarák vinni, felbontá sebt, s vérét elfolytíni engedé. Magyar lapok e szoros védelmét a thermopilaei csatához hasonlíták. Annyi orosz hivatalos jelentések után is áll, hogy a székelyek kétségbeesett védelemmel állottak ellen s hogy mit kétségbeesett védelem, személyes vitézség megtehetnek, mindent megtevének.

Brassó az orosz kezébe esett.

Június 27. és 28-án Grottenhjelm orosz tábornok a Beszterczevidék szélén felállított székely sergeket megfutamtatá. Bem ennek következtében következő napi parancsot bocsátá ki:

„Napi parancs.

A haditörvénytéknek, mely a végett neveztetett vala ki, hogy azokra, kik a jún. 27. és 28-iki csatákban zászlók-, fővezérök-, parancsokaik- s bajtársaikat gyalázatos

megszakítással cserben hagyták volt, törvényt mondjon, ítélete nyomán vagy tömeg székeleyeket agyonlövetnem, vagy őket százanként kell vala megbotoltatnom. Az elsőt nem akarom tenni, mert hiszem, hogy azok a vak félelem által ragadtattak el s még hasznos szolgálatot tehetnek a szabadságnak, miután már az asszonyi gyáva remegést szívökből kiirtották; a másikat sem, mert nem úgy akarok velek bánni, mint barmokkal. Mihezképest elhatároztam, hogy most az egyszer a szoros igazság helyett kegyelme-
met éreztessem s a június 27. és 28-iki napokban megfu-
tamlott honvédek bűnét megbocsássam. Nem tehetem, hogy ez alkalommal ne figyelmeztessem azon székeleyeket, lak velem néhány csatatűzben dicsőségesen kiállották a sarat, miszerint ők mindenütt, hol a muszkákkal szemben állnak, rokonaik- és saját szabadságukért verekednek. Ha itt bebo-
csátjuk a muszkát az országba, útját Maros-, Gyergyó-, Csik- és Háromszék felé veendi, szintűgy megfordítva ez történnék, ha Háromszékre bebocsátnók; tehát itt is, ott is ugyanazon ellenség ellen harezolunk. Itt kell a muszkát legyőznünk, ha akarjuk, hogy kedveseink Háromszéken megmentve legyenek, s ha mi szabad emberekből nem aka-
runk jobbgátságba süllyedni. Itt kell mindenek előtt a muszkát megszorítanunk, mert Háromszék felé már más csapataink vannak útban, hogy azt ott is összezúzzák. Fi-
gyelmeztetek továbbá arra is, mikép az ellenséges lovasság ép azáltal győzhet le titeket és vagdalhat össze, ha elszéle-
deztek. Míg az egyenként szállingózó bizonyos veszélynek van kitéve, a tömeg legyőzhetetlenül áll, kivált, midőn tud-
játok, hogy ágyúimmal nem mozdulok oldalatok mellől. Maradjatok hát együtt, maradjatok mellettem, míg én tal-
pon állok, s akkor nincs a világnak olly hatalma, mely minket legyőzzön. Majd megláthatjátok apáitok-, nőitek-, rokonaitokat is; de mint győzelmeseik, mint szabad emberek fogjátok viszontlátni; őrizkedjete hát, hogy a gyávaóság szemrehányását senki közöletek meg ne érdemelje, s hogy

a gyalázat öröksége, mint a régi magyaroknál volt szokásban, unokáitok unokáira ne szálljon. Legyetek és maradjatok a végső leheletig szabad és vitéz székelyek, mert itt nemcsak az forog kérdésben, miként mentődjete meg vitézségetek által a muszka korbácsuralomtól, hanem a nemzet becsületének megóvása is, mellyet elődeitek 1400 évek alatt Európában megőriztek volt. Legyetek Atila nagy királytokhoz méltók, s a hős hunnosoknak becsületére váló ivadékai.

Besztercei főhadiszállás, júl. 5. 1849.

Bem J., altábornagy.“

S ezzel hét hatalmas orosz sereg volt Erdélyben, számban túlnyomó, ágyúkkal ellátott.

VII.

A magyar seregek kivonulta után Pest néhány napig katonák nélkül maradt. Július 11-én azonban Wassin őrnagy csapatával Budát elfoglalta.

A kormányzó a tiszai sereg vezényletét Perczelre bízta, s ezenkívül 12 ezer új embert, kiket nagyrészen maga Perczel toborzott, adván keze alá, sergeit 24 ezerre szaporítá, mellynek egy része Abonyt s vidékét, más része az Abonytól Szolnokig terjedő vonalt védte, inig Knezics tábornok Tokajig nyomult. Ez intézvénynyel viszont arra számított, hogy Görgei hatalmát ellensúlyozza, mert tudá, hogy Perezel s Görgei milly ellenséges lábón állának egymással.

Korponai ezredes keze alá Kardszag mellé a Tiszafüredtől Polgár- s Ósegéig terjedő vonal megvédése végett jászkun népfölkelés gyűlt, meggátolni az oroszoknak a Tiszáni áttörhetést, mellynek daczára is azonban az oroszok széliében vissza- s átjáráltak azon.

Nagy-Várad fedezésére, mint mellyet a kormány

leendő menhelyének előre kinézett, 9600 ember szállt Püspökinél táborba. A Miskolcz felől Debreczenbe nyomult orosz erő ennek hallatára hirtelen visszavonult, ekkép felszabadítván a tiszavonalt.

Jellachich, fenebb említett veszített csatája következtében, Tittelre vonult. Bánffy ezredes az écskai, lukácsfalvi, aradácsi sergekkel hirtelen követé, szándékozván előbb ott lenni, mint a bán. De e szándoka nem sikerülhetett.

E győzelem, valamint Vetternek a csatornám átkelésre tett ügyes intézvényei, Bácskát viszont a magyar kormány kezébe juttaták s Péterváradot az ostrom alól felszabadíták.

E diadalt Szegeden következő placatok hirdetéik:

„Hadi tudósítás.

A szabadság istenétől megáldott fegyvereink győzelmelme újra jelentékeny előnyöket vont maga után déli határainkon.

Vetter altábornagy urnák Verbászról folyó hó 16-áról kelt jelentése szerint a Hegyes és Szeghegy mellett kivívott győzelem, aztán a csatornáni általkelésre tett intézkedések az egész Bácskát ismét a magyar kormány kezébe juttatták.

E' győzelem következtében Pétervárad az ellenséges körültáborzástól felszabadulván, a közlekedés odáig szabad, s nevezett altábornagy úr épen fenemlített napon szándékozik odautazni a további szükséges intézkedések megtétele végett.

Ezredes, hadelnöki osztályfőnök

Molnár.“

Titel bevételére is próbát tettek. Erről Kossuth maga megvallá, hogy kemény harapás leend, a mint-hogy be sem is vétetett.

VIII.

Bem ekközben Kossuthtól viszont pénzt kért, másfelől némi kedve ellenére történt dolgok következtében, anélkül hogy a kormányt értesítette volna, Erdélyt ostromállapotba helyezé. Ez önkényes tett vala, melylyet bárki más is tesz, bizonynyal félország lángban lett volna miatta. Bemnek azonban akkora volt népszerűsége, hogy az alkotmánynak e világos lábbal tapodását mindenki hideg vérrel fogadta.

E két tárgyban Kossuth Bemhez következő választ küldte:

„Az ország kormányzója Bem altbn. úrhoz

Szeged, júl. 16. 1849.

Becses sürgönyeit július 8. és 9-ről kaptam, s alázatos válaszzal sietek önt mindenek előtt értesíteni, hogy Erdély, Nagy-Várad s -Debreczen felől az oroszoktól mit sem tarthat.

A felsőmagyarországi hadtestet (IV) Perczel vezénylete alá rendelém, s dispositiója alá a 12,000 emberen kívül új sergeket adék. Így 24,000 emberrel Czeglédről Szolnokra vonult, a körülmények szerint vagy a Tiszán átmenendő, vagy az oroszokat a Tisza jobb partján fenyegetendő. A mellett Korponai ezredessel Szent-Agotánál, Kardszagtól nem messze, a derék kunokból tömeges népfölkelést gyűjteténk, valamint Nagy-Várad fedezetére 2 zászlóalj gyalogsággal, 2 divisio huszársággal, 8 ágyúval s részint népfölkeléssel (összesen 9 600 ember) a püspökii táborát megerősítők. E mozdulatok következtében az oroszok Debreczenből sietve visszavonultak, a tiszavonalt megtisztítottak, úgy hogy a tiszántúli országgrész az ellenségtől tiszta, s a Tisza jobb partjával hatalmunkban van.

Tábornok Perczel ma a szolnoki s abonyi táborban van azon rendelettel, hogy a Tisza jobb partját s a Duna és

Tisza közti földrészt Szegeddel (a kormány mostani székhelyével) fedezze, s a körülmények szerint az oroszok hátában s oldala mellett operáljon, s a főerővel Hatvan és onnan Pest s Vác ellen nyomuljon.

11-kén Kamberg ellenséges tábornok 6000 emberrel Budára ment, de hír szerint viszont elhagyá. Atalán miután Buda falait lerombolok, azt egyik fél sem tekintendi tartható helyzetnek, s birtokára az ellenséges fél sem adand sokat.

Mindamellet Pesten tarhattuk volna magunkat; de akkor vagy a tiszai vagy a bácskai seregket fel kellett volna koncentrálnom, de azáltal olly vidékeket hagytam volna oda, mellyekből még vesztett csaták után is a földből is teremthetek sereget, míg Pest resource-ot nem adhat.

Elvül tűztem ki, hogy a hadi operatiókat a kormány biztosságának nem rendelendem alá, hanem a kormány székhelyének választását a hadi operatiók kívánataihoz alkalmazandom.

Tudom, hogy jobb ckkép.

Ma Szegeden vagyunk, a jövő héten tán Aradon vagy Nagy-Váradon (mit leginkább szeretnék).

Én személyesen falról falura menni szándékozom önkénteseket gyűjteni; mert 30,000-nyi reserve-t akarok felállítani, s e reserve-serget személyesen vezetni. Hiszem, hogy 30,000 ember egy hó alatt megleend.

Vetter tábornok Jellachich elleni támadásait megkezdő. A bajnok Guyon Jellachichot megverte, ki Tittelre szaladt. Guyon ma követé, míg Kmety tábornok hasonlólag ma Péterváradot felszabadítja; ezredes Bánffy pedig az écskai, lukácsfalvi, aradácsi colonne-okat magához véve, gyors menettel Perlaszra siet, s míg Jellachich Tittelre érne, azt bevenni szándékszik; de ez aligha sikerülend neki, s Tittel ránk nézve kemény harapás lesz. — Vederemo. Seregek és vezérek derekak.

A felső sereg (ah erről sok mondandómlész)még mindig

Komáromnál áll. 12-én nagy csatája volt következmény nélkül, a besánczott posztót megtart», minkét részről sok veszteség, főként az ellenség részéről lovasságban.

Önre, rám s az egész országra nézve egyetlen körülmény igen nyomasztó s alkalmatlan.

Görgei tábornok Komáromból jún. 20-ról ezt írta: „a győri ütközet elveszett, az ellenség Bicske felé túlszármalt, mert támpontomból 60,000 ember ellenében annyira nem terjeszkedhetem ki. Az ellenség 48 óra alatt Budán lesz. Gondoskodják a kormány a takarmányokról, bankról sat.“

Pesten nem volt őrségem, a bankgyárt tehát ellenséges támadás- és elvételnek nem telietém ki; azt tehát (legalább 6000 mázsa sajtó- s gyárszerekkel) meg kelle szüntetnem s Szegedre áttétnem épen akkor, midőn az ellenség közeledte miatt a debreczeni bankgyárt is megszüntetnem kelle.

A felállításra legalább 14 nap szükséges, 14 napig tehát egyetlen forintot sem csinálhatunk.

Azért nem kapott ön pénzt, a 125,000 frtot kivéve, melyet 9-én Szolnokról küldék.

Megteszem mit ember tehet; isten nem vagyok; semmiből nem teremthetek.

Egy év óta semmi bevétel, üresen átvett pénztárak és hadi Még e perczben is következő seregeket kell eltartanom:

Erdély	40,000	ember
Felső sereg s Komárom . .	45,000	„
Vetter (déli sereg)	36,000	„
Tiszai sereg	26,000	„
Pétevárad	8,000	„
N.-Várad, Arad, Szeged, Baja, zaráncdi határvonal s kis detachements-ok	10,000	„

Összesen : 165,000 ember.

Ezenkívül a 18 huszár ezred reserve escadrona, 7 felállítandó zászlóalj, 20,000 beteg, 60,000 népfölkelés, lőpormalmok, öntészetek, fegyver- s kardgyár és szuromgyár, 24,000 fogoly, az egész civil administratio sat. sat.

Ez nem kicsinyiség, tábornok! s a bankgyár 14 nap óta nem dolgozik!

Türelmet kérek. Isten nem vagyok. Örömmel halhatok meg hazámért, de creation-t nem tehetek.

A bank három nap alatt rendben lesz, s így ön pénztárnokának hetenként 200,000 frtot küldendek.

Ön 800,000 frtot kér 30 és 15 krosokban. Kérem fölszámolni, hogy erre 9,600,000 nyomás szükségeltetik, a mellett emberi kezek által, (gőz nem használható) csak 20 sajtó dolgozván s egy perez alatt 10 nyomás történhetvén, éjjel nappal dolgozva 35 nap kívántatik csak ez összegre!!

S ez összeg havi kiadásainknak csak tizedrésze!

Ennyit a nehézségek felfejtésére. Mi embernek lehető, megteszem. Többet nem tehetek.

Most igen fontos dologra altbn. úr.

Bolexes és Bolhák, oláhországi emigráns urak, ajánlatot tettek oláh légiót alakítani.

Elfogadtam az elvet, detaille-ok végett altábornagy úrhoz utalám őket.

Ajánlom őket. A dolog igen fontos. Ha ön Oláhországba nyomulna, (mit igen szeretnék) e zászlóalj az avantgarde-ot képezhetné. A következmény fölszámíthatlan volna.

Ha a dolog oláhhonbai bemenetelre kerül, kérem, ez urakat pár nappal azelőtt tanácskozásra hívni föl, hogy előre intézkedhessenek; mert óhajtandó, hogy ottan barátoknak tekintsenek. Igen szükségesnek vélem megmondani a proclamatióban: „mint a törökök s oláhok barátai jövünk, felszabadítani őket az orosz nyomás alól.“

A törökök kétes politikát követnek; il faut les compromettre.

Olvasám a lapokból ön rendeletét, mellynél fogva minden civil t. hatóságot felfüggeszte; e lépésnek felszá-
iníthatlanok következményei s megegyezésein nélkül úgy
eshetik meg, ha megismerem a nemzetgyűlés előtt, hogy
nem vagyok kormányzó. Miatta a' félország lángban van.
Mért compromittál ön drága altbn. úr?

Higye el, van elég gondom. Ne neveljék barátaim. Ez
annyit tesz, mint fölfüggeszteni az alkotmányt; még a'
ministeriumnak is a nemzeti gyűlés megegyezése kívánta-
tik, különben vádállapotba helyeztethetik. Borzasztó
erisis támadhat belőle. Nyújtson kezét, elhárítani a zavar
vészeit.

Kérem rá, a nagyváradi beszélgetésre hivatkozva.

Különben remélem, legyőzzük elleneinket, ha egyezők
leszünk.

Fájdalom, beteges vagyok!

Fogadja el megkülönböztetett tiszteletemet.

K o s s u t h L. s. k.,
kormányzó.“ •

IX.

Ekközben a Beszterczénél beütött orosz seregek
hatalmasan nyomultak előre.

Mert az azt gátolni szándékozó csatákban rendezet-
len székely nemzetőrség, olly emberek, kiknek fiaik s
unokáik más helyeken a küzdők sorában voltak, vet-
tek részt.

Mindamellett, miután Bem rendezettebb erővel
hozzájok csatlakozott, nevezetes csatákat küzdött. Több
helyeken visszavonulni kénytette az orosz erőt.

Tábornok Pawlow július 10-kén ennek Besztercze
táján táborzó sergét megtámadá, s 11-én Kis-Budakig
nyomá.

12-kén azonban Bem viszont Nagy-Sajóig vonult, de akkor az ottani összes orosz erőtől támadtatván meg, Beszterczét odahagyni kénytetett.

A visszavonulás alkalmával, midőn szekere Beszterczén keresztülment volna, rá lőttek a toronyból. A kocsiban Lukenics adjutáns volt, ki rögtön meghalt; a vezér pedig — a várost elkerülve tevéen vonulását — csak ezáltal menekült meg.

Július 16-kán az oroszok a Szerétfalván positiót foglalt székelységet megtámadták, míg Grottenhjelm maga Villák mellett operált, a harinai havasokat pedig egy orosz főhadnagya választá positiójául.

E hármastámadásnak azon sikere lett, hogy a székelyek Taczig kénytettek, mindamellert jelentéktelen veszteséggel, vonulni. Innen a magyarok két colonneba osztva, Tekefalvára s Lechnitzre nyomultak.

De 21-kén Grottenhjelm viszont ellenök mén vén, előbb Dédrára, onnan 22-kén Szászrégenbe mentek. Egy pár órai heves csata után Szászrégen is orosz kezekbe esett.

Lüders tábornok, ki Brassót foglaltá el, miután Clam-Gallas osztrák tábornok is július 15-én bevonult oda, Engelhardt tábornok alatt előőrsöket küldött Szeben felé. Fogarasnál azonban magyar sergekre akadván, ott csata volt, mellynek következtében a magyarok, túlnyomó erő miatt, Fogarast elhagyni kénytettek.

X.

Ezenben a császári sergeknek tetemes segélyei érkeztek. Tábornok Nugent Muraköz- s Horvátországon

át sietett a szorongatott bán segítségére; Eperjes felől pedig báró Sacken orosz tábornok az éjszakai helyeket foglalta el, részint mivel az ottani erő igen gyöngé vala, részint mivel a nép több helyeken fölkelt, s a császári seregnek tetemes kárt okozott.

A muszkáknak Erdélybe tett beütése következtében a havasra felszorult oláhok — úgynevezett mőczok — kicsapásokat tettek, falvakat égettek, a magyarokat gyilkolták mindenfelé. Meglehetős erő küldetett ellenök. De a havasi csaták a legbizonytalanabbak s borzasztóbbak. Hegy hegyet, erdő erdőt követ. Ott minden csúcs egy vár, minden fa egy rejtekhely. Lelövetel, s nem tudod honnan jő a csapás. Előnyomulsz, s egy nagy csapat hirtelen hátad mögött terem. Két csata volt itten, mindkettőben a magyarok veszének.

Az utóbbiban Vasvári Pál, midőn egy elesett ágyúját felállítani lováról leszállt, elesett, ő a inárcziusi napokban a forradalom kezdetén nevezetes szerepet vitt, később mint a Rákóczy-csapat őrnagya, fegyverrel küzdött a forradalomért, mellyet előhozni tolla segített. Jeles ismeretekkel bíró történész vala.

Harmadik fejezet.

A parlament megnyitása Szegeden. Szemere beszéde az ország állásáról, a nemzetiségi ügyek. Hunfalvi interpellációja. Kossuth levele Görgeihez. Görgei Miskolczon. Zsolnai csata. Geszthelyi csata. Görgei vonulása Nyíregyházáig. Visocki s Perczel levonulása Szegedig. Szász-Kégen eleste. Bem diadalai Székelyföldön. Bem hadjárata Moldvában. A segesvári csata júl. 31-én. Szegedi viszonyok.

I.

Körülbelül ilyenformán állanak a dolgok, midőn Szegeden placatok hirdették, hogy június 21-kén a parlament megkezdi üléseseit.

E nap végre folviradt. Az idő komor vala, mint az emberek kedélye. A kormány naponként jobban veszté népszerűségét, nem a titkolózásért, mellyel tetteit elburkolá; nem az intrigákért, mellyeket a tömeg csak sejtett de nem tudott; nem azért, mert tudva volt, hogy politikája az országgyűlés előtt is titok: hanem, mert tettei, rendeletei kedvező eredményt nem mutatának.

Az ember csak sejté, hogy az ügyek mikép állának, de positivum quid semmi sem vala. Görgei-

ről hallgattak. Bem a móczok miatt stafétát épen nem vagy csak nagy kerüléssel küldhetett. Perczel s Visocky seregeiről a kapott híreket csak sejtetni sem engedé. Azt tudá mindenki, hogy az orosz-osztrák sergek ereje a miénket túlhaladja, de tájékozni még Szemere intimé barátai sem tudák magokat.

A hírlapok mit sem Írtak. A Közlöny kinevezésekkel, a Szegedi Hírlap kérdőjelekkel volt telve, sőt az utóbbi fel is szólítá a kormányt, hogy Görgei ügyében nyilatkozzék.

Híre is volt, hogy első ülésében ezt inegteendi, s épen ezért a képviselők terme a kinyitás napján kíváncsi néppel zsúfolásig megtelt.

Ekkorra hirdeté a felsőház üléseinek megkezdését is az agg Perényi, a forradalom főnökei közül a tisztalelkűek egyike, mellyen az önmagát lett volna eltörlendő, de a mi a halasztgatásban elvégre is elmaradt.

II.

Végre a várva várt első alsóházi ülés megnyílt. Rendes elnök helyett Palóczy, az ősz becsületes férfiú mint korelnök nyitá meg. Üdvözölte a képviselőket.

Utána Szemere, egy dandy könnyűségével, szét-néz a rendeken s szónokolni kezd.

Azelőtti nap a titkos konferenciában az ellenzéki pártból többen nyíltan kimondák, hogy ha a ministerium az ország állásáról (mit még Pestenyjúl. 2-án megígért) nem számol, ha a görgeiügy mibenlétét, mellyről mindenféle hírek keringenek, a ház elébe

terjeszteni nem fogja, interpellatiók történendnek, mik könnyen vád alá vetését hozhatják magok után. Szemere, ministeriuma nevében, mindent megígért, de keveset tartott meg.

Szemerének ez nap tartott beszéde szónoki ritka tehetségének fényes bizonyága. Annyi könnyűséggel, olly kerekdeden, s a legkényesb pontokat olly beburkolva mondta el, hogy a legavatottabb is elbámult.

E beszéd vázlatát, mint mellyet egy később követett politicalai kisí'let hasisául tekinthetni, elmondani nem lesz fölösleges.

„A nemzetnek, — úgymond, — három óhajtása van.

Első az osztrák-orosz seregek legyőzése. E részben ő a legjobbat reméli, miután a főváros ott van, hol a kormány, s Budapestnek, mint pontatlan helynek, elhagyása nem hat az események folyamára, s miután nem remélünk, hanem számítunk.

Kötelességének tartja e helyt az ország állásáról is számolni. Az országnak csak nyolczadrésze az ellené s azok számánál seregeinké csak 10,000-el kisebb. — Görgei, hir szerint, Vácznál csatát nyert. — A szolnoki sereg a Tiszát fedi. — Temesvárt a Bánátban 40,000 ember cernírozza. — Jellachich Tittelből a kameniczi sánczon túl Eszék felé vonult. — Mármarost sóbányáival egy kis, de elszánt sereg védi. — Bem eddigelé Havasalföldén van mint az oroszok ellensége s e vidék felszabadítója. — Az ágyúk által fedezett tiszavonalon 30,000 ember áll. — A szolgálatot nem tevő törzstisztek rendezik a népfölkelést. — E tájon magának a kormányzónak vezénylete alatt egy 30—40,000 emberből álló tartaléksereg fog felállítani. — Azon körülményt is, mint részökre kedvezőt, megemlíte, hogy seregeink na-

ponként nőnek, mert a nép és tájak barátaink, míg az oroszok száma, e kettő által fogyasztva, naponként apad.

Második óhajtása a nemzetnek — idézzük e nevezetes pontnál a miniszterelnök szavait — az, hogy a fellázadt népfajok lecsendesíttessenek. Borzasztó, uraim, azon ínség és nyomor, melyet a románok és rácok szenvedtek, önmagukat számúzvén saját földeikről; de még borzasztóbb azon kegyetlenség, melyet azok a magyar és német népfajokon elkövettek. Megfoghatatlan vakság azon népek részéről az, hogy azon dynastia ármányai által engedik magukat fellázítani, melly őket elnyomta: de még nagyobb lelketlenség vezérek részéről, hogy némileg, ha nem is egyenesen, épen azon dynastia érdekében használják fel a népek erejét, melytől származik a nép minden szenvedése.

Mit szenvedett a nép, a román, a rác és a magyar nép is e szép hazában? Mindent, mindent, a szolgaságnak minden kínait. Mikor és meddig szenvedett? Emberek emlékezete óta egész 1848-ig. Ki kormányzott, ki uralkodott 1848-ig Magyarországon? A bécsicabinet, az osztrák ministerium. Ez tartotta rabságban a földművelő népet, mellynek gondolata sem, birtoka sem volt szabad; ez tette a román népfajt urának szolgájává; ez nem engedte a g. n. egyesülteknek, hogy synodusukat összehívják; ez fosztotta meg a rácokat ősi jogaiktól egyházi szabadságukra nézve; ez tette a román, a rác derűst alattvalójává; ez kötötte rög-höz a határőrséget, s általában ez tartotta a népfajokat egymás ellen örök ingerlődcseben akképen, hogy kik egy földön, egy éghajlat alatt laknak, ugyazon istenadta levegőből csak a kölcsönös gyűlölséget szívták leikeikbe egymás ellen.

A végrehajtó hatalom a nemzet kezébe csak 1848-ban szállott tettelesen vissza. És a magyar a maga nagylelkűségében hogyan vette annak hasznát? Úgy vette hasznát, hogy a robotot és dézmát. eltörölte; a jog- és kötelességbeli egyenlőséget kimondotta nyelv- és valláskülönbőség nélkül;

a g. n. egyesültek synodusát összehívta, ügyeik elintézésére az illető ministriumban külön osztályt alakított; a határőr-séget pedig rabságából feloldozta, s az itteni románok és rácok nagy tömege is nemcsak megnyerte a jogot, hogy képviselőket választhasson, mi azelőtt nem nemzetiséghez hanem nemességhez volt kötve, sőt katonai bilincseiből is kiemeltetvén, egy részről az ország többi polgáraival tökéletesen egyenlő lábra állította, másrészről gyökeres engedményekkel anyagi jólétét is biztosította.

Így kezdte meg a magyar kormány a hatalom gyakorlását. A testvériség, az egyenlőség és szabadság alapja meg volt vetve nyelv- és valláskülönbség nélkül. Nem volt egyéb hátra, mint e három szent elvet részleteiben alkalmazni, ha ezenközben a lelketlen dynastia ármánykodása nem eszközli, hogy elámíttatván ezen nép, sőt szabadsága előtte eltitkoltatván, lázadásuk akkor tör ki, midőn a fel szabadulásnak isteni ünnepét kellett volna megütniük.

Uraim, ezt önök mind jól tudják. Azért részletesebben nem fejtegetem. De eddig kelle fejtegetnem, mert nem tudja épen azon nép, melly jó, csendes és tűrő volt a szolgaságban, és melly most ümúlásában a szabadság ellen ontja vérért; nem tudja, nem érti tisztán Európa, melly a románok és rácok lázadásában még mindig annak bizonyosságát véli látni, hogy a magyar kormány nem szabadsággal ajándékozta meg az ország minden népét különbség nélkül, hanem a szolgaságban akarja megtartani. És ez egyik fő oka, miért a kormány minden lehető áron, a mennyiben jogosan lehetne, e népeket lecsendesíteni legnagyobb feladatának tekintette.

Én fájdalommal emlékezem azon sok ezereire a magyaroknak és németeknek, kik ama népek vak dühének áldozataiként hullottak el. — De sajnálom magukat ez áldozatok gyilkosait is, mert egy félrevezetett, egy elámított [nép mindig, bűnében is, nemcsak kárhoztatást, de részvétet is érdemel.

Ha az ország kormánya mindjárt kezdetben a kegyetlenséget hasonló kegyetlenséggel torolta volna meg: azóta talán béke volna, habár a sírnak békéje. De ez nem történt, hanem felhasználtattak a szellemi erőnek minden eszközei a testvériség százados kötelékeit ismét összefűzni.

Felvilágosításokat, magyarázatokat, proclamiációkat százezerenként osztogattunk szét. A sajtónak minden becsületes hatalmát felhasználtuk. Támogattuk a képviselőket békéltető törekvéseikben, s támogattuk azt is, ki eme törekvéseinek szerencsétlen áldozata lett épen saját vérei által. Tudtuk, hogy a havasalföldi mozgalmak vezérei a románokra nagy befolyást gyakorolnak és ezen befolyást igénybe vettük. Tudtuk, hogy a rácz lázadás táplálékát Szerbiából is veszi, s nem késtünk felvilágosítani a szerb fejedelmet s kormányát, közölvén vele nézeteinket a Magyarországon levő népfajok jogainak értelmezéséről, s nézeteink ott teljes méltánylásra találtak. Nem szalasztók el a békülésnek egy pillanatát, nem tartózkodtunk elveinket pontokba foglalva előadni, és mi lett következménye? Körülbelül az, hogy míg győztünk, addig tetszettek; mihe-lyest azonban a hadjáratban szerencsénk csillaga némileg borulni kezdett, feltételeinkre, illetőleg ajánlatainkra kitérőleg, elhalasztólag válaszoltak; szóval: a legőszintébb, legbecsületesebb eljárásunk rendszerint csalfasággal, sőt árulással találkozott.

Célunk egyébiránt ebben sem volt más, mint az ország függetlenségének és polgári szabadságának biztosítását siettetni egyrésztől, másrésztől pedig a kegyetlenségek meggátolása által a szelid humanitásnak, uralkodását helyreállítani s annyira, hogy forradalmunk fő dicsősége, a szelid és békés fejlődés az embertelen terrorizmus véryomaitól és véryomai által meg ne fertőztessék.

Úgy voltak a pontok szerkesztve, hogy többet adnunk az ország státusegységének feláldozása nélkül nem lehetett, kevesebbet pedig nem tartottunk kielégítőnek.

Úgy voltak szerkesztve, hogy hasonló jogokat egy ország sem ad a maga határain belül az apróbb nemzetiségeknek. Mindent tisztán, szabatosan fogalmaztunk és tartózkodtunk olyan csalfa Ígéretektől, millyenekkel Austria szokta ámítgatni a népeket, Austria, mely a ráczoknak vajdaságot ígért, de csak nevét adta meg; mely szabadságot Ígért a határőröknek, de ezek most is rabok, földhöz kötött szolgák, kik most is 10—20 ezreként kényszerítettnek idegen harcban elvérzeni; mely a nemzetek egyenjóságát kimondotta, s a ráczok, az oláhok, gallicziaiak és liorvátok most is azon állapotban vannak, hogy házaik küszöbén túl a német nyelvben kénytelenek mozogni; mely megígérte Bukovinának, hogy ámbár kis töredék, iskoláiba behozza anyanyelvét, s az ígéretet akkint értelmezte, hogy minden tudományok német nyelven tanítatnak, s a mellett szabad az anyanyelv szabályait is tanítai.

E béketörekvéseket a fellázadt népek irányában mi czélszerűeknek és igazságosoknak láttuk. Eddigélé nem volt kellő sikerük, de reményünk van, hogy lesz. De mi felelőselv vagyunk önöknek e földön, s a túlvilágon az istennek, s úgy akartuk vezérelni a kormányt, hogy a mindenható, ki a népek sorsát mérlegez kezében, azt mondhassa a magyarról: „c nemzet megérdemli a szabadságot, mert tudott lenni igazságos más nemzetek iránt, a mellyeknek földet adott saját földéből, jogokat, mellyeket saját vérén szerzett, s öldököltetése után is elég nagylelkű volt, testvéri kézzel a béke olajágát nyújtani.“

Harmadik óhajtás, hogy Európa a nemzet függetlenségét ismerje el. Itt legszebb szavakba burkolva mondá el, hogy bár ezt az európai politica jelen állásától nehezen remélheti, azzal vigasztalhatja hallgatóit, t. i. hogy Európa népei rokonszenvét bírják, mit a philliungarosoknak, kik minden országból sereglenek vitéz tábornokjaink keze alá, szép száma is bizonyít.

Megemlité Odillon, Barrot és Palmerston következetlenségét is, kik különböző alkalommal máskép nyilatkoztak ügyeikről, a mint most tesznek. Különben azt hiszi, hogy édes hazánk, melly annyi török s tatár pusztítást kiállta, ki fogja állani ez újabbat is.

III.

E beszédet az első perczben közös ámulás követte. Az ellenzéki tagok összenéztek, mintha kérdezték volna: ez hát az eredménye a tegnapi konferenciális Ígéretnek? .

Végre feláll Hunfalvi, azon óhajtást nyilvánítva, hogy a kormány a külföldi udvarokkal folytatott levelezéseit eléjük terjeszse. Második kérdését a görgeiprocessusban intézé, nem világosan ugyan, de érthetőleg körülírva: hogy ki hibája, mikép Buda ostrománál annyi időt pazaroltak el tétlenül? mellynek hibáját Kossuth Görgeire s megfordítva ez arra kívánta tolni.

A külügyminister feleletet Ígért ugyan, (le Irinyi s Szemere felszólaltak, okadatolva annak meg nem történhetését.

Titkolózási politikájokat ezáltal lehangosabban nyilváníták.

Illyszerű volt ez időben a parlament, azon parlament, melly az utolsó évtizedekben mint országgyűlés, a kormánnyal folytatott küzdelmeit illetőleg, bölcseségének s belátásának olly fényes jeleit adá, s mint parlament mindvégig olly gyámoltalanul viselé magát. Nem csoda, hisz az akkor szereplők kö-

zül a főbbek hiányzának; kik most szerepeltek, az idő által túlszárnyaltatának.

Tudni kell, hogy Szemere Görgeinek személyes ellensége volt. Ismerte-e közelebről, belátta-e szándokát: nem tudom, miután még legbizalmasabb emberei előtt sem vádoló. Tudni kell azt is, hogy ellene föllépni nem mert, mivel az egyik vagy másiknak bukását múlhatlanul maga után vonta volna. Ezért nem számolt arról, hogy mit tesznek Görgeivel s mit tesz ő viszont.

Tudni kell azt is, hogy a ministerium előtt meglehetősen bizonyosan állt, mikép e tájon sokáig nem tarthatandják magokat. Akarták ugyan a visszavonulást N.-Váradra tenni de ha e hely is elfoglaltatik, számukra csak a Bánát marad fen, ama táj, melylyen századok előtt színe lakott a magyarságnak s hol ma magyar szót is alig hallhatni; a táj, mellynek lakosai a magyart s mindent, mi magyar, végzetlenülil gyűlölik. E gyűlésen elmondott beszéd második pontjára alapíták azon kiviendett tervöket, hogy az idegen népfajokat ki kell engesztelni, részint hogy erejököt neveljék, részint hogy a visszavonulást ne tegyék merőben ellenséges földre.

Szemere beszédének első pontja pedig minden tekintetben tetemesen nagyítva volt, mert biztos számítás szerint az operáló orosz-osztrák seregek számát másfélakkorára tehetni, mint a magyarokét.

Kossuthnak Görgeiveli versenygését s annak elhárítására tett ajánlatait köv. levél tanúsítja leginkább:

„Az ország kormányzója tábn. Görgeihez.

Édes Arthurom! Vettem 21.—25-ről írt leveleidet. Köszönöm. Csak ne haragoskodjunk, mert az soha sem vezet jóra. Ellenben az mindig jóra vezet, ha közlöd velem a bajokat, tanácsot adsz, s gondolatot cserélve együtt mindig kitaláljuk a legjobb orvosló szert. Én tudom, hogy senki, én sem szeretem tisztábban, jobban a hazát, mint te; —te is légy meggyőződve, hogy senki, te sem szeretheted tisztábban s jobban a hazát, mint én. E kölcsönös hit közöttünk, mindig fen fogja az egyetértést közöttünk tartani, mire szükség van, hogy a hazát megmentjük. Épen most kapom a positiv tudósítást, hogy tegnap már Miskolczon voltál, s ma alkalmasint Kövesden vagy. ítéld meg: jobb lesz-e egyenesen csatlakoznotok, mit az ellenség már meg nem gátolhat, vagy combinative két oldalról operálnotok. S tedd magadat biztos futárok által közlekedésbe a' többi seregekkel is. Csak most hárítsuk el a vizálykodást. A két öreg urat (Mészáros, s Dembinszkyt illetőleg) nagyon igazad van. Az egyik mindent felejtett, a másik csak amannak szemeivállát. Mondod, szép módot kell találnunk, hogy elmenjenek. Gondolkodtam. Más nem találtam, mint azt, hogy magam menjek a seregekhez. Fővezért nem nevezek, hanem mint kormányzó képezen a harmónia kapcsát, veled egyetértőleg s tanácsaid után intézem az operatio irányát, úgy, mint például Czegléden tevék. Aztán a dispositio a ti dolgotok. Így bizony, csak így lehet véleményem szerint a sok mindenféle személyes súrlódásokat kikerülni, s nem lesz kérdés Mészáros, Dembinszky, Perczel és Görgei közt, hanem barát-ságosan intézem az irány egységét, s aztán gonddal leszek,

hogy midenfélé harmonice működjeteK a kezetek alatti seregekkel s megverjéteK a muszkát szépecskén. Minden más mód nem ment meg a súrlódásoktól. S az, hogy a kormányzó rendelkezik az irány felől, senkiben susceptibilitást nem okoz.

Pénzünk már csütörtöktől kezdve lesz, ha meg nem ugrasztanak Szegedről, addig, csak napról napra lehet fedezni a legszükségesebbeket. Áldjon Isten.

Szeged, július 23-án 1849.

Hű barátod,
K o s s u t h L a j o s . “

V.

Görgeinek, angol ítélet szerint ezen csak „professionel soldier“-nek, Miskolczig tett hadjáratát láttuk. E hírre tábornok Grabbe, ki fölfelé a bányavárosok fedezetére sietett, Losoncra vette útját. E város, azelőtt néhány orosz tiszt benne megöletvén, fölégettetett háromnapi szabad rablás után annyira, hogy lerombolatlanul alig nyolcz ház maradt. Innen Tokaj felé olly sebesen ment, hogy már július 24-én Bényén volt.

Ezenben július 23-án az orosz löerő Abrányból Miskolcz felé erőtetett szemlegezésre seregeket küldött ki. Harsány falu határán az erdő szélénél találkoztak ez és a magyar recognoscirozó seregek s kemény tüzelés után az utóbbiak Miskolcz melletti erős positiójukra vonultak.

Görgei, a még mindig gyöngélkedő Görgei, azon hirre, hogy az oroszok Ernőd, Keresztúr és Ónod felől bekeríteni szándékoznak, egy hadi cselt használt. Seregei egy részét e positióban hagyá, s úgy ren-

dezé el, mintha egész tábor volna ottan. Ő maga pedig Pöltenberg tábornokot, magát élelemmel ellátandót, Miskolcra küldé, hogy e várost ostrommal vegye be. De tábornok Tscheodajew már elvonulván belőle, üresen találta azt. Ezenben az orosz lóerő megtámadá a Görgei vezénylete alatt hátramaradt sereget s ez még néhány positiót, foglalván el, magát keményen védelmezve, Miskolczon túlvonult.

A Sajó bal partján túl Miskolczon Zsolca felé mocsáros síkságok terülnek el. Görgei seregével Ónodtól Sajó-Ládig ezek mellett foglalt helyet, a Sajóni hidat elrontván. Ez július 25-én történt.

Reggel 10 órától estve 6-ig keményen csatáztak. Mindkét részről ágyúk dolgozóznak.

Egyike volt a legszebb, a legnagyobbszerü ütközeteknek. Estére azonban az orosz ágyúk Görgeit — mint a hadjelentés írja — elhallgatni kényteték. Angol lapok megemlítvén e csatát, Görgőinek hibául teszik ki, hogy csak az orosz tüzérség ellen manoeuvrrozott s szuronyait nem használta, pedig tudhatá, hogy ebben van lóereje.

Az ezt követő nap legvilágosabb bizonyosága, hogy Görgei a seregek conoentrálását egyedül s makacs-ságával gátlá meg.

Ugyanis maguk az orosz tábornokok is azt hívék, hogy Görgei ezután a Tisza irányában működendik az orosz seregeknek Tiszán átkelését meggátlandó. Ki is volt rendelve Tscheodajew tábornok, őt, ha Tisza-Füred felé megy, nyomban üldözni. Miután Görgei felhasználva Kossuth azon jelentését, hogy

a tiszavonal kellőleg van fedezve, Tokaj felé vette útját, a nyomban üldözéssel felhagytak.

Az orosz főhadiszállás kardcsapás és minden ellenállás nélkült áttétetett Tisza-Füredre, miáltal a tiszavonal elveszett

Egy csapat Tokaj felé rendeltetett, mely megindulván, a Hernádon a hidat szétrombolva találta. Görgei előőrsei Gesztely mellett a folyó jobb partján valának. E sereg ellen tábornok Grabbe tetemes erővel küldetett. (Július 28-án) Négyórai heves csata után, melyben Görgei, bár töltenye nem volt elegendő, győztes maradt, tábornok Grabbe Ónodra s onnan (július 29.) Putnokra vonult.

Görgei főhadiszállását Görömbölyre tette át, megvédendő legalább a berettyóvonalt, miután ezt a tiszavonallal többé nem tehetette.

A varsói herczeg pedig Tisza-Füredről Debreczenbe akarta főhadiszállását áttenni. Meg is indultak némi csapatok, de vízhiány miatt visszatérvén, Ósegére fölmentek (július 29.) s itt vonultak át a Tiszán. S ezzel a herczeg e folyón, mely a múlt, századokban annyi csatában olly erős határfal volt, átmert.

VI.

Azonban Görgei Tokajból Nyíregyházára ment (július 31.), az ottani hidat lerombolj, mikor aztán tábornok Sacken Tokajt elfoglalá. Görgei ollyforma mozdulatokat tevén, mintha a Sacken és Grabbe tá-

homokok közti közlekedést el akarná zárni, a fővezér július 31-én Csegén helyt maradt s csak Tokaj elfoglalása után folytatta útját. E hadjáratáról következőleg értesíté a hadügyministert:

„Görgei táborn. hadügyminister Aulich úrhoz. hadügyminister úr! Vezényiletem alatt álló seregeimnek f. h. 23-ától mai napig tett mozdulatairól következőkben értesítem.

7-ik hadtestemmel a görömbölyi dombokat, 3-ik hadtestemmel pedig a sajóvonalt Felső-Zsolczától Sajó-Ládáig elfoglalván, egy erőtetett szemlekezés által meggyőződésim arról, miként a Harsány-Szalonta vidékén álló orosz sereg számra nagyobb az enyémnél. Minélfogva erőm öszpontosítására a sajóvonalt választani és épen kiadtam volt az 1. és 7. hadtestemnek ebbeli parancsamat, midőn az utóbbijúlius 24-kén Harsány felől túlnyomó erővel megtámadatok s Miskolcz felé visszanyomatott.

Ezen körülmény azonban tervem kivitelében legkevésbé sem gátolt meg, s még 24. éjjel indítottam az 1. és 7. hadtestet a sajóvonalon belül Ónodtól kezdve Sajó-Vámosig, és daczára annak, hogy az ellenség 3-szor támadott meg, u. m. Sajó-Ládnál, Alsó- és Felső-Zsolczánál, ezen állomást 25-én szakadatlanul megtartám.

Azon csekély biztosság azonban, melyet a sajóvonalt nyújt, valamint az ellenség mozdulatai Konárol Edelénynek Jánosd felé s Nyékről Nagy-Csécs felé, kény tétének seregeimet, daczára annak, hogy a sajóvonalt olly győzelmesen megtartók, július 25-iki éjjel a Hernádon át visszavonni.

A hadak jelen állomása hosszabb védelemre igen alkalmas leven, az orosz hadtestek által július 27-és 28-kántöbb oldalról a legnagyobb elszántsággal támadtattak meg.

Tüzérségem jellességéncik köszönhetni, hogy az ellenség minden támadásai visszaverettek és az orosz seregek mindkét napon veszteséggel előbbi állomásaikra, Zsolczára, Sajó-Ládra s Ónodra visszavonulni kény tettek.

Azonban az ellenségnek Tisza-Fürednél történt átrontása a Tiszán arra kényszerítette, hogy eddigi állomásomat a Heránadon túl odahagyjam, minden további ütközet nélkül a Tiszán átkeljek.

Nyíregyháza, július 30-án 1849. Görgei Arthur.“

Ki e hadjáratok menetelét, melly mindkét részrűli hivatalos jelentések nyomán lőn leírva, figyelemmel végig kísérte, meggyőződendik, hogy Görgei ezt nem kényszerítve, hanem önként, nem is ellenállási tervből, hanem fegyverletevési szándoka ekkor érett lévén s megkezdvén az oroszokkali parlamentírozást, tehetségei fitogtatásából folytatá.

VIII.

Visocky s Perezel tábora azonban Czegléden koncentrálván erejét, útját le Hatvan, s a zsámboki e napokban elvesztett csata után Szeged felé vette. Próbálták ugyan a közlekedést saját s Görgei serege közt helyreállítani, de az nagy részben Görgei makacssága miatt nem sikerült. Túránál ugyanis megveretvén, bár veszteségük nem volt tetemes, kény tetek Nagy-Kátára visszavonulni.

A Haynau vezénylete alatti orosz és osztrák seregek azonban, Pesten kevésbé kinyugodván, lefelé indultak, részint a kormányt székhelyéből háborítandók, részint a déli sereggel egyesülendők, melly említett csatavesztései következtében Tittelen alul koncentrálá magát.

Haynau seregéből egy csapat tehát Kunszentmiklós, a másik Baja, a harmadik pedig Zombor és Zenta

felé ment, csakugyan hatalmasan előfelé nyomulva a nélkül, hogy a forradalmi párt seregeivel valahol találkoztak volna.

Maga a fővezér orosz és osztrák katonáival (július 23. és 24.) Kecskemétiig ment, míg tábornok Benedek elősietett s Czibakházánál a Tiszám átmenetet fedezni akarta.

Ez előnyomulása az orosz-osztrák seregeknek, a felosztás, a manoeuvrírozás, mellyel a Tiszáid átmenetet megkísérték, hadjáratukban a fénypont. Mind a stratégiai terv, mind annak villámsebes és pontos kivitele, az élén állókat a leghíreseb tábornokok sorába emelik. Ezen átmenetnél Moreaunak a Rajnáni átmeneti tervét alkalmazzák. S valóban a Tisza rájuk nézve épen olly fontos vala, mint erre nézve a Rajna.

Perczel és Visocky seregeiket haladék nélkül Kecskeméten át a szegedi sánczokig retiráltatták.

VIII.

Grottenhjelm Szász-Régennél megállapodott. Miután sem Lüders tábornok előbb nem hatolt, sem tábornok Clam-Gallas Verestoronynál, Brassó irányába vivén seregeit, nem ütött be, nem tartá czélszerűnek tovább nyomulni. E tájon azonban a székelv ezredek nem hagyának neki békét. Ritka nap folyt le egy kis csata nélkül, mellyben hol egyik hol másik fél volt győztes.

Július 16-án Szerétfalvánál történt viadal által azonban a Beszterczévéli közlekedhetés fentartása ve-

szélyeztetve lévén, Grottenhjelm tábornok a sereg egy részével Beszterczére tért vissza, más része pedig Sz.-Régenen foglalt positiót egy csata után, mellynek következtében a forradalmi seregek, bár kezdetben a szerencse nekik kedvezett, e várost elhagyák.

Ezenben Lüders tábornok Verestoronynál beütven, Szebent, mellyet a forradalmi seregek elhagyának, elfoglald (július 21-én), migaBárczaságbólClam-Gallas tábornok nyomult előre. Célja volt a két seregnek egyesülni s Károly fej érvárt az ostrom alól felszabadítani.

Az ennyi oldalról megszorított honvédek Három és Udvarhely székekbe vonultak, hol Bem tetemes erőt szándokolt centrálalni, mi neki annyira is sikerült, mikép Brassó és a Bárczaság július 23-án a legnagyobb rettegésben volt, hogy az előnyomuló székelységnek az ottani katonaság nem leend képes ellenállni.

S valóban a császári sergek vesztett csata után Illyefalva- s Aldobolyig vonultak vissza. Brassóból a pénztárak elvitettek. Ennek következtében a székelység a csíki erdőkből kiment s megtámadta az egyesült orosz-osztrák sergeket. (22-én.) Ez nap Illyefalva s Szentkirályig nyomattak. Másnap folytatták a csatát. Szemeriában azonban a székely ség olly keményen tartá magát, hogy azt a császári sergek felgyújtani kénytetének. Ugyanez történt másnap (24-én) Szepsi-Szentgyörggyel is, melly ekkor viszont császári kezekbe esett. A magyar seregek Csik szélén, Málnáson állapodtak meg.

Ezen előkészületek után július 23-án Bem fölhasználva a császári seregek visszavonulását, az ojtozi szorosán át Moldvába tért. Az ősz tábornokot légióként azon meggyőződés vitte e lépésre, hogy ő és seregei az annyifelőli megtámadásnak nem tudandnak megfelelni. Hitte hogy Moldva fölkelend. Onnani segítségkapás, legfőképp pedig a csángó magyaroknak kihozatala — kiket mint telepet használtak volna — volt főcélja.

Moldvában Bem kezdetben meglehetősen sikerrel dolgozott, úgy hogy néhány csatát szuronyszegezve megnyervén, egész Oknáig nyomult, hol következő proclamatiót bocsáta ki:

„Moldva lakosai!

Az oroszok viszont megelőzőtt hadizenet nélkül Magyarhon- s Erdélybe beütöttek. Illy népjogsértés láttára is hallgat Európa, de a magyarok elég erősek elleneiket szétzúzni. Az oroszoktól az élethalálharcot elfogadván, annak hasznait azon szomszéd népekkel is meg akarják osztani, kik orosz járom alatt nyögnek.

E szándékból lépte át seregem egy része Moldva határait.

Moldva népe! Ha szabad, s a magas porta pártoló uralma alatt constitutionális kormány részese akarsz lenni, kelj föl megsemmisíteni ama barbar csordákat, mellyek hazádat befekélyezik. Támadja meg minden fegyverfogható a közös ellent, szétrombolni minden összeköttetést; s a magyar seregeknek és harczos oláhországi népnek, melly egyszerre fölkelend, segedelmével az ellenséges seregek megsemmisítése könnyű leend.

A magas porta segedelme nem késend, mert ez megismerendi, hogy Moldva- és Oláhországnak, mellyek mint

egykor, kizárólagos uralma alatt akarnak maradni, felszabadítása, a csárok által megtámadott political existenciáját egyedül biztosíthatja.

Erdély, az ojtosi szoros, július 19-én 1849.

Az erdélyi magyar seregek főparancsnoka:

Bem J ó z s e f . “

Csatáiról pedig következő levéllel értesíté a minis-
teriumot.

„Az ország kormányzójának.

Első gondom vala az ellenséget Brassóig visszanyomni és az ojtosi szorost, mely Moldvába utat nyit, újból elfoglalni.

Tegnapelőtt viradatkor a határszélát átléptük 's néhány száz lépésre előttünk ellenséget találtunk, melyet, bár kétszer nagyobb volt seregemnél, elszánt támadásainkkal minden állásán legyőztünk.

A positiókat, mellyeket az ellenség egymásután von, a mi ifjú honvédeink nagy merészséggel rohanták meg, s a megfutamadott sereget addig kergettük, míg a bágyadtság miatt Csirjiszten kénytettünk megállani.

Az ellenség holtak-, sebesültek- s foglyokban mintegy 500 embert vesztett, a mi veszteségünk néhány halottból s 40 sebesültből áll. Fájjaljuk azonban egy derék tisztnek Egyed főhadnagynak halálát.

Elfoglaltunk két tüzérszekeret, sok eleséget s egy csorda ökröt.

Tegnap utunkat folytatván, Onesdet és Oknát foglaltuk el, hol az ellenségnek sok ruhaneműi s egyéb szerei jutottak kezeinkbe.

A moldvaiak mindenütt szabadítójokként fogadtak, segítségünk alatt föllépni óhajtanak.

E harcoknak azon jó hatása volt, hogy ifjú honvédeink meggyőződtek, miszerint az oroszokat kevés haderővel is legyőzhetni. — Okna, július 25-én 1849. B e m .“

Néhány napi ottmulatás után azonban visszanyomatott, mikor aztán az ojtózi szorost tábornok Moller foglalá el. Eredménye e benyomulásnak semmi sem lett, legalább nem az, mit Bem remélt. Ugyanis seregéhez önkénytes csatlakozókat nem talált.

De Bemnek Moldvábai beütése előre elkészített dolog volt. Kossuthnak Bolexes és Bolhák oláh emigránsok, még Szegeden ajánlatot tettek oláh légiók felállítására, s Kossuth ezeket Bemhez utasította, hogy miután ő az elvet elfogadta, a detaile-ok iránt vele értekezzenek.

Ezen alkalommal tudatta vele azt is, hogy szeretné, ha e légió a betöréskor avantgarde lenne, mert óhajtja, hogy ottan mint barátok lépjenek föl, mint kik őket az orosz befolyás alól fel akarják menteni. A törökök — folytatá Kossuth — kétértelmű politikát követnek, il faut les compromettre.

X.

Alig hogy Bem tábora egy részével visszatért, az ő s benyomott seregének dolgai meglehetősen rősz alakot öltének.

Az Erdély sorsát eldöntő ütközetek egyike Segesvárnál volt június 31-én. A forradalmi sergeket Bem, az orosz-osztrák tábornok pedig Lüders személyesen vezették. Bem kétszer nagyobb sereg ellenében állt, mindamellett olly ügyesen tudta vinni a dolgot, hogy a győzelem mármár részére hajóit, kivált midőn tábor-

nők Skariatín elesése által a tábor meg kezdett zavarodni.

A csata sorsát az e perczben segítségül érkezett dzsidások fordíták meg. Ugyanis akkora hévvel s anynyifelől támadák meg a gyalogságot, hogy ez üzelve a kozákoktól, Keresztár felé futni kénytetett.

A magyar seregek e csatában hét ágyút, két zászlót, töméntelen löport, málhás szekereket, köztük a Bem utazó kocsiját, továbbá ugyanennek tiszteleti szabalyját, mellyel a kolosvári polgárok megtisztelék, s mintegy 500 foglyot veszének.

Bem, ki kétlovas hintójában s mindenütt elül járt, maga is sebet kapott. Köpenyébe burkolva, lováról a földre hullott s csak azáltal menekült meg, hogy magát hirtelen feltalálva, arczát köpenyével elrejté s magát halottnak színlé.

Csata végeztével azonban négy székely huszár észrevevén, hogy a szeretett apó sehol sincs, érte jöttek, felkereséks magukkal vitték.

Ez nap az oroszok vesztesége is tetemes vala.

Bem és tábora M.-Vásárbelyre vonultak, szándékozván az összes erőt oda concentrálni.

Ezenben többen a székely városok s falvak közöl az orosz előnyomulásnak a forradalmi propagandisták szónoklatai következtében erélyesen ellenállván, föléggették. Ez, valamint a szász-sebesi veszett csata, a fanatismus harczával ellenálló székelyek erejét megtöré. Volt ezután is ellenállás a seregek, de nem a székely népfölkelés részéről, melly Bemnek ezelőtt olly hatalmas támasza volt.

Erdélyben a forradalom koczkája el volt döntve; egy pár hét alatt az egésznek buknia kelle!

XI.

Alig van nép, mellyet a pusztá remény is annyira boldogítani tudna, mint éppen a magyar. Szemere Bertalannak hatalmas oratiója a háborgó kedélyeket annyira-mennyire lecsillapítá. Hisz' ha minden úgy van, mint Szemere mondá — s égy minister hivatalos jelentésében ki kétkednék? — fényesen állunk.

De ezért elégületlenek is sokan voltak. Nem zúgólódtak ugyan a kormányzó ellen, mint ki népszerűségéből nem sokat vesztett, de fenszóval kárhoztatták azon nő-cotteriát, melly minden dologba beleszólt, mindenütt csak rontott, és Kossuth gyöngeségén, melly ezt maga mellett eltűrte, igen sajnálkozának. A Szegedi Hírlap nyíltan kimondá:

„Szeretett kormányzónk körül már is veszélyes uclvar-szerű környezet alakul, — s mellynek hivatása az emberiség fájdalmait enyhíteni, a nőnem befolyását a kormányzói termekben nem rendeltetése szerintinek találjuk s hatáskörét azokon kívül nem mindenben cél- és rendszerűnek.“

Fenszóval kárhoztatták a kormány azon politikáját, hogy az összes seregek vezényletét nem bízza Görgeire. A közvélemény nyíltan és lapok útján őt kivánta, s a kormány sem arra nem hajóit, sem Görgeiről nem mondá el azt, mivel vádlá.

Következő cikk (Szegedi Hírlap 32. sz.) az ottani közvéleményt legjobban jellemzi:

„Nagy időket élünk. Maga a kormány, maga a nemzet-

gyűlés kimondá, hogy a haza veszélyben van. S ki követte a kormányt bujdoklásaiban, ki tudja, hogy milly két hatalmasság esküdött össze szabadságunk ellen: tisztán tudhatja, hogy itt sem parlamentarizmus, sem pium desiderium, csak kard éle metszheti ketté a gordiusi csomót.

Nem állunk ott, honnan lehető a visszalépés. Mi mindenünket a kard élére tettük fel. Feltettük ügyünk igazságában s fiaink elszántságában bízva. Nekünk nem szabad ingadozni.

Kell, hogy a fanatizmus harcát vívjuk. Kell, hogy egy eszme lebegjen előttünk, ügyünk diadala; kell, hogy népünk a fölkelésben, karunk a kardforgatásban kifáradhatatlan legyen. Kell, hogy minden gondolatunk egy eszmében központosuljon, ez legyen gondolatunk tárgya, álmunk, a szó, mit anyánktól eltanulunk, a szó, mit kedvesünk fülünkbe súg: győzz, győzz, győzz!!!

Mint puszták oáza, egyedül állunk. A szabadság nálunk . virít, máshelyt kihalt. Egy ezredév, fényes múlt néz ránk. Előttünk csak győzelemnek s utána üdvnek szabad állani.

Ha találatnék, ki mást mond, az hamis próféta, azt kövezzétek meg, mert népnek, melly más tant elfogadna, élnie nem szabad.

Ha találatnék, ki most parlamentírozni akarna, kiáltásokat túl — ember, ki most parlamentírozni akar, nagyra-vágó.

Én tisztelem a political kapacitásokat; a fényes oratiókat szeretem hallgatni. De most lejárt ezek kora. A political kapacitás tűrjön, míg béke lesz, s a fenhangú orator magyarázza ügyünket a népnek.

Mert ki most codificioról szólna, midőn irtó hadak folynak, ki a megyék új felosztását vétetné munkába, midőn azok $\frac{1}{8}$ -adát ellen bírja: még elleneink által is kinevetetnék.

Mert ezek kora még nem jött el, s hogy valaha eljőjön, azt csak fegyver tudandja megszerezni.

Épen ezért a politicalai capacitások csak ellenőrei lehetnek a hadiaknak. Ügyeljék meg azok tetteit, s számoljanak róluk koronként a nemzetnek.

Es épen ezért a hadi capacitások működését kormányunk szabályozni nem szabad, hogy ministrium döntsön a hadi tervek felett, s harczban járatlan emberek jelöljék ki a vezérek utát.

De az sem szabad, hogy minden vezér a maga embereivel különegészet képezzen s bolond Istók módjára folytassa a hadat.

A hadi operatiókban egységnek kell lenni. Az egyetértés mellett ez a *conditio sine qua non*.

Kell, hogy az egység létesítése olly emberre bízassék, ki múltjával fényesen megmutató, hogy azt tenni sikeresen tudja. S ha akadt illy ember, nem szabad, hogy más talál-tassák, ki hiúságból, azon ál oknál fogva, mert a másik tehetségesbnél két nappal idősb tábornok, az engedelmességet ettől megtagadja, s azután is serget vezessen. Nem szabad, hogy talál-tassák tábornok, ki a kormányunk azt izeni, hogy ez s ez altábornagyokat még eltűri maga mellett.

Illy dolog az egységet ronthatná a hadi operatiókban, s nekünk most egység kell először, másodsor és századszor.

Illy egység szerezte meg Washingtonnak a diadalt. A Bem által felmutatott eredményeket illy egységnek köszönhetjük.

Ne tartson a nemzet attól, hogy ezen egység Napóleont növeszt nyakunkra. Napoleon az előidők terrorismusának volt gyermeke, ha van ember, ki ezt tenni akarná, van rettenetlen politicalai capacitásunk, ki ez ellen szót emeljen, van népünk, ki az üdvös szót megfogadja.

Minő propagandismusként szülöttei az illy eszmék, nem akarom kutatni. De ismételve mondom: egység a vezény-letben!

Vezesse Kossuth a politikai dolgokat felelőség mellett s tetteiért utólagos számadással. Ellenörködjk, mint mondtam, ő, — e forradalomban ő teheti azt legjobban.

Vezesse Görgei a hadi operatiókat. Vegye át az összes magyarhoni sereget s legyen ő itt az, mi Erdélyben Bem. De kellő ellenörködés, utólagos számadás mellett. Megtámulta a magyarhoni sereg őt követni győzelemben, az 'ellen rettegni őt. Ő már 3-szor mentette meg a sereget, s a honvéd, ki Isaszegnél s Szőzynél vele volt, mellette tízszeres erővel küzd.

A magyarok istene nevében s a haza színe előtt felszólítom a kormányt, hogy initiálja, s a nemzetgyűlést, hogy mondja ki:

„Magyarhon polgári kormánzata hajóját Kossuth vezeti továbbra is oly hatalommal, mint eddig.

A magyarhoni seregek vezényletében pedig egység van, s a fővezér Görgei.“

A parlament pedig bámult és hallgatott, legalább sok ideig hallgatott, mennyiben mindjárt az első ülés után titkos konferenciákhoz fogott.

Illy konferenciákat naponként kettőt, néha hármat is tartottak, s öt napon át folytonosan egy kérdésben. T. i. oly tetemes erő rontott ellenök, hogy annak az eddigi erőveli legyőzését nem igen remélhetik, erejüket a zavargó nemzetiségekével is — mellyekkel különben most hadat folytatnak — nevelni czélszerűnek tartják. Mikép lehetne tehát e nemzetiségeket lecsendesíteni békés úton, fegyver nélkül?

Alig van kérdés, melly oly heves ellenzékre talált volna, mint épen ez. A 180 jelen levő képviselők közül legalább 50 ellenszólt, nagyrészint ugyanazok, kik elelőtt az ellenzéket képezték.

Az elsők beszéltek cosmopolitica i igazságról, de a valódi indok az volt, mert a győzelmet e nélkül lehetők nem tárták.

A másik párt ebben a magyarság uralkodásának megtörését látta, s mint ilyet keményen ellenzé. Felhozá, hogy most ezt tenni következtelenség, mert a nemzetiségek kevesebbet, mint mennyit Austria nekik Ígért, a fegyvert le nem teendik. E párt bennök lecsendesülések után sem bízott, s szerette volna megtörve látni. Nem akará túrni, hogy kegyetlenségeikért ne bűnhődjenek.

Ötnapi conferenzia után elhatározzák, a közelebbi nyílt ülésben a nemzetiségeknek megadni kívánataikat, t. i. az egyenjogúságot.

XII.

Mielőtt azonban e nyílt ülés leírásához fognánk, szükség némi színfalmögötti körülményekkel megismerkednünk.

Tagadhatlan, hogy e kérdést maga a ministerium hozá szőnyegre s existenciájára nézve életkérdésnek vallá. Mindazon szép szavak, mindazon fellengős kitételek, mivel ők az indokolák, egyebet nem bizonyitnak, mint azt, hogy ennek ezelőtt megneemtétele furcsa szint derít rájok, annyival inkább, mert a perczben meriték fel, midőn ügyöket vesztéhez közel s azon tájakat, honnan legfőbb erej ükét meríteni remélék, elleneik kezében láták. Meggondolák azt is, hogy a visszavonulás, mi számukra fenmarad, teljesleg ellenséges földre

nemzetiség közé, mellyet annyira gyűlölének s melly által annyira gyűlöltetének, történend. Ezt koránsem mint vádpontot hozám fel; illy következetlenség vádat nem érdemel. E forradalom által, úgymondák, a magyarnak uralmát akarák megalapítani, s íme ők magok rátérének, hogy egy focderativ systemán alapuló birodalommmá változzék a magyar.

Való marad: nemzetiségnek nemzetiséget elnyomni nem szabad. Tettéért az ezt tevő rendesen bűnhődni szokott.

Negyedik fejezet.

Kossuth találkozása Bemmel. Perczel fenyegetései a kormány irányában, a haditanács határozata ennek letétele iránt. Aulich rendelete s annak napi parancsa. Kossuth utazása Madarasig, találkozandó Görgeivel. A konferenzia Görgeit fővezérré teszi. Júl. 28-iki ülés, a nemzetiségi egyenjogúság kimondása. Szemere beszéde. A zsidók emancipációja. A szegedi lőpor-raktár a légrépül. Szemere Görgeihez utazik. Szeged elfoglalása.

I.

Kossuth Szegedről Aradra (hol fényes fáklyászcénével fogadták) s onnan Temesvárra utazott, Bemmel találkozandó.

E találkozás aprólékosságai titok, mit kettőjükön kívül aligha tud valaki. Főbb vonalai azonban akkora annyira közbeszéd tárgyai valának, hogy e leírásom aligha tévedend!

Kossuth az utolsó időben — mint említők — többször nyilatkozott akkép, hogy az összes magyarhoni s erdélyi sergek vezényletét Bemnek szándékszik átadni. De e nyilatkozatot nyilvánosan sohasem tévé, valamint Görgei ellen nyilvánosan föllépni sohasem mert.

E találkozás célja volt most, miután Görgeinek

separatisticus célja napnál világosban vala látható, az ősz bajnokkal értekezni, hogy miután sikerült a sergeket valamimódon centrálni, a fővezényletet emennek kezébe játsza.

De másik célja volt e találkozásnak a Moldvábai beütésről értekezni, miáltal mind a török politikát megfordítani, mind a sergeket szaporítani remélék.

Ez utóbbit valóban ki is vitték, s nem rajtok múlt, hogy eredménye nem lőn.

Kossuthnak gyöngesége, hogy ha az elsőt akará, nem tuda imponálni; gyáva volt, azt, ki utában állt, a Grevé térre küldeni s isten tudja, minő érdekek miatt intrigázék ott, hol nem parancsolnia szégyen vala. De e gyöngeség a forradalmi kormány minden utóbbi tettein igen is látható volt.

II.

Seregmozdulat seregmozdulatot ért, csata csatát követett a nélkül, hogy a sergek concentratiójára nézve történt volna valami, a nélkül hogy a dolog állásáról valaki, még a ministerek intimé barátait sem véve ki, valamit tudott volna.

Hangosan tolmácsolá a közvéleményt a Szegedi Hirlap, midőn irányczikkeket azon themáról, hogy Görgeit minden áron fővezérré tegyék, mindenik számában közölt.

E közvéleménynek a parlament végre nem bírt ellenállani annyival inkább, mert a sergek, miután a

Hatvannáli concentratio meghiúsult, Szeged felé sietve folytaták útjokat.

Perczel és sergei ezenben jöttek lefelé a nélkül, hogy Haynau hadát a Tiszánál valahol feltartani tudták volna. Ő maga átlátta a concentrálás elkerülhetlenségét, De gyanítá azt is, hogy annak meglette után a fővezér nem ő leend. Pedig lelkében a hit élt, hogy a „hazát egyedül ő képes megmenteni.“

Perczel nem bírt hadi talentommal. Merész ember volt, ki tavaszi hadjáratával elvitázhatlan érdemeket szerze, használható népfölkelést megszabolázni, de rendezett sereg ellen nem tudott csatát küzdeni. Azonban ő ezt nem hívé, mert magát a puszta jó akaratot talentomnak tartá.

Rá izen a ministeriumra, hogy ő a legidősebb tábornok. Görgeit, a nálánál két nappal fiatalabbat, maga mellett nem tűri el. Dembinszkyt s Mészárost egy darabig még ugyan elszenvedendi, de ha a ministerium őt fővezérré nem nevezi ki, rá ront s felakasztatja.

S ki hinné, micsoda hatása volt ennek?

Szemere azon volt, hogy Perczelt nevezzék ki, Csányi és Aulich minden áron Görgeit akarák s határozottan kimondák, hogy Perczelt le kell hivatalából tenni, miután a kormánynak illy affrontot tűrnie nem szabad.

Ez csakugyan keresztül is ment; s ekkép midőn pár nap múlva Perczel Szegedre jött, Aulich hadügyminister tudatá vele, hogy többé nem tábornok, hanem sergeit Visockynak adja át. Perczelnek ekkor kiadott napi parancsa bizonyítja, hogy a czívódás ki-

kerülése végett büszkeségének megtevésé az áldozatot. De Görgeit sem nevezék ki, hanem Mészároost, mellé rendelve Dembinszkyt.

Lássuk Perczel érintett napiparancsát:

„N a p i p a r a n c s .

A múlt hónap végén rendkívüli veszélyekbe sodort hazánk megmentésére nem késtem segédkezemet a kormánynak legelső felhívására odaajánlani, és felvevöm a bántalmakat, mellyeket csak pár nappal előbb is diadalmas hadjárat után kellett szenvednem.

Es most, miután egy pár nap alatt egy nevezetes haderőt gyűjtök és szerkesztök össze, miután tökéletesen bomlásnak indult közigazgatás számára több héti időt szerzek rendezésre, ugyanazon helyen, honnét kiindulva a hazának dicsőséget és végtelen hasznot szerzek, és ugyanazon sereg szomszédságában, melly ezen dicsőségnek részese, a következő ministeri parancs által a parancsnokság tőlem elvételik. A ministeri rendelet így szól:

S z e g e d , július 30-kán.

Folyó évi július hó 29-én tartott ministeri tanács határozatánál fogva tábornok úr az eddig parancsa alá helyezett sereg parancsnokságától fölmentetvén, ezennel utasítom, hogy azt Visocky tábornok urnák átadni mulasztatlan hazafiul kötelességének ismerje.

Hadügyminister:

A u l i c h .

Csak rövid ideje, hogy a Czegléden és környékén alakított, valamint a 9-ik hadtest feletti parancsnokságot átvévém. Kevés alkalmam lehetett velök a szabadság harczaiban közremunkálni, de a kezdet mégis feljogosít hinni azt, hogy tetemes eszköz leendek a szabadságot mindenünnen környező veszélyek leküzdésében, és ezért kedves vala nekem a szolgálat közöttük, és csupán az esik most nehezemre, hogy tőlök ép a harc perceiben kell megválnom. Mindamellét nem akarván bajt bajjal tetézni, sem vizsályt idézni

elő a seregben, ezen utolsó parancsokkal csak búcsút mondok a hadsereg összes főtisztei- s népségéhez.

Perczel Mór, tábornok.“

Szemére, a mint elvekkal bíró férfihoz illett, e határozat után lemondott hivataláról. Kimondó, hogy miután neki a politikába befolyása nincs, pedig a közvélemény minden rász sikerért egyedül őt vádolja; miután ő semmi egyéb, mint expediense egy felsőbb hatalomnak, akkor midőn a felelősség őt illeti: kényserítve érzi magát ezt tenni.

Pár óra múlva azonban sikerült Kossuthnak őt a fenyegető veszélyeknek elébeterjesztése által tározójának újabb elvállalására birni.

Ekkor kezdének legelőbb azon hírek kerengeni, hogy Görgei alkuszik az oroszokkal; de ezt mindenki ellenei koholmányának vélte, mígnem Kossuth — július 25-én — maga elutazott olly czéllal, hogy Görgeivel a concentrálás iránt s az ügynek voltaképen mibenléte felől tanácskozzék, mit a tömeg a fenebbi hír hasisául használt fel. Harmad napra Kossuth visszatért. a nélkül, hogy Görgeivel találkozott volna, mint maga írja Perczelnek: „Madarasig mentem, egy órányira a muszka előőrsöktől.“

III.

Július 27-én titkos conferenzia volt. A parlament az utolsó két hóban ez egyetlen napon adá jelét annak, hogy él s van benne erély, egy olly intézkedés által, mit megtenni — nem lévén tisztában a Görgei

féle ügy iránt — előbb kötelessége lett volna, s már csak fél érdem, miután vele nyíltan föllépni nem mert.

Ugyanis kimondák, hogy az összes magyar sergeket concentrálni kell s ekkor egy vezér alá rendelni. Kimondák, hogy mindazon tábornokok közül, kik a magyar sereget a forradalom óta vezették, Görgei az, ki a nemzet föltétien bizalmát e tekintetben megérdemli (világos bizonyosság, mennyire nem ismerék ez embert!), s kit is azonnal fővezérré nevezének ki, olly hozzáadással, hogy a kormányzó s országgyűlés ellenörködése alatt felelősség terhe mellett a hadjáratokat mindenkitől függetlenül vezesse, s a többi tábornokok az ő rendeleteinek engedelmeskedni tartoznak.

Privative tudák ugyan a versenygést, mi a ministerium s Görgei közt létezék; de miután a kormány jelentéseiben azt mellőzé, ők sem méltaták figyelmükre annyival inkább, mert a dolognak semmi fontosságot sem tulajdonítanak.

Az összes képviselők közt csak kettő találkozott, ki a választást ellenzé, s egyedül Perezel volt, ki Görgeit árulással vádolá, ő sem tények után, hanem azon véghetetlen gyűlöletnél fogva, mellyel a Zichy féle per óta iránta viseltetett.

Míg a szerencse részükön volt, a versenyések apróságok gyanánt elenyésztek, de colossusokká változnak a perczben, midőn Fortuna tőlük elfordult.

IV.

A császári seregek azonban három oldalról sietének Szeged felé.

Az elsőt Makó felől, miután az Alpárnál a Tiszán átment s Czibakházánál a magyar sereget visszanyomta, maga Schlick vezette. Ez aug. 1-jén Kun-szentmiklóson volt.

A második csapat magának Haynaunak vezénylete alatt aug. 2-án Kis-Telekre ért a nélkül, hogy apró igénytelen előőrsi csatákon kívül mást küzdött volna.

A harmadik sereg a Bácskából jött a bánnak vezénylete alatt.

Ezen előnyomulások következtében az előbb Perczel, most már Dembinszky és Mészáros vezénylete alatti sereg lehető jó rendben a páratlan erős szegedi sánczok alá vonult, az ős monda által megszentelt helyre, hol Etele és Kádár hamvai nyugosznak.

De másfelől a Guyon tábornok vezénylete alatti hadtest is felrendeltetett a Bácskaságból, csatlakozandó a fenirt erőhöz.

E sereg', számra nézve 10 zászlóalj, harczedzett erős férfiak, kik 4 napi utazás után is emelt fővel büszkén mentek végig a szegedi piacon, július 29. érkezett meg.

Az elvonulást Kossuth, Guyon s Kis Ernő nézték.

Midőn a 8-dik zászlóalj ment el Kossuth előtt, megállítá s lobogóját a 3-dik érdemrenddel díszíté fel.

Ez valóban megható jelenet volt. 10 gyönyörű

zászlóalj! mellynek egyedül öltönyéről volt látható az ut sanyara, de nem arczáról.

A defilírozást éljenek közt tették meg büszkén, emelt fővel. Gondolák-e ők e perczben, hogy egy pár hét eltelte múlva csak emléküik fog élni?

Most mindenki hitte, hogy a két egyesült erő Szeged 40,000-nyi fegyveres népével, melly a környéket pusztító ráczok ellen néhány csatát már maga kiállott, s mellynek fiai közül egy sem vala, ki löporszagot nem érezett volna, sikeresen tudand ellenállni.

Annyival keserítőbben hatott a kedélyekre azon ministeri rendelet, hogy a nemzetőri puskák adassanak be.

V.

Az ezokozta csüggedést még a július 28-diki parlamenti ülés sem oszlatá el. Ez volt fináléja a nagyszerű drámának! És e végszavak — ha úgy tesszik hattyúdal — egy magának örök életet készítő nemzetnek szájában, a diadaloknak közepette igen is helyükön lettek volna, de nem így és nem itt!

Lássuk tárgyait.

Hadjelentéseket tettek, s Duschek 60 millió kölcsönt kért, számolván a múlt évben megadott közül 59 millióról.

Szemere a nemzetiségi egyenjogúságot azon alapon, miken a titkos conferenzia határozá, indítványozá. E szerint az irtó hadat folytató nemzetiségek

amnestiát kapnak, a municipalitások megmaradnak, s mindenik nemzet nyelvre egyenjogú; melyly t. javaslatát következő módon indokold:

„Ha Magyarország múltjába visszapillantok, úgy látom, hogy Magyarország a múltban nem az élők, hanem a halottak országa volt.

Kiváltsággal bírtak egyesek; emberi joga nem volt senkinek, ez volt az élő egyének sorsa, a nemzetiségeké pedig az volt, vagy felettük mindnyájok felett egy nagy halott uralkodott: Rómának nyelve.

Sok idő kellett ahhoz, míg a magyar nyelv illő helyét elfoglalta, sok munkába került, míg a magyar nyelv diplomaticai polczra felemelkedett. Es a hová a magyar nyelvnek fölemelkedni nem kellett, mert nem volt diplomaticai hely, mert szoros szempontból nem volt szükséges, azt nem foglalta el a többi népeknek és nemzetiségeknek nyelve, hanem elfoglalta ok és szükség nélkül vagy a német vagy a latin nyelv.

Bekövetkezett a forradalom. Minden forradalomban csak annyi élet van, mennyi erő mennyi igazság és mennyi életrevaló eszme van benne.

A mi forradalmunknak három alapeszméi vannak, melylyeken mint megannyi oszlopokon nyugszik.

Az első eszme: a kormányformának megigazítása.

Eddig az ország kormányzati tekintetben gyámság alatt volt. Tehát be kellett hozni a parlamenti kormányformát, hogy a nép maga igazgassa magát, a nemzet maga intézkedjék sorsa felett.

Második eszme volt: az egyéni jogok biztosítása. El kellett törülni királyságokat, ki kellett mondani a jog és kötelességbeli egyenlőséget, hogy azon elv kimondatván, tekintessék az érdem és ne a név és czím, jutalmaztassák a képesség és ne az ősök hosszú sora, veszítse el koronáját a nemes, gróf és herczeg, hogy mindenek, kik az országban

lagnak, megnyerjék azon egy egyenlő koronát, mely ezen szóban rejlik: szabad polgár és szabad ember.

A harmadik nagy alapeszme: a nemzetiségek és népiségek szabad kifejlődése.

Engedtesék minden népeknek a nemzeti szabad kifejlődés. A nemzetiség nem cél, hanem eszköze a szabadságnak, mint a szabadság sem cél, hanem eszköze az emberi és polgári tökéletesedésnek! És e kifejlődés semmi más tekintet által ne korlátoltassék, mint a státusegység fentartásának és a czélszerű gyors, pontos közigazgatás lehetőségének tekintete által. (Helyes.)

Az első eszme életbeléptetett.

A második eszme, a jog- és kötelességbeli egyenlőség olly gyorsan, olly hamar ment át a nép vérebe és annyira minden megrázkódtatás nélkül, mint az sehol nem történt.

A harmadik, a népiségek kifejlődése iránt még kevés történt az országnak háborúviszonyai miatt.

De azt hiszem, bekövetkezett a legvégső idő, hogy a nemzetgyűlés elveit e részben nyilvánítsa. Jól tudom, hogy a lázadott románok és ráczok között vannak, kik a szegény népet személyes nagyravágásuknak, önzésöknek áldozzák fel, de vannak, lehetnek, kik nemzetiségökre nézve a jövő előtt aggódnak, és ezeket meg kell nyugtatnunk, miattok s magunk miatt.

Én tehát azt tartom, a nemzetgyűlésnek nyilatkoznia kell. Hadd lássák a népfajok, hogy mi nem akarjuk azon osztrák politikát követni, mely minden népeket, egymás ellen ingerelvén, elnyomott. Hadd lássa Európa, hogy azon magyar nép, mely földét megosztó a többiekkel, mely a szabadságharcot maga víja főképen, mely évek óta maga küzd valamennyi néptársai jóllétéért, hadd lássa Európa, hogy mi magunk vívtunk; hadd lássa a világ hogy mi a legújabb forradalmak életjeleit jól ismerjük, hogy míg a régi forradalmak csak a szabadságot kívánták és nyerték meg, mi értjük az új történet új forradalmait, és hogy mi nemcsak

a szabadságot adjuk meg a polgároknak, de megadjuk a népeknek saját nemzetiségüket is, Mi, kik e földet meghódítók, kik nevet adtunk a birodalomnak, kik minden században új harcot kezdünk a szabadságért, mi minden népet testvérünknek tekintünk, e szó él szívünkben, nemcsak ajkunkon van.“

Az ellenzékiek savanyú arcot csináltak, a nemellenzékiek pedig rákiálták a „helyes, elfogadjuk“-ot.

Indítványozd továbbá, hogy a zsidók emancipáltságának, bele értvén a keresztényekkel! házasság megengedését is. Ez is megkapta vivátját. Ezt következőleg indokold:

„Méltóztassanak megengedni, lia azoknak ismét eleget nem tehetek, a kik a formákhoz mód- és szerfelett ragaszkodnak, meg nem fontolván, hogy forradalmi időben a formák elvesztik a hazát, békés időben megmentik. Azonban kénytelen vagyok a t. ház figyelmét egy nagy elvre, egy néposztályra felhívni.

Én Magyarországot most úgy képzelem, hogy ennek különböző népei össze vannak gyűlve egy lakoinázó nagy asztal körül. Az asztalra el van rakva a népek vagyona, élete, békéje, szabadsága, becsülete, dicsősége, szerencséje, reménye a jövőnek, áldása a maradéknak. Magyarország minden népei az asztal körül vannak és védelmezik azt utolsó csepp vérig, a halálig. Oldalt azonban áll egy néposztály, mely szintén védelmére kelt a kincsekkel megterhelt asztalnak, pedig az ő szabadsága nincs az asztalon, az ő becsülete nincs az asztalon, az ő jogai azon jogok között, melyeknek megvédésében részt vesz, ezen asztalon nincsenek biztosítva, tehát úgy látszik, idegen jogot, szabadságot védelmez, ontván azonban vérét a többivel egyenlően. Ezen néposztály: a zsidó néposztály. (Éljen!)

Uraim! ha a zsidó nép szinte ott van a csatatéren és vérét ontja egy olly hazáért, mellynek ő még nem kijelentett pol-

gára; ha ő vagyónát, életét örömeit feláldozza azon szabadságért, melyet csak reményi, azon jogokért, melyeket még nem bír, mint bírnak a többiek, kik vele harcolnak: azt hiszem, az igazság kívánja, hogy míg egyrészt az ellenség még nagyobb kínokkal, terhekkel tetézi mint a többi népeket, eljött az idő, hogy a nemzetgyűlés azon szent elv kijelentését tovább ne halaszsa, miszerint a zsidók is a hazának polgárai, (igaz) jogban és kötelességben a többiekkel egyenlők, (^kitűnő éljenzés!)

A képviselőház e kérdést tárgyalni elhatározta még a múlt évben. Debreczenben a nemzetgyűlés ezt újólaj sürgette s én akkor a kormány nevében kötelességemnek ismertem a javaslatot elkészíteni, mely máj. 24-ről szólva el is ^készült.

Én azon magyarázatot, hacsak a t. ház nem kívánja, melylyel e törvényjavaslatot kísérem, nem fogom felolvasni, nem hogy a házat ne utassam, hanem mivel a törvényjavaslatban olly igazságok foglaltak, melyeket nem magyarázni kell, hanem csak szíveinkhez nyúlva érezni lehet.

Es már most ennek folytában kérésem a házhoz:

% Figyelembe véve a jelen rendkívüli körülményeket, a mikor valamit halasztani annyi, mint veszélyeztetni a hazát, a formáktól e törvényjavaslat tárgyalására és elfogadására nézve méltóztassanak elállani.

&" Méltóztassanak e törvényjavaslatot, ha úgy tetszik, tanácskozás alá venni és mindenesetre, módosítással vagy nélkül, törvényes erőre emelni.

Azt hiszem, az, hogy az eddig haladt, hiba, ha tovább is halad, még nagyobb hiba; mert eljött azon idő, hogy az egyenlőség elve a háromszázezerből álló népre is alkalmaztassák; eljött az idő, hogy e népé is legyen a szabadság, melyért vérét ontja s áldozza vagyónát; eljött az ideje e nép polgárosodásának ezer év után, s a magyar forradalom nem lehet, ügyének veszélyeztetése nélkül, egyik legnehezebbikéhez hűtelen."

Végre elhatározzák, hogy innen is tovább bujdoskolnak.

A közfigyelmet e napokban egy körülmény vonta magára, tábornok Répásynak véletlen halála s ünnepeles eltemetése, mely gyászünnepelesen Kossuth s a városban levő katonák jelen valának.

Répásy jó katona és jó magyar volt; akkor hunyt el, midőn ügyünk diadalát még remélheté.

VI.

E nap délelőttjén Újszegeden a zsótérházbani lőporos raktár meggyuladván, iszonyú robajjal szétveté magát. A legtöbb közeli házak sérülést kaptak, s több mint 800 ember lett áldozata. Alig van csata, mellynek akkora lett volna vesztesége, mint épen ezen explosióé.

Ezenben az országgyűlés azon végzését, minélfogva Görgeit, nevezték ki fővezérnek, megvitték Kossuthnak. — Ő az országgyűlési deputatioval tudatú, miszerint e rendeletnek magát szívesen alávetendi, s machinatioit ellene mégis folytatá.

Ha nem bízott Görgeiben, ha volt alapos gyanúja, mit a következmény igazolt, mért nem mondá el e perczben, hogy büntette volna azt a parlament? Ha azt nem akarta tenni, mért nyúlt az ármány utához? Mondott volna le, vagy semmisítette volna meg őt! Úgy is tudhatá, hogy két kard egy hüvelyben nem fér el. Éjfélíg tartottak e tárgyban ministeri tanácsot, s a titkos határozat ez lőn: színleg hódolni az

országgyűlésnek, tényleg pedig Bem kezére játszani a vezényletet; mi a milly bűnös volt titokban, olly helyes lett volna nyíltan kimondva.

VII.

Július 30-kán Szemere elutazott Görgői táborába, részint hogy mit Kossuth ki nem vihetett, eszközölje ki, részint hogy a fenebbi határozat létesítését megpróbálja. Mindamellett, hogy ez ember ellen ármánykodtak, féltek tőle. De midőn Szemere oda érkezett, már minden késő volt!

Ezenben Csongrád, honnan az osztrákok némi élelemszereket akartak requirálni, erélyesen ellenállván, részben a lángok áldozata lett.

Haynau és Schlick táborai július vége felé olly közel állottak a sánezokhoz, hogy egy csata elkerülhetlennek látszék. A magyar seregek posíciója erős vala. Jól készített mély sánezok, abban elhelyezett teméntelcn battériák, az alájok gyűlt két tábor, mellynek összes ereje 35,000 ember lehetett — mindenárrá mutatott, hogy itten csata fog lenni, annyival inkább, mert e positio elvesztésével az egész tiszavonalt, a magyar vidékeket, mellyekben leginkább biztak, honnan folytonosan új erőt merítettek, elvesztendék. Azonkívül á szegedi nemzetőrség — 20,000 fegyveres ember — nem kis segítségökre lehetett volna.

Való volt ellenben, hogy az osztrák-orosz seregk száma sokkal nagyobb volt. Egyébiránt, ha e helyet

védik, könnyű lett volna a császári sergeknek tovább mehetésök útját elvágni, pedig Görgei seregei nélkül, ki bárha neki meg volt rendelve a Szeged alá vonulás, mégis Debreczen táján kóborolt, legjobb eredményt biztosan nem remélhetének.

A július 30-án tartott hadi tanácsban egyhangúlag kimondatott, hogy Szeged alól elhúzódnak. E határozatotaug. 1-je estéjéig teljesülésbe is vették, s két irányban Nagy-Várad és Ó-Arad felé húzódnak a parlament, a kevés számúra apadt ministerialis személyzet, és az ujságírók coetusa.

Augustus 1-jén maga a sereg is, négy hidat vetve, a Tiszán átvonult.

Az elvonulás számításán kiviül olly sietve történt, hogy a töméntelen fáradsággal megtöltött gabnátarakat, töméntelen ágyú- s íőpormunitiót, ez, enkivül a betegek nagy részét (300-on jóval fölül) ott hagyák.

Augustus 2-kán a császári sergek Szegedre bevonultak, a forradalmi tábornokok pedig arriéregarde-jokkal a Tiszán túl (a mellyeni híd fölégetett) Új-Szegeden foglaltak positiót.

Ötödik fejezet.

Janku havasi hadjárata s jellemzése. Klapka kiütése Komáromból. Görgei Nyíregyházán. Görgei állása Nagy-,Sándorhoz. Dcbrczeni csata 's annak következményei. Bem hadjárata. Szeben bevétele 's elvesztése. Károlyfehérvár felszabadítása. Bem Dévára vonul.

I.

A rendes hadjáratokkal directe össze nem függő csataeseményeket írok le.

Emlitém, hogy a muszkák közeledtére a móczok (havasi oláhok) fölütötték fejőket. Janku, (Erdélyben havasi királynak hívák) kinek indirect beleegyezéséből történt az erdélyi mészárlások egy része, tagadhatlanul eszes, erélyes ember volt. A fegyelmetlen, buta s mintegy 40,000 embernyi havasi serget katonai rendhez szoktatni, azokat kilencz havon át élelmezni, nem közönséges talentomra mutat.

Janku valóban nagy ész. Csapatái imádták, de rettegték is, s e kettő ösztönzé őket, a rendeleteket legpontosabban teljesíteni. Mint minden a miveltség gyermeki korában levő nép, sokat adott a külcsillóságára. S ha őt a nemzeti, aranynyal dúsan hímtett

öltönyben láthatá, s ha a fényt, mellyel magát köríté, bámulnia alkalmá volt: önkénytelenül meghódolt előtte, kivált miután szigorúsága által, maga lővén meg az engedetlenkedőt, imponálni tudott neki.

Ő ismerte népét. Tudta, minő húrok vezetnek legkönnyebben szívéhez, s mi a mód, mi legkönnyebben körülte tartja. Szüntelen adott nekik tárgyat, mivel kegyetlenségi hajlamukat betölthették. Ez volt a magyarság iránti kérlelhetlen, ki nem menthető gyűlölet. Gyilkoltatni engedé azokat, hogy e gyűlöletben s a császár iránti ragaszkodásban összetartsa őket. Mert jól látá, hogy ez a mód, mi őket körülte tartja. Mindezt közönséges ész nem tehetne volna. Fölzavarni a népek kedélytengerét agitátor is tudja — de azt folytonos hullámzásban tartani, egyszerű agitatori szerepnél több.

S e nép gyűlöletében olly végzetlen volt, hogy a halált is hideg vérrrel, nyugodtan tudta tűrni.

Ezen oláh mozgalmak lecsendesítésére, egy valóban sysiphusi munkára, újabban kiküldetett Bethlen Gergely. Havasi úton, hegyeken át, szuronyos csatával előnyomult Topánfalváig, s e helyet elfoglalá. Itt azonban csatát vesztett. Ő és sergei e vidékről alig tudának megszabadulni.

Következmény az volt, hogy néhány falu, néhány hely viszont fölégették, egy pár ezer ember fölkonczoltatott. Szegény Erdély! lakosainak legalább egy negyede leöletett, legalább 300 faluja s 12 városa e terhes 9 havi forradalomnak áldozata lett! Ma létezésüknek helyét is alig tudják kimutatni!

De már ekkor megkezdődök a magyarok s e népfaj közt bizonyos alkudozás, melly azonban a körülmények gyors rohama miatt soha teljesedésbe nem mehetett.

II.

A komáromi várban Klapka volt a parancsnok. Aug. 3-án észrevevén, hogy a császári cernírozó sereg a folytonos csapatleküldés által nagyon meggyengültek, a várból két oldalról tetemes erővel kirohant, s seregit a Duna jobb partján az erdő mögött állítá fel.

Dandárparancsnok Barco dandárát Mócsa és Pusztta-Harkály közt helyezé el. Előbb keményen tartotta magát, Klapka azonban a csata hevében megkerülvén őt a Duna bal partján, visszavonuláshoz kényszerített folyamodni. Hivatalos jelentés szerint Klapka ágyúi olly ügyesen voltak felállítva, hogy a hid elre ntása nem sikerült.

Veszteség a császáriak részéről tetemes, kik majdnem minden pogyásukat, ágyújokat, lőporukat elvesztették.

E kiütés által, melly alkalommal Klapkához szefehérvári népfölkelés csatlakozott, Bécsnek Pestteli közlekedése egy pár hét folyama alatt meg volt szakasztva, s csak aug. 20-kári sikerült Jablonovszki dandárának a Nagy-Igmándról történt előnyomulás következtében az ácsi hegyek elfoglalása által a közlekedést helyreállítani, miután ugyancsak e dandár-

csapat Székes - Fehérvárba ellenállás nélkül bevonult.

Aug. 3-án egy orosz csapat, miután a városnál a hódolatnyilvánítást megrendelé, Debreczenbe bevonult, 4 nap múlva azonban a várost odahagyni kénytetett.

III.

Görgei Tokajból Debreczen felé vonult, sergének egy részét Nagy-Kálló, Vámos-Pirts és Szent-Mária felé küldvén s Nagy Sándort Debreczenbe rendelvén, feltartani az orosz erőt; nem mintha a kormánynak N.-Váradra teendett húzódását, melly terv a császári seregek villámgyors előnyomulása következtében meghiúsult, fedezni, nem mintha az itt törtéendett concentratiót létesíteni akarta volna. A tervet, mit megkezdett, páratlan számításal, okos combinatióval s következetességgel folytatá.

Az út, mit tett s mit teendett ezután, egy lángeszű de fegyverét letenni szándékozó tábornoknak hadjárata volt, hadjárat, melly által katonai talentomát ki akarta tüntetni s melly által katonai becsületét meg akarta menteni. -

Az orosz seregek fővezére főhadiszállását Újvárosba tevén, illyforma dispositiókat tett:

Tábornok Grabbe a bányavárosokba küldetett, részint a zavargókat lecsendesíteni, részint az arrafelé történhető vonulást meggátolni.

Ezredes Chrulew Miskolczon át Szolnokra ment

egy csapat gyalog- és lovassággal s négy ágyúval, hogy a Benedek tábornok vezetése alatti osztrák seregnek a Tiszáni átmeneteit biztosítsa, könnyítse.

Görgei, kinek főhadiszállása Nyíregyházán volt, Nagy-Sándort azon világos rendelettel küldé Debreczenbe, hogy ha megtámadtatik, lassan húzza magát vissza. Vele szemben az orosz sereg a Tisza mentében voltak felállítva.

Ezenben Nagy-Sándor 7,000 emberrel és 40 ágyúval megérkezett Debreczenbe. Küldetésének célja volt az oroszokat Görgei elvonultáig feltartani s akkor vele csatlakozni.

Sajátságos állás volt e két ember közt.

Nagy-Sándor átlátta annak árulását s erről korán értesíté Kossuthot, sőt egy hadi tanácsban kimondá, hogy a ki dictator akarna lenni, Brutusává válnék.

Görgei mindezekért neheztelvén rá, rendesen olly helyekre küldé, hol bizonyos volt megveretése s vesztetni hagyá őt.

Kossuthnak pedig panaszkodék, hogy lőpora nincs, s midőn ez küldött volna neki, nem ment érte, elhozandó azt, mit áldozat nélkül megtehető, hanem utát mindig más irányban vette, mint ígérte.

IV.

Augustus 1-jére viradólag az orosz sereg mintegy 80 ezeren Újváros elébe érkeztek, honnan Debreczen felé indulának. A főhadvezér jelenté: „Új-

városban az ellenségről semmi tudomást sem szerezhettem magamnak. Az ország minden lakosa annyira ragaszkodik Görgőihez, hogy köztük kémeket találni nem lehet.“ Mindazáltal lehetőnek találván, hogy Görgei egész erejével arra tart, mindenfelé vizsgáló csapatokat küldött.

Másnap — aug. 2-án — Újvárosból, a málhás szekereket ottan hagyva, két oldalról indulának Debreczen felé.

Debreczentől nem messze azonban a kukoricza miatt nem lehetett az utat folytatni. Másképp rendezkedének tehát.

Nagy-Sándor sergei előőrseit a dombok, kertek mögé, gödrökbe olly ügyesen rendezé el, hogy csak 4 escadron lovasságot s két ágyút leheté közülök látni. Az orosz lovasság ezeket a várostól elvágandó, előnyomult. E perczben a golyók s gránátok mindenfelől hullának rájuk, mire ők is hasonló tüzszel feleltek.

Megállítá tehát a fővezér a lovasságot s hadi rendé alakította forradalmiak iszonyú tüzelésének közepetté

A varsói herczegnek e csatáról irt hadi jelentése kiemelé a forradalmi sergek tüzéreit, mint a kik rejtett positiók mögül nehéz kaliberjeikkel remekül irányoztak, annyira, hogy daczára, miképp ricochet-lövéseik igen messze estek, a fővezérnek battériáit vissza kellett huzatnia, sok ló s tüzér sebesülvén meg. A lövésbeli egyensúlyt csak egy jól elhelyezett battéria tudta helyrehozni, mikor az ágyúk mögött töméntelen gyalogságot leheté látni.

A fővezér ezenben észrehevén, hogy a forradalmi

sereg bal szárnya megkerülhető, intézkedett, hogy az megtörténjék. Tábornok Gillenschmidt a kapott rendelet következtében 4 üteggel előnyomult. Alig hogy ennek előnyomulása által a magyar tüzerek megváltoztatták állásukat, két dandár parancsot kapott, hadi rendben, dobszóval a város ellen menni, más két dandár pedig azokat támadásában gyámolítani. A támadás megtételét kozákokra s muzulmán lovasságra bízták. A magyar seregek ekkor a város előtt állottak.

A túlnyomó erő, a gyors megtámadás, az ügyesen intézett s épen azért észre nem vett hadi esel a magyar lovasságot annyira megrémíté, hogy az lóhalálában szaladt be a városba, hol Nagy-Sándor és tisztjei a-támadással mit sem gondolva, vig ebéd mellett ülének. He rezeg Bebutow tábornok a keze alatti muzulmánokkal s hegyi kozákokkal e zavarodást fölhasználva, a hasonló futásnak eredt gyálogtságot megtámadá s Debreczenbe vonulni kényteté.

Beérve a kozákok s muzulmánok, az üldözést olly hévvel, olly szakadatlanul folytatók, hogy 4 ágyút, a málhás szekerek s élelmi szerek nagy részét s meg lehetős lópoi't, foglaltak el. Gondolni lehet, hány szerencsétlen végzé életét ez üldözés alatt! Ezenben a bal szárny is utánok sietvén, sokan elfogattak, úgy hogy azok számát ezeken fölül tehetni.

Ezenben beállván az éj, felhagytak az üldözéssel. Nagy-Sándor serege jó messze haladt Debreczentől, hová az orosz seregek még az nap bevonultak. Hitelt érdemlő adatok szerint, ha az orosz bal szárny Gör-

gei üldözésére siet, őt könnyen kényszeríthette volna már ekkor letenni a fegyvert.

Ez legfényesebb diadaluk az oroszoknak az egész hadjáratban, s a legnagyobb veszteség, mit ekkorig a magyar seregek szenvedtek. Mindamellet, hogy a veszteség illy nagysága sok tekintetben a csatakerülő magyar tisztek hanyagságának tulajdonítható, magoknak az oroszoknak is tetemes veszteségük volt. Részükről elhullott s megsebesült két tábornok, 27 tiszt s több mint 300 közember. A magyarok vesztesége azt sokkal fölülhaladta.

Mint említém, e csatát maga Paskiewics varsói herczeg rendezé, kinek főherczeg Konstantinon kívül, ki mindenütt elül állt s golyózápor közt buzditá katonáit, tábornok Rüdiger tette a legnagyobb szolgálatot.

Nagy-Sándor a seregromokkal Várad-Püspökiig vonult. Görgei erről s a vesztett csatáról Kis-Máriánál, tehát jóval fenébb, értesült.

V.

Nagy-Sándor sergének missiója volt, feltartani az orosz sereget, miglen Görgei lehuzódhatandik Nagyvárad felé. Daczára a roppant áldozatnak, roppant veszteségnek, mi a honvédek demoralizálásánagy befolyással volt, Görgei czélt is ért. Mert ő ezenben Debrcczentől balra Nagyvárad felé levonult.

Kijátszá tehát a roppant erőt, melly őt, ha rögönivel nem is, de bizonynal előbbutóbbi megsem-

misítéssel fenyegető, úgy hogy a sok elő- s hátra-hurczolásban kifáradt sergeivel, a mint nem küzdhetett volna, úgy el is kerülte a csatát s lehúzódá annyival inkább, mert a fegyverletételnek, számítása szerint, még nem jött eí ideje.

Igaz ugyan, hogy most Görgei lehúzódék, mint-ha maga is akarta volna a concentrálást. De ide kell venni, hogy részint az orosz sergek állása miatt nem tehete máskép, részint az erőtetett mozdulatok-, ok nélküli járatásokkal annyira elgyengíté sergeit, hogy azokat néhány napi nyugalom nélkül rendezett csatában aligha lehetett volna használnia.

S ide kell venni a levertséget, mit Nagy-Sándornak szétveretése okozott. Ezáltal az összes sereg nagyon meggyengült, míg kedélye igen lehangolódék. Meggondolása annak, hogy illy roppant üldöző erő ellenében ezzel is kevesebbet tudandnak állítani, milly leverőleg nem hathatott mindenki kedélyére.

S Görgei ezáltal is közelebb jutott céljához, a capitulatiohoz, melly azonban hadvezéri hírnevét ne koczkáztassa. Minden utóbbi működéseit ide irányzá, s ha csatát küzdött, ez egy vagy más jó positió kedvéért, vagy azért történt, hogy katonai talentumának bizonyosságát adja.

Láttuk eddigi mozdulatait, hadjáratát, mellyck mind oda voltak irányozva, hogy az idő fogyjon, s midőn ő a concentrálásra határozott helyre érkezendik, az már lehetlenné váljék, valamint sergeinek is lehetlenné váljék, őt elhagyni

Egyesülvén Nagy-Sándor seregmaradékával,

Nagyváradra ment, hol ő még magyar sergeket találni remélt.

Innen azonban pár nap múlva Világos s Arad felé folytatá útját.

Orosz tábornok Rüdiger, ki Görgeinek nyomában volt, augusztus 7-én megszállta Nagyváradot s még némi erősítéseket csatolván sergeihez, folytatá útját Arad felé.

Ez útban semmi csata, semmi ütközet nem történt. Görgei elül ment s az oroszok utána, mintha comitivái lettek volna.

Herczeg Paskiewits s tábornok Görgei közt az alkudozások már annyira ki voltak fejlődve, mikép lehet látni, hogy az néhány nap múlva eredményével együtt nyílt titok leend a világ előtt.

VI.

Bem a szászsebesi veszett csata után néhány huszár kíséretében (ezek közt voltak azok is, kik őt a csatamezőn feltalálták) augusztus 2-án Maros-Vásárhelyre érkezett. Intézkedett, hogy az országból minden erő oda mint központba gyűljön, hogy az orosz sereg ellen a csatát folytathassa.

Rendeletet küldött Kolosvárra Kemény Farkasnak, hogy a keze alatti 4000 emberrel, 800 lovassal s 12 ágyúval aug. 4-ig oda menjen. Az ezt illető levelek elfogatván, tábornok Lüders Fogarasból kiindult és Segesvárnál tábornok Dick dandárjával egyesülvén, augusztus 4-ikéő Gálfalvára érkezett.

Bem ezenben már augusztus 3-án Medgyesre ért, egyesült Keménnyel, miáltal serege 7000 emberrel s 14 ágyúra szaporodott s mielőtt az oroszok észrevették volna, Szeben felé útban volt.

Szebenben tábornok, Haszford volt, kit Stein, (ugyanaz, ki Károlyfehérvárt cernírozá) Bem rendeleti nyomán e városból kicsalván, vele csatát küzdött s azt el is veszté.

Míg Lüders e híreket kapá s míg meggyőződheték, hogy Bem Szebent megtámadni s Haszfordot az országból kiszorítani akarja, ő már hegyenvölgyön túl volt, annyira, hogy Lüders tábornok az ő üldözésére nem gondolhata, hanem meg kelle azzal elégednie, hogy 500 hadjáratára ügyelő kozákokat küldött elléré, bár milly világos vaía, hogy Haszford Bem ellen Szebent védeni képes nem leend.

Ő maga tehát lehető leggyorsabban Medgyesen keresztül Vizakna felé sietett, úgy hogy 6-án már odaért.

Ezenben Bem 5-én Szeben alatt állt. Haszfordot már Vízaknánál megtámadta s mérges csatával Szebenig üldözé. Szebenben utczaharcz kezdődött, melly Haszford részére igen rosszul ütött ki. Ugyanis azonkívül, hogy töméntelen embert vesztett el, kényteték Szebent odahagyni s Talmácsba vonulni.

VII.

Augustus 6-án azonban Lüders seregeivel már Szeben alatt állott. Mintegy 8 óra felé Bemet egész erejével megtámadta.

Bem e csatában csak 6 zászlóalj-, 500 lovas-, s 18 ágyúval vett részt. Többi emberei részint a várost fedezték, részint Haszfordot üldözik. Ő kezdetben az orosz bal szárnyat fenyegeté; azonban ez egy zászlóaljjal megerősítettén, a jobb szárnyat akarta megkerülni, mi azonban a kozákok előrohanása miatt füstbe ment.

Ezen előnyomulás Bem positióját bizonytalanná tévén, tábornok Lüders intézkedett, hogy a dzsidások elegendő ágyúval a jobb szárny positiójából egy hegyet elfoglalva, onnan véletlenül nyomuljanak előre s támadják meg Bemnek bal szárnyát.

Úgy lón. A bal szárny e véletlen támadásra szaladásnak indult s a centrumot fedezetlen hagyá. A dzsidások erre a centrumot támadták meg, de kemény tüzeléssel fogadtattak. Mindamellet a sokkal túlnyomó erőnek engedni kénytettek, s ezek is, valamint a jobb szárny, elhagyák a csatatért, Szerdahely felé vevén útjokat. A dzsidások nyomban üldözvén, mintegy 10 ágyút s 1200 foglyot vesztenek.

Miután azonban a sereg az azelőtti napokban tett hosszas utazások miatt fáradt volt, az üldözéssel fel kellett hagynia.

Haszford tábornok az ágyúzásból észrevevén, hogy Szebennél a főcsereg ütközik, támadólag lépett

fel, de makacs ellenállás után is csak annyira mehetett, hogy üldözőit kényteté a szerdahelyi út felé vonulni.

VIII.

Ekközben a székelyföldön Gál Sándor volt a fővezér. Változó szerencsével néhány csatát küzdött Szentgyörgy-, Tasnád-, Kászon- és Nyergesen s elvégre is makacs ellenállás, de igen sok veszteség után is nem maradt egyéb hátra, mint a gyergyói szorosokból Kolos várra menekülni.

Clam-Gallas tábornok e csaták után, mellyekben maga is felette sokat vesztett, Maros-Vásárhely felé sietett, hogy e positio elfoglalása által mind a még folytonosan makacsul de páratlan elszántsággal is ellenálló székelyeket zablán tartsa, mind a Kolosvárt levő sergek ellen küldött csapatoknak rezervája legyen.

Grottenhjelm rendeletet kapott hadtestével Tordán át Kolosvár ellen menni s elfoglalása iránt próbát tenni. Erősítésül mellé rendelék Dick tábornok dandárát Medgyesről s az azelőtt Clam-Gallas alatt küzdött orosz csapatokat Udvarhelyről.

Dick tábornok Balásfalván, Tövisen át Tordára vette útját.

Mind a három hadtest olly mozdulatokat tett, hogy hacsak lehet, augusztus 15-én, mint rendeltetése helyén, Kolosvárt, Tordán, Maros-Vásárhely legyen.

Lüders tábornok pedig a fősereggel augusztus 11-dikén Károlyfehérvárnak ostrom alóli felszabadítását eszközölni kiindult Szebenből. Szerdahely és Szászsebes közt még ez nap rátalált a magyar előőrsökre, kik rövid csata után ez utóbbi helyre húzódtak vissza.

Bein, ki a Szebennél szenvedett veszteség után is szokása szerint csakhamar rendbe tudta magát szedni Szászsebesen a magasokon volt s ott várta a támadást mintegy 7 zászlóaljjal, 600 lovassal s 1 & ágyúval.

Tábornok Lüders háromakkora erővel sietett elene s a netalán Bem által teendő visszavonulás háborgására Szászpián felé 500 kozákokat küldött, kik észrevétlenül rendeltetésök helyére értek.

Daezára a túlnyomó erőnek Bem keményen tartotta magát. Az ellene küldött lovasságot ügyütüz-zel olly ügyesen fel tud tartóztatni, hogy az kezdetben visszavonult. A későbbi támadást azonban Bem nem tudta kiállani, s Szászsebesből a legjobb rendben visszavonulást kezdett, de már az Alvincz és Szászpián közti hegyeken positiót foglalt. Az ellene ment dzsidásokat visszanyomta, s csak akkor zavart meg a huszárok, midőn a fenirt 500 kozák egészen véletlenül rájok rohant, a kik aztán Szászváros felé vették útjokat.

Veszteség e napról mindkét részről tetemes.

Bem seregeivel a legjobb rendben Dévára vonult.

E csata folyama alatt a Károly fehérvári várör-ség, melly őt havon át tábornok Stein által művé-

szileg rendezett, s páratlan kemény ostromot példátlan önmegadással tűrt, kirohanást tett Maros-Portus felé, hol egy vizsgáló csapat volt felállítva. Erélyes ellenállás után e kis számú vizsgáló sereg Boreken át a zsbói csúcsokig nyomatott.

Augustus 14-én az orosz fűtést Lüders vezénylete alatt Szászvárosra, az előőrsük pedig Piskiig mentek.

Hatodik fejezet.

A kormány Aradon. Új bankjegyek kibocsátása. Titkos ülés Aradon. Hajnik felelete Szemere helyett. Új-Szegedi, szőregi csaták. A kormány Új-Áradon és Lúgoson. Bem Lúgosra érkezik. Temesvár ostroma. Kis-Becskereki csata. A magyar sergek állása ezután.

I.

Szeged odahagyása, előtt csak pár nappal is igen bizonytalan, legalább titok vala, hogy a kormány hová vonuland. Ez okozá, hogy mindazon tagjai a kormánynak s maga a Közlöny is, kik előbb elindultak, Arad kikerülésével Nagyváradnak vették utjokat. Innen származott az is, hogy a Közlönyből későbbig csak egy szám jelent meg, az is augusztus 5-én s egészen új alakban.

A kormány még jobban devalválódott, minden szükségfeletti tagjai elbocsáttattak, részint mert kevés pénz vala, részint mert az czentúlra a hadsereggel akart menni.

Mint említém, pénz kevés vala. Mert bármilly könnyűszerűek is voltak az új 2 p. forintos jegyek, de azokból elegendőt nem leheté nyomni, miután a

folytonos költözködés közben a sajtó, mellynek felállítására mindig néhány napba került, keveset dolgozott s maga Duschek miniszter sem felette sürgeté.

A miniszterium Aradon a kedélyek csendesítése, a kételkedők vizsgálása végett következő proklamatiót bocsátotta ki:

„Rendelet.

Harcias viszonyok közt a kormány nem kötheti székhelyét egyes helyekhez. Valamely helyet azért védeni, hogy ott a kormány bizton lehesse, annyi volna, mint a hadakozást nem főleg hadi érdekek nyomán folytatni. A kormány helyt foglal a haza egy vagy más pontján, mert a hadviselés következtében Ion azon hely biztossá. Így a kormány székelése nem akadály, nem terhe a hadjáratnak.

Állandó székhelye a nemzeti hatalmaknak csak a véggyőzelem kivívásának, csak a háború befejezésének lehet eredménye.' Előbb követelni a kormány székelésének állandóságát annyit tenne, mint követelni, hogy az eredmény azokat megelőzze.

Hadviselési szempontok tevék szükségessé nem régen, hogy a kormány székhelyét Budapestről Szegedre tegye át.

Most ismét, midőn vitéz sergeink a Tisza partjánál is vőnek állomást, hasonló tekintetek kívánják a kormány helyének megváltoztatását.

Tudatik annál fogva minden hatósággal, hogy a kormány székhelyét Szegedről Aradra tette át, tudatik azért, hogy mint hatóságok s azoknak fejei, úgy egyesek is leveleiket, jelentéseiket, folyamodásaikat egyenesen Aradra utasítsák.

A helyváltoztatás nem változtat semmit a kormány munkásságán s minden vidékre egyaránt terjedő gondoskodásán.

Azon kormány, melly a népnek szülöttje, melly attól kölcsönzi erejét, kitartását, feláldozó jellemét, jól érti, hogy az Magyarhon határai közt mindenhol egy hős nép meg-

törhetlen erejének erős alapján áll! tudja, hogy a közös szabadság s függetlenség nevében kiadandó rendeletéi, bárhol keljenek is, tisztelettel s engedelmességgel lesznek fogadandók.

Egyetértés, kitörés és erős akarat s fáradalmaink sikere nem lesz kétséges!

Így kiérdekeljük a szabadságot, melyet fáradságos munka nélkül meg nem ad az ég soha!

Éljen a szabadság! éljen a haza!

Kelt Aradon, augusztus 4-kén 1849.

A miniszterium.“

De kevés sikerrel.

A nép le volt verve, s mi legfőbb hasisa egy kormány existenciájának, annak iránta! bizalma napoként hanyatlani kezdett.

A Szegedről eljövotelt nyíltan kárhoztaták. Megkészték — úgy mondák — a költséges sánczokat s hasznát nem vevék; felbuzdították, felszólították a népet s midőn fölkelésre került a sor, esetben hagyák.

Ez nem volt mind.

Kárhoztatták a lanyha, eredménytelen eljárásokat, a szűkkeblűséget, a határozatlanságot, mellyel az utóbbi időben dolgok, mellyek erélyes higgadt föllépést kívántak volna, intéztettek. Kárhoztatták azon politicalai rász tapintatot, mellyel a függetlenséget kimondák s mellyel a kimondás körül eljárak.

Ez úton-útféleti kárhoztatások okát véleményem szerint azon emberi természetén kivid, melly minden bukót ócsárol, abban is kereszhetni, hogy az elkövetett hibákat a végperczek tüntetői ki leginkább.

Kossuth Aradon volt, Szenioré pedig részint az országgyűlés végzésével, részint pedig a teendők iránti intézkedés végett Görgőihez utazék.

Ez útnak semmi eredménye sem lett; Kossuth kedélye pedig nyíltan elárulá, milly rász fordulatot öltöttek a dolgok.

A parlament egy része Aradra érkezhén, titkos-ülésezeit megkezdé. Legelőbb is az egyetlen ülésben (aug. 4-én), mellyet ott tartani idejük volt, kérdőre vonták a ministeriumot a dolgok állásáról. Szemere helyett Hajnik, egyik legszilárdabb jellem a forradalom vezetői közül, felelé, miszerint e tárgyban a körülményesebb tudósítást a Közlöny útján nyilvánosságra hozandja.

Különben elmondá, hogy Szemere Görgeihez utazott, eszközendő a sereg koncentrálását s hogy egy ideig a parlament jelenlegi székhelye biztosítva van.

Mi az elsőt illeti, ez azon időben már a lehetlenségek közé tartozék. Görgői épen ez időben tette visszavonulását Nagy-Váradra. Ő sokkal távolabb állott, az osztrákok pedig sokkal közelebb Dembinszkyhez, hogysen ez és Görgei csata megtörténte előtt találkozhattak volna.

Aztán már ekkor mind Dembinszky mind Görgei tábora, az első a folytonos retirada, az utóbbi Nagy-Sándor vesztesége miatt, annyira kezdettek demoralizálódni, hogy ha az egyesülés a várakozáson fölül sikerül is, a dolgok folyamára egy kis halasztó be-

folyásnál egyebet nem gyakorolt volna. Ki volt már Görgeinél számítva, hogy az sem egy- sem másféleképp ne létesülhessen.

Bármilly tisztán láthaták is az ügyek állását s bármilly mesterségesen igyekvének is azt eltitkolni a közönség előtt: annak jó szemeit nem csalhaták meg.

Míg Görgeivel egészen másképp vala. Ez embernek akkora volt popularitása, úgy szerették mindenfelé, olly vakon bíztak benne, hogy tetteit nem is latolgták, sőt mindenki a legjobb reménnyel volt, miután fővezérré őt megtette az országgyűlés.

S e ragaszkodásnak legfőbb oka a ministerium nyakas titkolózásában rejlik. Görgeinek utóbbi hadjáratát még csak sejteni sem engedék, nem a tervet, mit ő követett, nem az eszközöket, miképp fogott létesítéséhez.

Ez hiba volt.

Lehet, hogy e fölleplezés a forradalmi párt gyönge állását elérulta volna, de az is igaz, hogy az sok kárhozzatást, mivel illeték, elhárított volna.

Hibás volt Kossuthnak azon eljárása, hogy a fővezéret mint valami kabátot örökösen cserélgette s hogy ezt tenni az újabb időben sem szűnék meg. Még Aradon is kedvencz terve volt, mellynek létesítésére intézte lépteit s a melly még sem létesülhete, Bemnek fővezérré tétele. Lehet, hogy havak előtt e lépés jobb eredményt hozott volna elő, de most még föl tartani sem bírható bukásuk kerekét.

III.

A szegedi hidak elrontása s e városnak Haynau seregei általi történt elfoglaltatása után a magyarok Új-Szegeden foglaltak arriére-gardájokkal positiót, a főerőt Szöreg felé útba indítván.

Haynau Jablonovszky s Benedek dandárainak egy részével és Paniutine hadosztálya egyik zászlóaljával Liechtenstein vezénylete alatt támadást intéztett Új-Szeged ellen.

A hátrahagyott magyar seregeknek rendelet volt ugyan hagyva, semmi derekas csatába nem ereszkedni, mindazáltal kezdetben a támadókat a sánczokig visszanyomták.

Később azonban heves de rövid csata után, mi alatt Új-Szeged egy része lángok áldozata lett, odahagyták e helyet, rendben vonulva a főerő után.

Tábornok Benedek, magyar származású, a legiinnepeltebb bajnokok egyike, e csatában, midőn dandárosztálya élén a leghevesebb ágyútűzbe rohant, könnyű sebet kapott.

A magyar hadtestet Dembinszky, Mészáros, Guyon, Dessewffy és Visocky kormányozták. A lengyel és olasz légionáriusokkal, mellyek külön hadosztályként az utószor említett tábornok dandárát képezték, a sereg száma 25,000 ember lehetett.

E hadtest Szőregen és Ó-Szent-Iványon foglalt positiót s ott sánczolá el magát, az osztrák seregeknek átmehetését s illetőleg előnyomulását gátolandók.

Augustus 5-én délután tábornok herczeg Liech-

tenstein Ferencz vezénylete alatt az osztrák löerő nagy része, egyesülve Paniutin muszka csapatával, a magyar sergek ellen támadást intézett.

A herezeg jól combinált terve szerint a lovasság a magyar bal szárny megkerülésével előnyomult az ezek mögött felállított battériák ellen, inig egy más osztály a Maros mentében Szöreg ellen vonult.

A forradalmi sergek kemény s kitartó ellenállása daczára estve felé Szöreg a tűzerek sikeres működése miatt be volt véve. A támadásban Benedek tábornok is részt vett sebe daczára, s most ismét kapott egy újat, de a melly hasonlag nem volt veszélyes.

Üldözésről azonban szó sem lehetett s csak másnap 5-én nyomultak Makóig, hol töméntelen élelem-szer s néhány- osztrák fogoly jutott kezükbe.'

Ugyanez időben Ramberg altábornagy, Baját felégetve, Kanizsánál heves csata után átment a Tiszán.

A magyar sergek Temesvár felé vették utjokat. 5 ez az, mit Görgei mentsége gyanánt s Dembinszky vádlásaul felhoz.

De ez nem menti őt.

Tudni kell, miszerint ez időben Görgeinek Aradra menetele még bizonytalan volt, míg egy cernirozó test Temesvár alatt vala, mellynek netalán történhető bevétele a későbbi eseményekre minden esetre eldöntő befolyású leendett.

Másfelől Jellachich sergei mindenfelől hatalmasan nyomultak előre s úgy kelle számítani, hogy legyen erő, mit ennek is ellenébe tehessenek.

S elvégre Görgeinek egyesülni akaró szándokában sem bíztak.

V.

Ezalatt a kormánynak egy része Lúgosra vonult, ezek közt Duschek, más része pedig Új-Arad helységében s a Maros túlszéljén levő várban maradt, ezek közt maga Kossuth is, ki pár napig onnan bocsátá ki rendeleteit. A csekélyebb állású menekülteknek, kik előtt a vár kapui el voltak zárva, helyzete ezalatt borzasztó vala; a mint a bizonytalan hírek nyomán a veszélyt a Maros innenső vagy túlszéljáról vélték fenyegetőbbnek, majd Új- majd Ó-Aradra vándoroltak.

A magyar seregeknek Szőregrőli visszavonultukor t. i. korábban kimondá a ministerium Arad elhagyását, mintsem a dolgok állását, a veszély nagyságát tisztán tudhatta volna.

E korszak volt a legnagyobb zavarok korszaka.

Lúgos kis város, az oda menekültek száma töméntelen volt, úgy hogy befogadni is alig bírta őket.

Parlamentről többé szó sem lehet, a Nagyváradra mehetés útja elzárva, a hivatalnokok szétszórva, a főnökök kétfelé oszolva!

S e szakadás a kabinetben még inkább érezhető volt. Az egyes csapatvezérek tettek, mint jónak láttak, egyik így másik úgy folytatá a hadat, s az egészben minden egyéb vala, csak egység nem.

A zavar a szerint, mint a dolgok rosszabb-rosszabbra

fordultak, nőttön-nőtt. Minden tett, minden rendelet, mi felsőbb intézvény kifolyása volt, nyilván mutatá ezt.

A főbbrangú honvédtisztek minden városban, hol a kormány megfordult, csoportosultak, daczára a Közlöny tiltakozó rendeleteinek. Ez azonban sehol sem volt annyira érezhető, mint épen Lúgoson. A töméntelen sok táblabíró-örnagy, ezen löporkeriülő pléhgallérosok elvégre úgy elszaporodtak, mint nyárban a hangyaboly. A csüggetegségnek s zavarnak nem kis részét ők okozák, a mennyiben gyávaságuk palástolása végett folytonos kürtölői voltak a legrosszabb s gyakran legneveztégesebb híreknek.

A magyar pénz iránti bizalom csüggedni kezdett. Vásárolni lehetett ugyan vele, de háromszoros áron s váltani akkor sem.

Illy benső viszonyok, illy lehangolt kedélyek közepett találta Lúgost a menekültekkel Bem, ki a szászsebesi csata után hadát Lázár vezérlete alatt Déván hagyá. (Aug. 9-én.)

Alig egy pár órai ottmulatása után Temesvár alá indult, az ott történendő csatában részt veendő.

A harcz kimenetele mindenesetre bizonytalan volt, de azért jót alig remélt valaki.

Épen ezért még a csata kezdete előtt mindenki vissza készült Aradra. Duschek a pénzsajtókat ismét föl kezdette pakoltatni.

Alig lőn tehát felállítva a bank, alig dolgozott 24 óráig, már viszont távoznia kelle. Pénzre mulhatlan szükség lett volna, s készíteni nem leheté. A

sergek pár nap óta nem kaptak napdíjt, mi a catastropha siettetésére nem csekély befolyással bírt.

Azonban ezek már végjelenetei voltak a drámának.

VI.

Ekkor a magyar sergek már meglehetősen kezdtek desorganizálódni. Nagyobb csapatok nem szök-dősének ugyan még, a seregmozdulat rendét illető parancsok annyira mennyire megtartattak ugyan, de az elégületlenség minden nyomon látható volt.

Az élelem, miután dús raktárait Szegedről elszállítani nem volt idejük, nem szolgáltatók ki pontosan, pedig seregben mi sem képes olly hamar rendtelenséget hozni elő, mint épen ez.

Ily körülmények közt érkezének 9-kén Kis-Becs-kerekre, hová a legtöbb rendelkezhető erőt összegyűjték, egyesülvén Vécseynek Temesvárt cernirozó csapatával.

Temesvár 5 havon át példátlan kitüréssel és sok lelkesedéssel volt ostromolva s védve egyaránt. Remek volt a cernírozás, remek a védelem. Az újabb történetekben egyedül Saragossa ostroma hasonlítható e jelenethez.

Egyike a legfontosabb erősségeknek, melly mindamellert, hogy kulcsa — Arad — elesett, tartá magát.

A cernírozási tervet Aschermann készíté s Vécsey hajtá végre. Néha 8 napon át éjjel nappal lövette. Nem volt ház, melly kárt nem szenvedett volna, 8 végre magából a gyárvárosból is kiszorítottak a

császáriak, melyet a honvédek szuronyt szegezve vettek be, s miáltal ezek magára a várra kénytettek szorítkozni.

Ekkor háznagyságú sánczok ásattak úgy, hogy a-vár alá egész hadtestek mehettek a nélkül, hogy a várból látni is lehetett volna azokat.

Illy kitartó, illy herculesi munkát annyi lelkesedéssel teljesítének a honvédek, mint türek a császáriak a cholera dúlásait és az ébség kínait.

VII.

A Kis-Becskek alá gyűlt serget Dembinszky és Mészáros kormányozák. Ez a két jó öreg furcsa szerepet játszó az utolsó időben. Kossuth ma kinevezte, holnap letette őket, s ők nem is szóiának e-miatt.

Állomásuk itten jó volt, azonban Haynau megérkezvén, abból csakhamar kicsaltni engedék magukat, s így egy mocsáros sáros helyre szorultak túl a patakon.

Azonban tüzéség s lovasság által itt is sok ügyeséget s merész ellenállást fejtettek ki, s a Beregszó patakon túli erdőkbe rejtett huszárok által a császáriak bal szárnyát megkerülni ügyekvének.

Ennek bevételéhez annyi elhatározottsággal, olly sok ügyességgel fogtak, hogy a császáriaknak Panniutine osztályát s a reservaágyúkat is csatarendbe kelle állítaniok.

Ezen erő sem volt elegendő. A magyar sereg ennek ellenében is keményen tartotta magát, sőt a jobb

szárnyat vissza is nyomta. Herczeg Liechtenstein Hodonyról e perczen érkezett meg tetemes tartalékseregeivel, hol egy kisebb csatában az arra tartó magyar serget visszanyomta. Rögtön a már visszanyomott jobb szárnyhoz csatlakozván Sz.-Endrénél a mármár elvesztett csata sorsát megfordítá.

Ugyanis a jobb szárnyról a felállított magyar huszárok, újonczok, kik most először voltak csatában, megfélelkezve a huszárnév dicsőségéről s legyőzhetlenségéről, szaladni kezdtek, miáltal az ágyúk teljesleg fedezetlen maradván, azok közül a legtöbb a tűzterek önfeláldozása által karddal mentetheték meg.

Azonkívül néhányan közülök a 3 órányira előnyomult bal szárnyat, hol Bem volt a parancsnok, „minden elveszett“ kiáltásaikkal zavarba hozzák, úgy hogy azok is szaladni kezdtek.

E visszafutásban, midőn Bem előre lovagolt volna, buzdítandó, s ha lehet, rendbeszedendő a sergeket, leesett lováról s megsérté karját.

E csata desorganizálta a magyat sergeket.

Rendetlen futásban kerestek menedéket, a harcban kevés vérezett el, de teljesen szétszórattak. Nagy része a közeli erdőkbe menekült, a más pedig tömegesen megszőkött, s ekkép igen sokan közülök elfogattak.

S ide gondolva a töméntelen málhás szekeret, melyly a tábor mozdulatát az utolsó időben olly nehézzé tette!

Minden tisztnek külön szekere volt, s a legtöbb magával hordozá kedvesét, kinek ölében keresett a

csata napján menedéket, míg helyette altiszt kormányzott s érte közhonvédek onták vérüket, kik csekély díjukat annyira megérdemelték, mint nem érdemelte az a roppant nagyot.

Így lőn, hogy a málhás szekerek közül is igen sok az osztrákok kezébe esett.

A forradalom bevégzésére ezen ütközet eldöntő befolyással birt, mennyiben a honvédsereget derekas ellenállásra képtelenné tette.

A nap diadalát herczeg Liechtenstein vívta ki, mint ki a csaknem elveszett csatát rögtöni megérkezésével annyira megfordítá.

A magyar sergek közül egyedül Vécseynek néhány zászlóalja s Kmetynek egy dandára vonultak némileg rendben vissza, mennyiben az ütközet derekas folyamában alig vettek részt.

VIII.

A császáriak részéről e diadalnak egyik igen nagy nyerevénye volt Temesvárnak a cernírozás alóli felszabadítása.

Ugyanis Haynau táborszernagy tetemes lovasággal a kapuk alá nyomult. Az ezt védő néhány zászlóalj azonban képtelen lévén ezeket feltartóztatni, a vár az ostrom alól még az nap (aug. 6-kán) esti 9 órakor felszabadítottatott.

Ugyanez nap a fenírt csata folyama alatt gróf Schlick, ki Mezőhegyesre némi aerarialis lovak visszafoglalása végett küldetett, Vinga felől előnyomult.

Ez és a császáriaknak Temesvárból tett kirontása fagyon könnyíték a diadal kivívását.

E csata előtt a magyar sereg száma 40,000 lehetett, — e nap alig 9000-re apasztá. A többiek részint hadi foglyokká lettek, részint elszöktek, részint elhánták fegyvereiket.

Néhány nap múlva is ezen esemény után szomorú volt a környék képe. Oláh falukban, ellenséges földön, kiéhezett honvédek jártak — kenyeret koldulva azoktól, kik által annyira gyűlöltetének, s kik bukásukat olly kárörömmel tekinték! Három négy emberből álló csapatokban jártak a szerencsétlenek, s keresték a zászlóaljkat, mellyek közül némellyik 30, 40 emberre apadt!

A magyar sereg ezután 3 osztályban foglaltak helyet.

Kmety 2500 emberrel Rékason állt.

Vécsey 4000-el Kiszetónál foglalt positiót. E falvak a Temesvártól Lúgosra vezető útban egymástól alig másfél órányira fekszenek.

Guyon és Bem Lúgos előtt ütének tábort, melly nem egészen 3000 emberből állt. Ez utóbbi táborba még négy nap múlva is gyülekezének a honvédek.

Hetedik fejezet.

Görgei feladja a berettyóvonalt, alkudozása az oroszokkal, propagandája, Nagy-Sándor csatát vesz Új-Aradnál. A magyar hadsergek állása. Kossuth lelépett a kormányról. Görgei dictátor. Görgei fegyverlerakása. Arad capitulai. Az erdélyi sergek fegyverletétele. Vécsey Boros-Jenónél. Lúgos odahagyása. Elvonulás Lúgosról. Kmety hőstette. Kimenekülések. Visocky proclamatiója. Munkács, Pétervárad . Komárom capitulálnak.

I.

Ha csöndesül a vihar, ha elzúg az orkán, a villám, melly utólszor is lecsap, nagyszerű. E villám nagyszerűségével bírt a jelenet, mellynek leírásához most fogok.

Nagyváradról Görgei Aradra sietett, miután már a berettyóvonalt sem volt képes fedni, hogy ottan a déli magyar sereggel egyesüljön. Ha Dembinszky Temesvár helyett Aradra megy, (mit ez, miután Görgeinek azon szándoka, hogy fegyverét letegye s a magyar tábornokokat orosz-osztrák kezekre játsza, tudva volt előtte, nem tehetett) tán még tarthatták volna magukat, de ekkor bukásuk is nagyobb lett volna, mert az összes- de meggyengült magyar erő a

négyakkora orosz-osztrák had ellenében küzdött volna.

Görgőinek az oroszokkali alkudozása mennyire ki volt fejlődve, következő levele mutatja:

„Görgei tábornok Rüdiger tábornok urnák.

Tábornok úr!

Ön bizonynal ismerni fogja hazám szomorú történetét. Megkímélem fárasztó ismétlésétől mindazon csodásán összefüggő eseményeknek, mellyek kezdetben törvényes szabadságunkért, aztán existenciánkérti kétségbeesett harezba keverték. A nemzet jobb, s állíthatom, nagyobb része e csatát nem kerete könnyelműleg, de több becsületes emberek segítségével, kik nem tartoznak ugyan a nemzethez, viszonyaik által azonban belekeveredtek, becsülettel, állhatatosan s diadalmasan kiállá. Európa politikája akkor ugy kívánta, hogy legyőzésünkre s Magyarhon alkotmányáérti további harcának lehetlenítésére az orosz czár Austriával egyesüljön. Megtörtént! Magyarhonnak igaz jó patriótái közül ezt sokan előre látták s intve előre megmondák. — Napjaink története egykoron leleplezendő mi indítá arra Magyarhon ideiglenes kormányának többségét, hogy fülét ez intóhang elől elzárja. Ez ideiglenes kormány nincs többé. A legnagyobb vész leggyengébbnek találta. — En a tettek embere, de nem a hasztalanoké, minden további vérontást hasztalannak, Magyarhonra nézve vést hozónak találtam s már az orosz interventio kezdetén megismertein. Felszólítám ma az ideiglenes kormányt leköszönni, miután fenállása a haza jövőjét naponként komorabbá, sajnálandóbbá teheti. Az ideiglenes kormány elismerő ezt, s önként leköszönt, kezeimbe tevén le a főhatalmat. E körülményt legjobb meggyőződéseim szerint használom, megkímélni az embervért, s békés polgártársaimat, kiket tovább védeni igen gyöngé vagyok, legalább a had nyomorától megmenteni, föltétlenül letévön fegyvereimet s ezáltal ösztönt adván

minden tölem elvált magyar haderők vezéreinek, megismerésére annak, hogy jelenleg Magyarhonra nézve legjobb hasonlót tenni. — Bízom emellett ő felsége a czár magasztalt nagylelkűségében, hogy annyi derék bajtársaimat, kik mint előbb osztrák tiszték a körülmények hatalma által ez Austria elleni szerencsétlen hadba vegyültek, bizonytalan szomorú sorsnak, s Magyarhon népeit, kik igazságszeretében bíznak, elleneik vak boszúdühének védtelenül nem teendi ki. Elég volna talán, ha mint áldozat én egyedül hullanék el!

Önhöz czímezem e levelet tábornok úr, mert ön volt az első, ki jeleit adá azon méltánylatnak, mely bizalmamat megnyeré. — Siessen ön, ha a további hasztalan vérontást meg akarja gátolni, a fegyverletétel szomorú felvonását a legrövidebb idő alatt de ollymódon lehetővé tenni, hogy az ő felsége az orosz császár sergei előtt történhessék meg. Mert ünnepélyesen nyilvánítom, hogy készebb vagyok hadtestemet bármilly túlerő elleni harcban megsemmisíttetni engedni, mind osztrák sergek előtt föltétlenül letenni fegyvereimet.— Holnap augustus 12-én Világosra, holnapután 10-án Boros-Jenőre, 14-én Beélre menendek, mit olly czéllal tudatok önnel, hogy erejével az osztrák és saját sergeim közé vonuljon, engem körülzárnai, s azoktól elválasztani.

Ha e manoeuvre nem sikerülne s az osztrák sergek nyomban üldöznének, támadásaikat határozottan visszautasítom s Nagyvárad felé nyomulok, elérendő ekkép a császári orosz sergeket, kik előtt egyedül nyilvánítom késznek magamat, fegyvereimet önként letenni. Tisztelt választát rövid idő alatt elvárom, biztosítva önt határtalan tiszteletmről.

Ó-Arad, augustus 11-én 1849. esti 9 óraker.

Grörgei Arthur, magyar tábornok.“

Aug. 11-én Görgei seregének egy hadteste, az, mellyet Nagy-Sándor vezetett 9000 ember és 42 ágyú-

val, Új-Aradon találkozik táborszernagy Schlick hadtestével.

Még eznapi megütközének. Nagy-Sándor megverett. s a Maroson átkelni kényteték Ó-Aradra, azon városba, mely ez év alatt a bombáztatás által annyit szenvedett s mely ennyi serget és menekültet alig volt képes befogadni.

A magyar hadsereg már ekkor annyira demoralizálódva volt, Görgőinek orosz propagandája annyira elterjedt benne, hogy azon hadtest, mely Budát szuronyral vette be, hasonszámú de csak 12 ágyúval ellátott ellenség elöl megszaladt.

Másnap egész nap Görgőit fekete sejtelmek kinözték, nem a csatáért, melyet elvesztett, de mellynek kárát kipótolni még tudta volna. És sejtelmei nem csalák. Estve meghallá Dembinszky serge semmitételének hírt.

Borzasztó állás! Éjszokról ellenség, keletről ellenség, — délről az, nyugotról az; még a föld, a tér, mellyen állának, sem volt biztos!

Teljesülve látá azt, mit önfejűsége, sértett büszkesége előidéze, daczára egy másnak, ki ellenében mindig ármánykodott s kinek ármányait akkép fizeté vissza, hogy ő és az együtt bukának!

Isten keze! isten büntetése!

II.

Augustus 11-ike volt. A nap derülten jött fel, derülten szállt alá, a nélkül hogy azok érzelmeit

vizsgálta volna, kikre sütt s kik erre tán méltalanok voltak.

A forradalmi vezérek egymástól elvágott és csekélyre apadt seregek állapota kétségbeesett volt.

Görgeinek erőtetett inarcheroute-ok által kifárasztott hadai Körösnél, Dembinszkynek szétvert csapata Lúgosnál, Vécsey tábora Kiszetónál álltak — a nélkül hogy (e két utóbbit kivéve) egymással közlekedhettek volna.

S mikép állt az egyesült orosz-osztrák erő?

Az orosz főerő s az eriwani gróf Nagy-Váradon.

Kiss-Jenő- és Remeténél gróf Rüdiger.

Új-Aradon gróf Schlick az osztrák hadtesttel.

Temesvárt báró Haynau az osztrák főerővel.

Dévától két állomásra az Erdélybe nyomult s egyesült orosz-osztrák haderő.

Zámtól fölfelé a járhatlan havasok s móczok seregei.

A töredékcsapatok ellen legalább 15 akkora ellenség!

E napra viradólag vegyes hadi s ministeri tanács tartatott.

A fama szárnyain annyit megtudhatánk felőle, hogy Kossuth és Görgei, az előbbi nagyravágyásaért, az utóbbi boszúvágyaért, egymásnak a legkeserűbb szemrehányásokat tették.

Az eredményt estve felé következő két plakát tudatá a néppel:

„A nemzethez.

A szerencsétlen harezok után, mellyekkel isten a leg-

közelebbi napokban meglátogatta e' nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagy hatalmaságok ellen az önvédelem harczát siker reményével folytathassuk.

. Illy körülmények között a nemzet életének megmentése s jövőjének biztosítása egyedül a hadsereg élén álló vezértől lévén várható, s lelkem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná de károsá is válván; ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiúi érzéstől indítva, mellyel minden lépteimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelem, magam s a ministerium nevében ezennel a kormányról lelépek, s addig míg a nemzet hatósága szerint intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat G ö r g e i A r t h u r tábornok úrra ruházom.

Megvárom tőle s azért isten, a nemzet és história előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti statuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja.

Szeresse hazáját olly önzéstelenül, mint én szerettem, és legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencsésebb nálamnál.

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valamijét eszközölhet számára, örömmel adandóm életemet áldozatul.

Az igazság és kegyelem istene legyen a nemzettel!

Arad vára, augusztus 11-én 1849.

Kossuth Lajos, kormányzó.

V u k o v i c s S e b ő, igazságügyminister.

C s á n y i L á s z l ó, közmunka- és közlekedési minister.

H o r v á t h M i h á l y, cultusminister.“

„Polgárok!

Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a ministerek ma hivatalaikról s a kormányról önkényen lemondottak.

E körülmény által kényszerítve a katonai főparancsnokság mellett ma a polgári hatalmat is ideiglenesen átvettem.

Polgárok! Mindent, mit súlyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harcczal vagy békés utón, akkint, mint a szükség fogja parancsolni, mindenestre úgy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok könnyíttessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntettesenek.

Polgárok! Az események rendkívüliek és a sorsnak csapásai súlyosak, illy helyzetben előleges kiszámítás lehetetlen; egyedüli tanácsom s kívánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulván, ellenszegülésre vagy harcza még azon esetben se keveredjete, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyombiztosságot legtöbb valószínűséggel csak úgy lőjjátok elérhetni, ha házi tűzheleyeiteknél polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, túrni fogiuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre veszte nem lehet.

Polgárok! Isten velünk. Görgei Arthur.“

A kétségbeesés miatt ennyire hágott az anarchia! Kossuthnak nem állott hatalmában Görgeit kinevezni, Görgeinek a kinevezést elfogadni, anélkül, hogy parlament s a nép, mellyet amannak képviselnie kellett volna, megkérdettek volna!

Görgei, mint mondják, ekkor kimondá, hogy a főhatalmat csak a fegyverletehetésért- veszi át.

Kossuth még az nap Lúgosra utazók, s az üldöző és nyomában levő osztrák lovasságtól csak akkép tudott menekülni, hogy kocsijával az erdőségbe vágatott.

Egyébiránt mindkét embernek placatja, a nyilatkozat, mellyel tettüket igazolni akarák, minden egyéb, mint egy magával számotvetett emberé. Olly kisszerűen, a körülmények s önhibáik által annyira leverten jelenik meg benne mindkettő! Hiában keresné valaki azokban a méltóságot, mi máshelyütt más irományaikban annyiszor föltalálható volt.

III.

Más nap, miután Görgeinek a Maroson Láppánali átkelési szándoka az odament osztrák erő által meggátoltaték, megkezdődtek az alkudozások Rüdiger tábornok parlamentairei s Görgei közt és folytak a világosi kastélyban, melly alá ő húzódék.

Olly alku, melly egyik félnek föltétlen önfeladásával végződik, hamar megkötetik.

Görgei még az nap — aug. 12-kén — Szöllösre ment, a helyre, hol fegyvereit lerakni határozá.

Szöllös és Világos közt hadi rendben állt a magyar sereg, kiéhezve, fáradtan s kevés tölténnyel ellátva. Azonkívül a gondolattól kínozva, hogy az orosz erőt legyőznie semmi áron sem lehetend.

Tábornok Rüdiger Kis-Jenő- és Simándról seregeivel hasonlólag Szöllösre érkezett.

Augustus 13-án délután, midőn mindkét sereg csatarendben ki volt állítva, Görgei tábornokainak, ezek közt Kiss, Pöltenberg, Schweidel, Nagy-Sándor,

Aulich, Leiningen, Lenkey, kíséretében Rüdigerhez megy s rövid párbeszéd után tábornokait visszaküldi.

Délután négy órakor bekövetkezett a fegyverlerakás.

Elül a gyalogok, hátul az ágyúk állottak, s kétoldalt a lovasság. Legelőbb általánosan tisztelkedtek, azután a honvédek töltenytáskájokat, s fegyverüket egy csomóba rakták, a lovasság pedig kardját a nyeregbe akasztva, leszállt lováról.

Görgeinek ekkor 24,000 embere s 144 ágyúja volt.

A percz iszonyúságát, a bánatot, melyet minden honvéd arcza tükrözött, leírni hiában próbálnám. Letette a fegyvert, annyi csatában olly sok vérontás közt leghívebb társát, dicsőségének eszközét, mellyhez épenezért olly kétségbeesetten ragaszkodék. Minden letett fegyverrel egy halk átok szállt az égbe ez Ínségnek okozójára! Sokan eltörék azt, sokan magukat végezték ki vele, sok huszár lovát meggyilkolá, de azoktól megválni nem bírának.

E jelenet megfordítása volt a múlt században Északamerikában Saratogánál történnék, midőn Bourgoyne hasonló körülmények közt az isten ege alatt lerakta fegyverét.

Következő esemény sajátágosan jellemzi őt:

A levert sereg előtt ásitozva szemléli a landshuti jelenet e mellékdarabját. Végre a hölgyek körébe megy s udvarol nekik, kik könnyeiknek szabad folyamot engedének.

E perczben zaj hallatszék. A seregnek fele már lerakta fegyverét.

Í No mi baj? kérdé Görgei odamenve.

Testvére, Ármin és egy Un azelőtti napokban odaérkezett százados czívódának.

Í Térdeljen le százados úr! mond a fővezér iszonyú dühvel és szándokától csak a tisztikar kérelmére, ezen szavakkal állt el:

„Ön nem érdemes egy töltés lóporra!“

Az annyi csatában diadalmas, most már fogoly honvédek egy része Zaránd-, más része pedig N.-Váradra. kísértetett. A tábornokok, Görgei legjobb barátai, mint foglyok Aradra vitettek.

Herezeg Paskiewits pedig következő jelentésben tudatá ezárjával az eseményeket:

„Herezeg Paskiewits minden oroszok czárjának!

Magyarhon felséged lábai előtt fekszik. A lázadók kormánya lemondott hatalmáról s azt Görgeire ruházta. De Görgei a fölkelők főserégével az orosz sergek előtt föltétlenül letette fegyverét s példáját kétségtelenül a többi lázadó testek is követendik. A capitulatio fölötti alkuvással megbízott tiszték készeknek nyilatkoznak, a mi vagy osztrákok biztosaival a többi testekhez menni, azokat fegyverletételre birni. Van szerencsém császári fölségedet értesíteni, hogy egyetlen föltétel az engedelem, a fegyvert sergei előtt lehetni. Megtettem az illető rendszabályokat, hogy sergei tábornok Rüdiger testétől körülvéssenek, ki a lefegyverzéssel meg van bízva. A foglyok s más zendülő testek kiadását illető rendelkezések iránt az osztrák sergek főparancsnokával érintkezésbe teendem magamat; Görgeit magát pedig főhadiszállásomra hozattam, a hol marad felséged rendelkezéséig.

D Ug_] Yk] hgž'hz VcfcBU[mř

A forradalom gordiusi göbének ketté vágása, villámcsapás volt e lépés, melly ha a sokat szenvedett hazának békét ígért is, de egypármegyedéves művét semmivé s annyi véráldozatot hiábavalóvá tett!

Dusчек, ki mint a következmény megmutatá, soha sem tartott a párttal, mellynek hűséget esküdött, egy félmilliónyi aranyat s ezüstöt s a banksajtót az osztrákok kezébe játszá.

Ezenkívül több millió értékű status- és magánvagon kézbesített a császáriaknak.

Augustus 16-kán a bának déli serge egyesült Új-Pécsnél a dunai sereggel. Az utóbbi diadaloknak egyik legjelentékenyebb eredménye ez volt.

Ez időtájban tétettek szabad lábra a magyarok kezébe esett foglyok, köztük Roth, Filippovics, Fli-gelli tábornokok.

Aradvárnak kormányzója Damjanics volt, ki sebe miatt az utolsó időbeni hadjáratokban részt nem vehetett.

A vár élelemmel kellőleg ellátva, a legjobb állapotban volt. Az ostrom, mit az utolsó időben kiállta, alig látszék meg rajta. Bástyái földdel befedve, teljesen épek valának, s egy eltévedt golyónak ütése csak itt-ott volt szemlélhető. De nem így a benső számszerűit igen kevés épületek, mellyek igen is sokat szenvedtek.

Schlick tábornok cernírozá ugyan, de az azelőtti

napok eredménye meggyőzőé Damjanicsot, hogy minden további önvédelem hasztalan munka. Damjanics tábornok tehát Görgeinek mint dictátornak nyilvános parancsa szerint a Riidigerrel folytatott parlamentírozás következtében aug. 16-án az orosz seregeknek feladá magát, seregeinek szabad elvonulhatást kötve ki, míg önmagáról s betegeiről ő is megfeledezék, ő sem gondoskodik.

Az oroszok mindjárt másnap átadák az osztrákoknak. Damjanics serege is besoroztatott.

V.

Mik Erdélyben ezután történtek: sergeknek capitulatiói. A folytonos vesztesékek alatt a magyar hadak sokkal jobban el valának gyengülve, hogysen tarthatták volna magukat.

Egyetlen csata Szászsebes előtt volt, a helyt melly márczius óta Bem kezében vala. De a magyar sergek, legyőzve a sokkal nagyobb erő által, Belamirra vonultak. (Aug. 12-én).

Augustus 14. tábornok Grottenhjelm Kis-Czegéből Kolosvár felé nyomult. Egy csapat Mócsnál magyar sereggel találkozik, de ezek által megverettet. E csapat ezután a főerővel egyesülvén, a magyar serget Várad felé kényszeríté vonulni. Másnap Kolosvárt kardcsapás nélkül vette be, honnan Urbán ezredes Bánffy-Hunyad felé indult az ottani magyar sereg ellen. Egy más csapat pedig Torda megszállására ment.

Aug. 17-én a kolosváriak a Gyalunál levő magyar sereget felszólíták megadni magukat, mit ezek meg is tettek.

E tájon ezenkívül még két magyar tábor volt egyik Dézs és Szamos újvár közt, a másik Bánffy-Hunyadnál. Ez első megadta magát az oroszoknak. Az utóbbi Urbán ellen ment.

Urbán felszólítá e csapatot letenni a fegyvert. A megtagadó feleletre megtámadta őket, de visszanyomatott. A sereg parancsnokával tábornok Kazinczy Lajossal erre Sibóra ment, honnan parlamentert által értesíté az oroszokat, hogy kész nekik föltétlenül letenni a fegyvert. S úgy lőn.

VI.

A tiszai magyar sereg, melly az utóbbi időbér Bem parancsnoksága alatt állott s a Rékastól Lúgosig terjedő vonalt foglalá el, két részre oszlók.

Egyiket, mintegy 7000 embert, Vécsey vezérlete alatt Soborsin irányában küldé, hogy az oroszoknál arról nyomulását gátolja meg s ha a szükség ug) kívánná, egyesüljön Görgeivel, kinek fegyverletéte léről mit sem tudának.

El is indult e sereg, azonban Vécsey sokkal túl ment missióján: ágyúit Tót-Váradnál, szám szerűn 72-öt, elfogák. Ő maga Boros-Jenőnél tette le a légyvert, hasonló az oroszoknak, (aug. 19.)

Az éhség és folytonos visszavonulások áltá kifárasztott sergek állását lehetlen leírni. Napok

hetek óta nem kapva sem fizetést, sem eleséget, elvégre is requirálni kénytetének. S midőn a táj, részint mert ki volt élve, részint szívtelenségből, mert itt minden falu, minden ember ellenség vala, nem tudá kellőleg ellátni őket: tömegenként szök-dödni kezdének.

Hogy mennyire ellenzé Kossuth a requirálást, Bemhez írt következő levele mutatja:

„Az ország kormányzója altábornagy Bemhez.

Tergova, augusztus 14-én 1849.

Személyes bátorsággal mit sem gondolok. Meguntam az életet, mert látom, hogy hazám szép építménye s vele az európai szabadság szentsége nem elleneink hanem entestvéreink miatt önmagától öszveomlott.

Ápen ezért nem az élethezi gyáva ragaszkodás ösztönző távoznom, hanem a meggyőződés, hogy jelenlétem hazámra nézve károossá vált.

Tábornok Guyon úr írja, hogy a Temesvárnál egyesült sereg teljes felbomlásban van; ön altábornagy úr, nem harcolhat; Görgei, az egyetlen sereg élén, melly e tudósítás után még fenállt, kijelenté, hogy többé nem engedelmeskedni, hanem kormányozni akar. Kényszerítém, hogy mint hazafi, legyen honához hű s helyet csináltam neki.

Jelenleg egyszerű polgár vagyok és semmi más. Lúgosra mentem, megtekinteni, mint néz ki ottan, minő erőre lehetne még számítani a had folytatása körül. — Tábornok Vécsey seregét jó rendben és szelleműnek találtam, a többieket felbomlásban. Desewffy, Kmety nyilváníták, hogy e sereg nem küzdeni hanem az első álgylövésre szétszaladni fog. Az élelemszereknek teljes szűkében s merőben requisitóra vagyunk szorítva; nyomorú mód, melly a népet elleneinkké teszi; a bank Aradra, tehát Görgei hatalmába, transponáltatt. Meggyőződtem tehát, hogy ha Görgei

megadja magát, a lugosi sereg 24 óráig sem tartható, a fentartási eszközök hiányozván. Egy sereg tarthatja ugyan magát ellenséges földön, requirálás- s adóztatással: — de saját honában!

Én részemről soha sem nyújtok kezét ennépem elleni erőszakos és ellenséges rendszabályokhoz; szívesen megsza- badítanám enéltem feláldozásával: de elnyomni, soha!

Láthatja altábornagy úr, hogy lelkiismereti dolog. Nem tehetem, hogy tegnap lelépjek s a kormány zabláját ma viszont megragadjam. Ha nemzet és sereg másképp határo- zna, a dolog más szint öltene magára; de Görgei sergének, mindnyájok közte legvitézebbnek, is bele kellene egyeznie. Különben egyszerű polgár vagyok, s mint olyan soha sem kölcsönzöm, bár passiv jelenlétemet, a nép elleni terrorizmus, pusztítás, rablás, requirálás és elnyomás rendszabályaira.

Ha Görgei serge is felszólít a kormányt visszavenni, ha önnek sikerül néhány operatiót keresztülvinni, ha serge élelmézése a nép elleni ijesztési s elnyomási rendszabályok nélkül is biztosítva lesz, ha a banknak lehető leend dolgozni s rendelkezésem alatt álland: e három teltét alatt a nemzet szavára a kormányt visszavenném; ha nem: nem. JEiám nézve a had nem czól, hanem mód a hazát megmenteni; ha nem lehető, czélomhoz közelíthetni, nem fogok kezét nyújtani a hadat egyedül a had kedvéért folytatni.

Tanácslom tehát önnek mint jó polgár s becsületes ember, hogy népképviselőkből cointét válasszon, mert csak a souveraine hatalom rendelkezhetik a nép felett. Küldjön Komáromba s Péterváradra futárokat, hogy tartsák mago- kat, biztosítsa magát az aradi várparancsnok együttműkö- dése iránt. Ez mindenek fölött szükséges s nem jelenlétem; mert miután most ön a nép elleni erőszakos rendszabályok- hoz kénytelen nyúlni: jelenlétemmel soha sem nyújtanék olyanra segédkezet.

Fogadja el legmélyebb tiszteletemet.

Kossuth La j o s .“

Utóírás. „Zamoiski és Biszoranovszki urak mondják, hogy Magyarhonnak becsületbeli kötelessége az olasz s lengyel légiók használatát akkép disponálni, hogy az országnak fontos szolgálatokat tegyenek; de a legrosszabb esetben eszközöltessék, hogy Siberiába ne transportáltassanak. Érzem e kötelességet s kérésemre tábornok Guyon úr Törökországral az Orsován át levő közlekedés fedezetére rendelte őket; de itt értesülék, hogy altábornagy úr az orsovai garnisont, csak két századot hagyván itt, mely a szerbek által 3 nap alatt semmivé tétethetik, Erdélybe rendelte. Ma Kornyán van, 6 mérföldet ment s nem kapott enni. Ekkép e két zászlóalj is semmivé s Orsóvá néhány nap alatt ellenséges kezekben lesz.“

VII.

E közben Kossuth, Dembinszky, Mészáros, Perczel, Hajnik, Batthyányi K. sat. különböző időben Lúgosról Orsován át Oláhországba menekültek.

A Lúgoson maradt erő Bem és Guyon vezénylete alatt Facseten át Erdélybe vette útát. Kmety 3000 emberrel Lúgoson maradt, fedni azon seregnek elvonulását, (aug. 15.)

S valóban alig hogy Bem és Guyon sergei elindulának, az osztrákok több mint 80,000-en két oldalról hatalmasan nyomulának előre.

Ennek következtében Bem Dembinszkynek rendeletet ad, hogy az oroszokat tartsa fel, mit ez következő levelével megtagadott:

„Tábornok Dembinszky altbn. Bem úrhoz!

Főhadiszállás Facset aug. 16-án 1849. éjjeli 11 órakor.

Tábornok úr!

Önnek főhadiszállása Karánsebesről e hó 15-ről írt levelét önnek adjutánsa 3 óra előtt kézhesíté, melyre testi fáradalmaim daczára, erőtetett 21 órai menet után, következőleg van szerencsém válaszolni: kijelentem, hogy a sürgönyben említett rendelethez nem tarthatom magamat s azért nem is teljesíthetem. Ön rendeli, tábornok úr, akkép intézkednem, hogy hadtestemet lehető leghamarabb Guyon s Vécseyvel egyesítem, akkép Lúgosnál az ellenséges sereggel szembeszálljak s azt schachban tartsam. Aug. 7. én 3-kán Temesvár táján concentrált s 1(3,000 ember- és 38 ágyúból álló sergem a csatavesztés után a halottak és sebesültek, aztán tömegesen elszórtak, maradék szökésben. a szökevények természetes vesztesége által 7000 emberre s 16 ágyúra apadt. ítéletem szerint Guyon s Vécsey sergei alig állanak 8000 emberből. Ily csekély számú haderővel tábornok úr szerencsés concentrálás esetében is mikép remélhet kedvező eredményt, főkép azon körülmény mellett, hogy csak a lengyel s olasz légiókra számíthatni, miután a hőnvédzászlóaljok óránként apadnak s a huszárok demoralizálódtak? Ön tervébe egyezésnek s annak részeinről kivitelének, engedelmével tábornok úr, következménye az lenne, hogy az orosz császárnak az örültek házában egy emberrel többet kellene táplálnia. Elmondani határozatomat. Míg hadtestem maradéka végkép fel nem bomlott, csatázom; akkor a többit sorsomra s csillagomra bízom.

Tisztelettel lévén

D e m b i n s z k y.^u

E dolgot Kmety vállalá fel.

Az, mit Kmety tett, a magyar hadjárat fénypontjainak egyike. Ugyanis az ellenük nyomult orosz-osztrák erőt félnapon át kétségbeesett harczzal feltártá. Kezdetben Lúgos előtt, utóbb ben a városban utczai harczot vívott, az osztrákokat kifárasztá s így az aznapom tovább nyomulhatást lehetetlenné tette.

Kmety nem strategista, de a kivitelben páratlan, merész, katonáitól imádott vezér vala. Serge teljesen szétszóratott, ő maga Maderspach asszony segítségével, ki később e miatt egy osztrák százados által megkorbácsoltaték, polgárruhában Mehádián át menekült.

Bem és Guyon sergei aznap Faesetre s másnap (aug. 16-án) Dobrára (Erdélyben) mentek. A magyarhoni fiák elválva tőlük, a hegyeken át igyekeztek hazájokba jutni. Itt azonban a móczok által igen sokan meggyilkoltatának.

Bem próbálta ugyan sergeit összeszedni. Kiállt az útra s onnan ügyekvék a menekvőket visszakergetni, de nem sikerült. Ha ez sikerül, védte volna magát tovább is, mint az orosz parlamentairenek, ki őt önfeladásra szólítá fel, azt felelte, hogy utósó csepp vérig védendi magát. Sergei száma alig egy pár ezerre apadván le, másnap (aug. 17.) ő maga is Guyonnal Oláhországba menekült.

E hadtest vezénylete Becker ezredesre maradt, ki Piskiben Lüdersnek ugyanazon föltételek alatt tette le a fegyvert, mellyek alatt Görgei. Ennek következtében a hátszegi magyar sereg capitulált.

A Révánáli Lázár vezénylete alatti magyar sereg Simbschen tábornoknak hódolt meg.

Az Orsovánál levő s a Törökhonnali közlekedést fentartó lengyel légió legutoljára hagyta el Magyarhont. (aug. 20-án.). Parancsnoka következő placáttal vón búcsút:

„A lengyel légió főparancsnoka a magyar nemzethez!

Nem a magyar kormányhoz, a magyar nemzethez szólunk, mellyel az eddig fenállott szolgálatkötelezettség Magyarhon szabadságharczában összecsatolt. Nem a kormányhoz; mert a nemzetgyűlés által törvényesen alkotott, kormány megszűnt. Tábornokaitok egyike a túlhatalomnak engedett, ki az ellenséggeli alkudozás által a szerencsétlen harcznak véget vetni remélt. Ez alkuban nem vehetünk s nem veszünk semmi esetre részt. Épen úgy nem akarunk illy tractatus létrejöttenek akadályai lenni, ha a magyar nemzet megmentését illy alkuk által vélte eszközölhetni.

Földadatott nekünk az egyetlen közlekedést, mely Magyarhont Orsóvá által idegen hatalmakkal összeköti, elfoglalni s fedezni. E földadatot híven teljesíték. De a körülmények akkép állanak, hogy a múlhatlan szükség nyilvánul. Magyarhon földét elhagyni s letenni szomszédaitok kezébe azon fegyvert, mellyel egy évig ügyötökért küzdünk.

Veletek harczolánk, tudjátok azt, nem mint-zsoldosok, nem személyes vagy önző nézetekből, hanem a reményben, hogy szabadságtok kiküzdése s abban vett részünk egy további harcz alaposzlopait képezendik éltünk folytonos czéljának, Lengyelhon szabadságáért! harcznak, melly nélkül Magyarhon függetlensége sem megtartható, sem kivihető elérésében. Ügyötökérti harezban czélunk volt az is, hogy közietek s a szláv és román törzsök közt közbenjárók legyünk, kik egy szerencsétlen politica által elleneitké lettek, de kik bölcs belátás s igazságszeretet által egykor — bizton reméljük — álladalmatok hú, ragaszkodó polgártársai leendenek.

Őrizzék meg nemes szívetekben fenyegetett földetekre jöttünk emléké! Őrizzék meg, mint mi, a haza iránti hűséget annak jövője és megszabadiásábani hitet, és e nagy áldozatok nem veszendnek el; és jövend idő, midőn — adja Isten, veletek egyesülve, a szent harezot megújítand-

jak. Igazságszereteteknél fogva emlékeztek meg akkor, hogy mindvégig veletek maradánk.

Ó-Orsova, aug. 20-án 1849. Y i s o c k y J., s. k.

tábornok.

Mint gondolhatni, e capitulálások alkalmával töméntelen ágyú, fegyver és ló került az osztrákok kezébe. Sok ágyú azonban a hegyekről levettetett vagy beszegeztetett, sok fegyver széttörtetett, míg többen a huszárok közül lovaikat gyilkolák meg.

Egy olly kicsiny, belviszály által megtört nemzet mikép is küzdhetett volna két colossus ellen tovább?

VIII.

Még három vár vala a magy. katonaság kezében.

Munkács — inkább cittadella — aug. 26-án földta magát az oroszoknak.

Péterváradnak a legnagyobb s legjelentékenyebb erősségek egyikének kapuit september 7-én az osztrákoknak föltétlenül fölnyiták, még a betegekről sem gondoskodván.

Komárom, a szűz, roppant nagy s csak kiéhezetés által bevehető vár, miután néhány kicsapásaival fontosságát bebizonyítja, kilencz jelentéktelen önző föltétel alatt lerakta fegyvereit. E pontok teljesleg a várra vonatkoznak, s figyelmet csak az érdemel, mellyben betegeikről gondoskodnak. Feladása törnetét következő oklevelek világosítják fel:

„Görgei tábornok Klapka tábornok urnák.

N.-Várad, aug. 16-án 1849.

Édes barátom Klapka!

Mióta nem láttuk egymást, ha nem is váratlan, de elhatározó dolgok történtek. A kormány örökös féltékenysége, tagjai némellyikének közös féltékenysége odavitte a dolgot, hová aprilben megmondani. Miután a Tiszán néhány az oroszokkali becsületes csata után átkeltem, kimondá az országgyűlés, hogy főparancsnoknak engem óhajt. Kossuth titkon Bemet nevezte ki. Az ország hitte, hogy én vagyok, mert Kossuth az országgyűlés ajánlatára jesuita feleletet adott.

Minden későbbi történetet e gázság okozott. Dembinszky Szőregnél megveretett. Bem M.-Vásárhelynél szétszóratott. A temesvári csata alatt a színhelyre érkezett, néhány órára visszaállítá a harczot, de akkor annyira legyőzetett, hogy Kossuth számítása szerint 50,000-ból csak 6000 maradt együtt. A többi, mint Vécsey nekem jelenté, szétszóratott. Ekközben az osztrákok Temesvár s Arad közt előnyomulának. A hadügyministerium Dembinszkynek rendelé, mi természetes is volt, hogy a barátságos Arad, s nem az ellenséges Temesvár felé vonuljon. De Dembinszky e rendeletnek ellenkezőjét teljesíté. Miért? nem tudom. De igen sok adatból gyanithatom, hogy irántami féltékenységből.

Ennek következménye volt, hogy a Komárom alól elhozott sereggel a Vác-, Rétság-, Görömböly-, Ipolicza-, Keszthely- U Debreczennél szenvedett tetemes veszteségek után egyedül álltam, délről az osztrákok, északról az oroszok főerejétől fenyegettetve. Volt ugyan még egy visszavonulásom Aradról Radnán át Erdélybe. De hazáin iránti tekintet, mellynek a békét minden áron vissza akartam adni, indíta letenni fegyvereimet. Előbb felszólítám az ideiglenes kormányt, lássa át, hogy a hazának mitsem használ, azt mélyebben a nyomorba sülyeszti, tehát mondjon le. Megtevé, minden katonai s polgári hatalmat kezembe tevén le, mellyre a körülmények szorongatása miatt azon

gyors, de jól megfontolt határozatra tértem, hogy ő felsége az orosz czár seregei előtt föltétlenül lerakjam a fegyvert. Sergem legvitézbbjei, legbajnokabbjai beleegyeztek; az Arad közelébeni seregosztályok önként hozzám csatlakoztak. Arad vára Damjanics alatt nyilvánítá, hogy hasonlót akar tenni. Eddigelé úgy bánunk velünk, mint derék katona derék katonától várhatja. Fontold meg, mit tehetsz s mit kell tenned.

G ö r g e i Art húr.

„Napi parancs. (Oct. 1. 1849.)

Harczfiak!

Úgy határozta a sors, hogy harezunkat bevégezzük. Erre az ép emberi értelem kényszerít, melly könnyen beláthatja, milly hasztalan volna folytatni a harezot; továbbá a komáromi város lakosainak sorsa, kiket hosszabb reménytelen harczfolytatással kinoszni honárulás volna s végre azon szánandó öntudat, azon alapos meggyőződés, hogy az egész magyar hazában, a komáromi őrséget kivéve, tartható véderő nincs.

Meghatározatott tehát alkuk következtében a komáromi vár capitulatioja, de az átadás csak akkor esketik meg, ha Péterváradra küldött futáraink visszatérnek s személyes meggyőződés után értesítendnek, hogy azon hatalmas vár is a sors határozatainak magát alávetette.

A föltételek, mik alatt Komárom magát földadja, olly becsületesek s annak következtében sorsunk a többi magyarhoni sergekéhez képest olly előnyös, hogy annyival inkább büszkélkedhetünk, mert azokat férfias, határozott s nemes viseletűnknek köszönhetjük.

E cselekedetünk módja ellenségeink gondolkodását is irántunk tisztelettel töltötte el.

E jó nevünket s hírünket megtartani, első s legfőbb kötelességünk most is, midőn a pályáról, mellyen olly sok havon át fényesen működénk, tiszta öntudattal lelépünk.

Baj társak! Igyekezzünk is tehát azokat megtartani s

mivel becsülettel harcolánk, e szép öntudatunkat további életpályánkra vigyük át.

Örizzük meg e kincseinket, és utolsó katonai cselekvényünk is legyen példás és lovagias.

Utolsó perczig maradjunk hívek a kötelesség-, rend- és disciplinához, miután békés alkalmas út nyílik, hogy azon drága földre léphessünk, hol szülék, testvérek, rokonok karjaikat ezerek után sóvárgva nyújtják azon emberek után, kik szebb s reményteljesebb múltban fellángoló enthusiasmassal a haza szolgálatára feljárnák magukat.

Ha e felhíváson daczára is történék kihágás és zavar, ünnepélyesen nyilvánítom, hogy kényszerítve leendek, a bűnösöket, kik az e perczben megkettőzött örök figyclését nem kerülhetik ki, kímélet nélkül halállal büntettetni.

Mi pedig a komáromi vár átadási föltételeit illeti, azok ezennel egyaránt hiteles másolatban szóról szóra magyar és német nyelven közöltéinek a várórséggel.

K l a p k a , tábornok.“

Komárom vára feladása következő pontok alatt:

¶ Az őrség szabad elvonulása fegyvertelenül; a tisztek kardjai sajátjaik maradnak.

Azon tiszteknek, kik azelőtt a es. k. seregben szolgáltak, útlevelek adatnak a külföldre; azoknak, kik olyant nem kérnek, hazájokba szabad elmehetés biztosittatik, azok kivételével, kik önként jelentik magokat.

A honvédtiszteknek, t. i. azoknak, kik előbb nem szolgáltak, hazájokbani szabad tartózkodás, jövődő alkalmasok nélkül, megadatik.

A cs. kir. ezredek közlegénysége amnestiát kap, s azon egyének is, kik azalatt tisztségre emelkedtek, hasonlólag szabadon eresztetnek, és az itt érintettek további törvényes üldözésnek kitéve nem lesznek.

& Útlevelek külföldre mindazoknak adatnak, kik 30 nap alatt jelentik magukat.

' ı A tisztek számára egy havi díj s 10 napi fizetés az őrsegi községnek a es. k. hadidíj szerint osztrák banjegyekben kiadatik.

(ı A különböző őrsegi hadipénztári utalványokban kiadott kötelezvények kiegyenlítése végett osztrák bankjegyekben 500,000, mondd: ötszázezer ezüst írt fizettetik ki.

)ı A Komárombani nyomorékok s kórházakbani beteg harcosok ápolása.

*ı Ingó s ingatlan magánvagyon megtartatik.

+ı A fegyverletétel ideje, helye s módja utólagosan fog meghatározatni.

, ı Mindkét részről minden ellenségeskedés megszűntetik.

-ı A vár hadi szokás szerint s bekövetkezett mindkét részről ratificatio után átadatik.

Aláíratott Puszta-Harkály, sept. 27-én 1849.

H a y n a u, m. p.

F. Z. M.“

Takács m. p., kapitány.

Gasparctz, kapitány.

Mednyánszky, alezredes.

Prágai Ján., alezredes.

Gr. Zichy Ottó, ezredes.

Gr. Eszterházy Pál, ezredes.

Janik János, ezredes.

Kászonyi József, ezredes.

Aschermann Ferencz, ezredes, várparancsnok.

Klapka György, vár- és seregfőparancsnok.

Az eredetihez hasonló.

Komárom, septemb. 29. 1849.

Szilányi,

alezredes s a táborkar feje.

„Napi parancs. (Oct. 3. 1849.) Bajtársak l Keblem elfogul, mert utójjára szólok hozzátok, kikhez annyi öröm és szenvedés, annyi drága honfivéren nyert dicsőség, s kikhez egy szent kötelesség közös érzete fűzött elválaszthatlanul.

Egy szép de küzdelemteljes pályára léptünk nem rég. A legmagasztosabb feláldozással törtünk a kitűzött cél felé.

Megtettük, mit ember saját erejével tenni képes, s pirulás nélkül állhatunk isten és a világ színe elé. Ám a sors könyvében máskép volt megírva.... És most lelépünk a pályáról, mellyre olly sok szép reményeket hintett a közérzelem, s mellyen elvérezhetünk ugyan, de vele a nemzet ügyének többé használni nem fogunk. Lelépünk e térről, mert a haza kívánja, mellynek tovább is leend szüksége hű fiakra; lelépünk, mert szent tartozásaink vannak azon haza iránt, melly, úgy lehet, fenmaradásunkban leli a jövőnek minden vigaszát.

Maradjatok hát továbbra is támoszlopai! . .

A feladatot, melly előttetek állt, férfiasán s mindvégig következetesen teljesítétek. Meghajoltatok, mert kellett: az események törhetlen hatalma előtt hajoltatok meg . . . ez és a megmentett becsület adhat megnyugvást mindnyájatoknak.

Vegyétek férfias, elszánt küzdelmeitekért a haza legforróbb köszönetét!

Vegyétek egyszersmind szíves végbúcsómat.

Isten veletek!...

Klapka György, tábornok.“

A vár átadása következő napokon át folyt.

Utolsó fejezet.

Elítéltetések. A magyar menekültek külföldön. Viddini és sumlai dolgok.

I.

Vége lőn a drámának, letűnt a világ színpadáról az alig másféléves hadsereg. Csak a drámánál borzasztóbb epilóg volt hátra.

Kossuth, Vetter, Perczel, Yisocky, Batthyány K., Vukovics, Szemere, Hajnik, Mészáros, Dembinszky, Bem, számtalan képviselők, a hírlapszerkesztők nagy része, külföldre menekültek. Hazátlan vándorok, messze keleten siratják az elhamarkodott mű, a ki nem vitt elvek bukását. Kiadatásuk diplomáciai kérdés lőn az orosz és török udvarok közt, melly utóbbi azt tenni még mindig vonakodik, nem akarván a vendégjogot megsérteni.

Sokan elfogattak, vagy Görgei által adattak ki, ki ezáltal egy silány életet akart megmenteni.

Batthyány Lajos, volt miniszterelnök, ki a múlt év végén Windischgrätz herceghez a kibékülés esz- közlése végett ment mint követ, bitófára ítéltetek. October 6-án reggel a bécsi forradalomnak rejtelmes

napján lett volna kivégeztetendő; de kisdud törrel nyakán sebet ejtven, az Ítélet lőpor és golyó által aznap alkonyakor vétetett teljesedésbe. A gróf fekete öltönyben, atilában, fején világoskék sipkával, a lelkész karjára támaszkodva, gyöngülten a vérfolyás miatt, ment a kivégzési színhelyre. A kopasz fej, a nagy őszülő szakál a halvány antik-szép arcznak annyi fenséget kölcsönzének. Még egy percz, e susogó szavak „éljen a haza“ (s nem mint sokan állítják: „allez, allez Jáger“ mert e szavakat a parancsnok mondá) s egy a nézők kebléből önkénytelenül kilebent sóhaj s az olly tevékeny élet nem vala többé.

Arad fölül is illy borzasztó nap viradt oct. 6-án.

Gróf Vécsey Kár., volt hannover huszár-örnagy, (42 éves),

Aulich Lajos, volt alezredes a Sándor-gyalogságnál, (54 éves),

Török Ignác, volt alezredes a genie-corpsnál s komáromi várerősítési igazgató (54 éves),

Lahner György, volt őrnagy a Gyulai gyalogságnál (53 éves),

Pöltenbergi Pölt Ernő, volt huszárszázados 35 éves),

Nagy-Sándor József, volt nyugdíjas százados,

Knézich Károly, volt százados (41 éves),

Gróf Leiningen Kár., volt százados (30 éves) és

Damjanics János, volt százados (45 éves) bitófára ítéltettek s aznap hajnalban felakasztattak.

Ellenben

Kiss Ernő, volt liannover-huszárezredes, első

osztály hannoverai s pápai krisztusrend birtokosa (49 éves);

Dessewffy Aristid, volt nyugdíjas százados (47 éves), és

Lázár Vilmos, nyugalmazott hadnagy (34 éves), főbelövettek. Mindnyájan magyar tábornokok voltak, kik nem egy csatában tüntették ki magokat. Hatan Görgei generalstabjához tartozának, emberek, kik fényét megnyerni segíték, művét megteremték, megfőnök nimbusát. Mindnyájan reggeli pongyolában voltak, Lahnert kivéve, ki tábornoki öltönyében, magyar díszjellel ékítve jelent meg. Hideg vérrrel, nyugodtan lépe elő. Damjanich volt az utolsó, „Csodálatos, úgymond a bitófa alá biczegve, pedig más-kor első szoktam lenni.“ Ugyanez nap, ugyanez alkalommal Schweidel József volt őrnagy (53 éves) főbelövetett.

October 10-én Csányi László volt minister (59 éves), és

Báró Jeszenák János volt kormánybiztos (49 éves) felakasztattak. Csányi hidegvérrel lépett a bitófa alá, magyarkáját elajándékozta.

Oct. 21-én hg Woroniecky Mieceslaw (25 éves) a forradalmiaknál ezredes;

Giron Péter, a német légió feje, (51 éves);

Abancourt Károly, az osztrákoknál káplár, a forradalmiaknál Dembinszky adjutánsa, (38 éves);

Oct. 24-én pedig báró Perényi Zsigmond, (66 éves) felsőtáblai alelnök, mint ki saját nyilatkozata

szerint az april 14-iki esemény megtörténte tanácsával, döntő fontosságú befolyást gyakorolt;

Szacsvay Imre, 31 éves, mint ki a függetlenségi charta írói közé tartozott s azt felolvasá;

Tanácsnok Csernyus a Duschek ministeriuma alatt, felakasztattak. Végperczökben mindnyájan páratlan bátorságot tüntettek ki.

Oct. 25-én Kazinczy Lajos tábornok, az osztrákoknál szolgálatból kilépett főhadnagy, 29 éves, Aradon főbelövetett.

Közöljük még következő nevezetesb hadi Ítéleteket .

Szathmáry Mihály, h. m. vásárhelyi csongrád-megyei magyarországi születés, 43 éves, catholicus, nőtlen, Wallmoden 6. jértes ezrednél kapitány, a fölkelő seregnél a 17. Bocskay huszár ezred ezredese;

Mesterházy István, mesterházai sopronmegyei magyarországi születés, 38 éves, evang. hitvallású, nős, a Wallmoden 6. vértés ezrednél másod kapitány, a fölkelőknél egy huszárezred ezredese;

Ferenzozy Antal, kecskeméti pestmegyei magyarországi születés, 47 éves, catholicus, nős, 4 gyermeknek atyja, a gr. Hardegg 7. vértés ezrednél 1-ső kapitány, a fölkelőknél ezredes, és január 1-től a felszereléssel megbízva;

Dipold Antal, veszprémi magyarországi születés, 35 éves, catholicus, nőtelen, főhadnagy a Kress 7. könnyű lovas ezrednél, a fölkelőknél ezredes és dandárparancsnok;

Protzl Mihály, magyarosítva Perezzi, eszéki sla-

voniai születés, 40 éves, catholicus, nős, ezelőtt szakasparancsnok a Reuss-huszár-, később hadnagy a Kress könnyű lovas ezrednél, a fölkelő seregnél ezredes és dandárparancsnok;

Visi Horvát János, závori pozsonmegyei magyarországi születés, 35 éves, catholicus, nős, 1 gyermek atyja, a Miklós 9. huszárezrednél másodkapitány és a fölkelőknel ezredes;

Egyházas Berseny Leonhard, nemes-magasyi vas megyei magyarországi születés, 44 éves, evangelicus hitvallású, nőtelen, a Miklós 9. huszárezrednél kapitány, a felkelő seregnél ezredes és, dandárparancsnok;

Abrahamy Károly, starnioi gömörmegeyi magyarországi születés, 50 éves, evang. hitvallású, a porosz 10. huszárezrednél őrnagy, a fölkelő seregnél ezredes, ki a felszereléssel volt megbízva;

Mezey Károly, miskolczi magyarországi születés, 41 éves, református hitvallású, nőtelen, főhadnagy a porosz király 10. huszár ezrednél, a fölkelő seregnél ezredes;

Paulovics Imre, újhelyi zemplénmegyei magyarországi születés, 48 éves, catholicus, nős, a porosz király 10. huszárezrednél 1-ső kapitány, a fölkelőknel ezredes a 7-dik huszárezrednél;

Forró Elek, angyalosi háromszéki erdélyi születés., 36 éves, református, a székely huszárezrednél másodkapitány, a fölkelőknel kerületi parancsnok ezredesi ranggal;

Gaertner, másként Kökényesi Miklós, kökényesi

nógrádmegyei magyarországi születés, 32 éves, cath. a nádor 12. huszárezrednél másodkapitány, a fölkelő seregnél végül ezredes; törvényesen megállapított tányállás mellett beváltván és rájuk bizonyodván, hogy Magyar- és Erdélyországban a cs. k. tekintély ellen kelt lázadáshoz csatlakoztak, és még Magyarországnak az austriai monarchiától] kimondott elszakasztása után is a fölkelő seregnél megmaradtak, tényleg törvényes császárok és királyok seregei ellen küzdöttek, a f. é- nov. 8-án tartott haditörvény-székben a felségsértés büneiben részvét miatt a cs. k. hadseregben tiszti rangjuk elvesztése és vagyonuk elkoboztatása mellett:

Nevezetesen: Szathmáry — Mesterházy — Prötzl — Dipold — Horváth — Mezey — és Berseny puskapor és golyó általi halálra; —

Ellenben kisebb tevékenységük és veszélyességük miatt Abrahámy és Paulovits tízévi, — Perency és Forró pedig hatévi várfogságra; — végre Papp Károly, netolitzai csehországi születés, 55 éves, catholicus, nőtelen, a hannover-huszárezredben 1-ső kapitány, a fölkelő seregnél alezredes, a szolnoki csata óta szolgálaton kívül, végre nyugalmazott ezredes; — aztán

Bibersteini Zambelly Lajos, szegedi csongrádmegyei magyarországi születés, 34 éves, catholicus, nős, 3 gyermeknek atyja, a 4-ik huszárezrednél kapitány, a felkelőknél ezredes, és folyó évi május havától fogva szolgálaton kívüli; — a fegyveres fölkelésbeni részvét miatt a cs. k. hadseregben viselt tiszti rang-

juk elvesztése mellett, az első háromévi, az utolsó nyolczévi várfogságra ítéltettek. — B. Hayau tábor-szernagy és hadseregfőparancsnok úr ő excellentiája által ez ítéletek törvény útján megerősítettvén, kegyelem útján a főnebbi halálos ítéletek vason kiállandó tizennyolczévi várfogságra szelidítették, minek folytán ezek ma közzétételek s végrehajtásuk elintéztetett.

A cs. kir. rendkívüli hadi törvényszék az aradi várban nov. 11-én 1849.

Futaki gróf Hadik Gusztáv, damerschwani bajországi születés, 49 éves, catholicus, nőtelen, 20évi szolgálata után a cs. k. hadseregben 1844. óta nyugalmazott alezredes; újra egyesült két Sicilia harmadrangú sz. György rendje vitéze, a felkelő seregben ezredes;

Német János, kőszegi magyarországi születés, 64 éves, catholicus, nős, 8 gyermek atyja, 16 évi szolgálata után a cs. k. hadseregben 1826. óta nyugalmazott százados, a fölkelő seregnél ezredes;

Kiss Károly, budai magyarországi születés, 56 éves, catholicus, nőtelen, 28 évi szolgálata után a cs. kir. hadseregben 1837- óta nyugalmazott kapitány, a fölkelő seregben a political és nemzetőrségi ügyek vitelével lévén megbízva, végre ezredes s az összes katonai nevelő-intézetek főnöke;

Rákóczy Parcsetch Zsigmond, nagy-kikindai bánáti születés, 40 éves, nős, gyermektelen, 23 éves szolgálata után a cs. k. hadseregben 1847. óta nyugalmazott százados, a fölkelő seregnél ezredes;

Asbóth Lajos, keszthelyi magyarországi születés, 46 éves, evang. hitvallású, nős, 3 gyermek atyja, 22 évi szolgálata után a cs. k. hadseregben 1842. óta nyugalmazott százados, a főkkelő seregben ezredes;

Nagy Eugen, debreczeni magyarországi születés, 38 éves, catholicus, nőtelen, 16 évi szolgálata után a cs. k. hadseregben 1844. óta nyugalmazott főhadnagy, a főkkelő seregnél ezredes;

Waldberg Károly, eperjesi magyarországi születés, 52 éves, catholicus, 2 gyermeknek atyja, 35 évi szolgálata után a cs. k. hadseregből 1848-ban rangja megtartása nélkül mint őrnagy kilépvén, a főkkelő seregnél ezredes és tábornoki osztályfőnök;

Rohonczy Lipót, pápai magyarországi születés, 42 éves, catholicus, nős, 3 gyermek atyja, 26 évi szolgálata után a cs. k. hadseregből 1847-ben mint kapitány, rangja megtartása nélkül kilépvén, a főkkelő seregnél ezredes és a 16. huszárezred parancsnoka;

Székulics István, dollovai bánáti születés, 38 éves, cath., nőtelen, 18 évi szolgálata után a cs. k. hadseregből mint főhadnagy, rangja megtartása nélkül kilépvén, a főkkelő seregnél ezredes;

Liptay Ferencz, wichodnai magyarországi születés, 35 éves, cath., nőtelen, 16 éves szolgálata utána cs. kir. hadseregből 1848-ban mint főhadnagy, rangja megtartása nélkül kilépvén, a főkkelő seregnél ezredes;

Meszlényi Eugen, kisdini magyarországi születés, 35 éves, cath., nős, gyermektelen, 17 évi szolgálata után 1848-ban mint főhadnagy rangja, megtartása nél-

kül kilépvén, a fölkelő seregnél ezredes és Kissnek a főhadiparancsnokságnál segédje;

Földváry Károly, szentmiklósi erdélyi születés, 42 éves, cath., nős, gyermektelen, a cs. k. hadseregből 5 évi szolgálat után mint hadnagy 1833-ban rangja megtartása nélkül kilépvén, a fölkelő seregben ezredes;

Gróf Wartensleben Ágoston, pesti magyarországi születés, 47 éves, catholicus, nős, 6 gyermek atyja, 11 évi szolgálata után a cs. k. hadseregből 1828-ban mint hadnagy rangja megtartása nélkül kilépvén, a fölkelő seregnél alezredes;

Molnár Ferdinand, rechwitzi magyarországi születés, 47 éves, cath., nős, 6 gyermek atyja, 11 évi szolgálata után a cs. k. hadseregből 1829-ben mint hadnagy, rangja megtartása nélkül kilépvén, — a fölkelő seregnél ezredes és hadügyministeri elnöki osztályfőnök: — és

Bayer József, pest magyarországi születés, 30 éves, cath., nőtelen, 4 évi szolgálata után a cs. k. hadseregből 1843-ban mint hadnagy rangja megtartása nélkül kilépvén, — a fölkelő seregnél táborkari ezredes; — a törvényesen megállapított tényállás mellett beváltván, miszerint a királyi tekintély elleni fegyveres lázadáshoz csatlakoztak és ebbeli szolgálatukban még a debreczeni conventnek 1849. april 14-iki határozata után is, mellyben a dynastiának száműzetése és Magyar- és Erdélyországnak az austriai monarchiától elszakasztása mondatott ki, egész háború végéig megmaradtak;

Ennélfogva a felségsértés bűnébeni részvét miatt

Németh János nyug. kapitány és Kiss Károly szinte nyug. kapitány csekélyebb tevékenységök és veszélyességök miatt, vagyonuk elkoboztatása és tiszti rangjok elvesztése mellett 10 évi várfogságra;

Ellenben futaki gr. Hadik Gusztáv nyug. alezredes, Rákóczi Parcsetich Zsigmond nyug. kapitány, Asboth Lajos, Nagy Eugen nyug. főhadnagy, Waldberg Károly rangja megtartása nélkül kilépett őrnagy, Rohonczy Lipót kilépett kapitány, Szekulics István kilépett főhadnagy, Liptay és Meszlényi Eugen, végre Földváry Károly, gr. Wartensleben Agoston, Molnár Ferdinand és Bayer József rangjuk megtartása nélkül kilépett hadnagyok, vagyonuk elkoboztatása és tiszti rangjuk elvesztése mellett, puskapor és golyó általi halálra Ítéltettek.

Ezen haditörvényszéki Ítélet báró Hayuau tábor-szernagy és hadseregi főparancsnok úr ő excellentiája által törvény útján megerősítettvén, — kegyelem útján a kimondott halálos ítéletek vason kiállandó tizen-nyolczévi várfogságra, — Molnár Ferdinánd rangmegtartás nélkül kilépett hadnagyra nézve pedig tíz évre szelidítettett; aztán közzététetett és végrehajtatott.

A cs. k. rendkívüli haditörvényszék Aradon nov. 16-án 1849.

Psotta Móricz, bazini pozsonymegyei születés, 42 éveg evang., nőtelen, cs. k. főhadnagy az 5-dik tüzérezrednél; —

Czillich Eduárd, budai születés, 36 éves, cath., nőtelen, százados a Wasa herczeg nevű 60-dik gyalogezrednél; —

Márkus és Bartusfalvai Máriássy János iglói székesmegyei születés, 27 éves, catholicus, nőtelen, főhadnagy a Sándor császár nevű 2-ik gyalogezrednél;

Felső-Zopori Tóth Rafael Agoston, marczalii somogy megyei születés, 37 éves, catholicus, nős, egy gyermeknek atyja, hadnagy a porosz herczeg nevű 34. gyalog ezrednél; —

Rapaich Dániel, Kossinban a 2-dik határőrezred kerületében született, 39 éves, cath., nős, 3 gyermek atyja, százados a Ferencz-Károly nevű 52. gyalog seregzrednél; —

Querlonde Ferdinand, Hameli lovag, prágai születés, 31 éves, catholicus, nős, gyermektelen százados a Sándor császár nevű 2-ik gyalogezrednél;

Nagy-Ajtai Cserei Ignác, kardacsi erdélyi születés, 46 éves, reform., nős, 3 gyermek atya, százados a gr. Gyulay nevű 33. gyalog seregzrednél; és

Dobói Dobay József, ebersdorfi erdélyi születés, 29 éves, cath., nőtelen, második kapitány a 2-dik székely gyalog határőrezrednél;

Az ellenük rendelthaditörvényszéki vizsgálatnál a törvényesen megállapított tényállás mellett bevállván, miszerint a cs. k. hadseregbe léptükkor letett esküről megfeledkezve, a Magyarországon kitért fegyveres lázadáshoz csatlakoztak, nevezetesen:

Psotta Móricz, a fölkelő seregben mint kapitány, őrnagy, alezredes és ezredes a schwechati, kápólnai, tápióbicskei, isaszegi, nagysarlói és komáromi csatákban, Buda vára megrohanása- és bevételénél, s mint a fölkelek tüzérsége egy nagyobb osztályának

parancsnoka a második komáromi csatában részt vett;

Czillich Eduárd, mint kapitány Arad várának a fölkelek általi ostromlásánál részt vett, továbbá mint őrnagy és dandárparancsnok a tápió-bicskei, isaszegi, nagy-sarlói, váczi és az első komáromi csatákban küzdött, aztán alezredessé előmozdítván, Buda vára bevételénél közremunkált, s végre mint ezredes és hadosztályparancsnok a peredi csatákban működött;

Máriássy János, kapitánnyá s m. é. sept. hó elején őrnaggyá s az Aradon felállított önkényes nemzetőrségnek parancsnokává kineveztetván, Arad vára ostromlásánál 5 hónapon keresztül részt vett, ezalatt alezredessé, aztán ezredessé s hadosztályparancsnokká előléptetettván, a hidas-németi éstornai összeütközésekben, a kápolnai, tápió-bicskei és isaszegi csatákban, továbbá Komárom várának a fölkelő sereg általi fölmentésénél s Budavár bevételénél küzdött, végre a Vágig felhatolva, hadtestének minden ütközeteiben egész Világosig részt vett;

Tóth Ágoston, a 31-ik honvédszászlóalj őrnagyává, azután alezredessé előléptetettván, mint ilyen s mint egy dandár parancsnoka m. é. dec. végén a Tuschnádnál Erdélybe benyomuló austriai seregek ellen kétszer küzdött, a kolosvári kerület főparancsnokává lett kineveztetését, s aztán ezredesi és beszercei parancsnoki kineveztetését és 10,000 főnyi sereg vezényletét Bem forradalmi vezértől elfogadá, később Perczel lázadó főnököt a Bácskában gyűjtött úgynevezett magyar déli sereg vezényletében felvál-

tá, a b. Jellachich horvátországi bán ő excellentiája elleni ó-becsei ütközetben a vezényletet vivé, végre mint Guyon lázadó vezér tábornoki főnöke a hegyesi csatában részt vett;

Rapaich Dániel, őrnagy, alezredes- és ezredesi kineveztetését elfogadá, a különböző helyeken felállított löpormalmok építését vezetése a löportermelésre felügyelt;

Querlonde Ferdinánd, mint őrnagy a 40-ik honvéd zászlóaljzat alakítá, később alezredessé s a második kát.-kerület parancsnokává kineveztetett, az alatta levő csapatokkal m. é. dec. 11-én Bécs-Ujhelynél a cs. seregek ellen küzdött, a szegedi hídépítésnél foglalkozott, s f. é. július végén egy fegyveres hadosztálynak vezényletét Aradon átvevé;

Cserey Ignác, a forradalmi kormány által ezredesi előléptetettvén, m. é. oct. közepén attól a kolosvári, s dec. végén a nagyváradi kát. kerületi parancsnokságot elfogadá, s e két állást, az utolsót f. é. aug. 5-ig ellátá; — végre

Dobay József, a 32. honvédzászlóaljhoz áttétetvén, annak alakításában részt vett, később őrnagys parancsnokul kineveztetvén, f. é. feb. havában Borgo Prundnál Erdélyben az Urbán ezredes által vezényleti cs. seregek ellen ellenséges állásba tévé magát:

Ennélfogva a f. hó 15-én felettük tartott haditörvényszék által mint a felségsértés bűnének részesei, a cs. k. hadseregben viselt tisztirangjok s összes ingó s ingatlan vagyonuk elvesztése mellett, kötél

általi halálra ítéltettek; b. Haynau cs. k. táborszer-
nagy s hadseregpáncsnok úr ő excja által azonban
a törvényes megítelt halálos büntetés következőkre,
u. m. Psotta-, Czillich-, Mariássy-, Tóth-, Rapaich- és
Hameli Querlonde-ra nézve tizennyolczévi várfog-
ságra vasban: Dobay- és Csereyre nézve pedig a
fenálló lényegesen szelidítő körülményeknél fogva
hétévi várfogságra vas nélkül módosított.

Arad, nov. 24. 1849.

Cs. k. rendkívüli haditörvényszék.

Könyves Tóth Mihály, debreczeni, biharmegyei
magyarországi születés, 59 éves, özvegy, debrecze-
ni reform, hitszónok, részint saját vallomása részint
törvényes bizonyságok által rábizonyulván, hogy a
magyar forradalom egész folyama alatt a nép feliz-
gatása végett szerfelett lázító hírlapi czikkeket írt,
hasonló szándékkal s hasonló értelemben különböző
helyeken a debreczeni convent april 14-ki határo-
zata előtt úgy, mint utána nyilvános beszédeket
tartott, s ezáltal a lázadók ügyét lényegesen támo-
gatta, egyszersmind pedig a debreczeni nemzetör-
ségnek, melly a hű maradt aradi vár ostromában
részt vett, élére állott; — és

Hajdú Lajos, szentesi csongrádmegyei születés,
37 éves, nőtelen, szentesi reform, hitszónok, hason-
lag részint bevallván, részint rábizonyulván, hogy
helyben a legénységnek a fölkelő sereg számárai
ujonczozásában tanácssal és tettel részt vett, f. é.
juh 1-én az ottani lakossághoz felszólítást intézett,
mellyben azt a cs. sereg elleni fegyverfogásra a leg-

ingerlőbb hangon felhívta, a mellett a fejedelem személyét a legdurvábban legyalázta, ezen felszólítást sajtó alá bocsátotta, a népnek eladta s jövedelmét a fölkeléshez csatlakozó szegényebb osztálynak felszánta; ezeknél fogva a haditörvényszék által felségsértési bűn részeseiül ismertetvén, az 5-ik haditörvényczikk értelmében, vagyonaiknak a forradalom által okozott kár megtérítése fejébeni elkoboztatása mellett kötél általi halálra ítéltettek.

Báró Haynau tábornok úr ez ítéletet törvényesen megerősítette, kegyelem útján pedig a halálos büntetést húszévi várfogságra vason módosította, minek folytán az ítélet közzététetett s végrehajtása elrendeltetett.

Az 1849. dec. 29-kén tartott hadi törvényszéken, megállapított tényállás s törvényes bebizonyulás mellett

" Jaszvitz Ferencz, pécsi születés, 44 éves, cath., nőtelen, kapitány a Sándor gy. ezredben, mert a forradalmi hadügyministeriumtól őrnagy- és alezredessé előmozdittatását elfogadá, a fölkelő seregben még 1849. april 14-ke után is szolgált, s a temesvári visszavonulásnak ellenséges állásban résztvett;

&" Sziebenliszt János, vementi születés, 46 éves, cathol. nős, gyermektelen, Miklós nevű 9. huszárezredbeli százados, mert legf. kibocsátványok s a cs. fővezérek proclamatiói ellenére is, fölkelő tábornokok alatt szolgált, őrnagyi előléptetést elfogadott, szolgálatát még Magyarországnak a monarchiatóli kinyilatkoztatott elszakítása után sem hagyá el, s a nagysarlói ütközetben, mellyben ágyúgolyó által megsérült, az austriai seregek irányában ellenségesen állt;

" Gira Ádám, lovag, bécsi születés, 49 éves, görög

nem egyesült valású, nős, 7 gyermek atyja, rangja megtartásával kilépett Koburg huszár-ezredi főhadnagy, mert a forradalmi ministeriumnál ujonnan alkalmazást keresett, kapitányi és őrnagyi előmozdítását elfogadá, és a főkkelők soraiban a fegyverletételig, a nélkül hogy valamely ütközetben részt vett volna, folytonosan szolgált;

(" Martiny Fridrik, irsai születés, 47 éves, evang. nőtelen, Észteí Ferdinánd gy. ezredi főhadnagy, mert a főkkelők soraiban 1849. aug. 22-ig folyvást szolgált, előléptetését alezredességig elfogadd, s a karlsdorfi ütközetben nov. 21-kén 1848. és az alibunáriban nov. 20-án 1848. részt vett;

)" Fehér János, egerbegyi erdélyi születés, 41 éves, ref., nőtelen, székely huszár-ezredi kapitány, mert ámbár állítólag egy ütközetben sem vett részt, a főkkelők soraiban 1849. april 14-ke után is egész az utolsó pillanatig folytonosan szolgált, s a cs. k. sereg közeledtekor szakaszával Törökországba menekült;

*" Nedeczko József, verbói születés, 45 éves, cath., nőtelen, Miklós 9. huszár ezredi főhadnagy, mert a forradalmi kormány alatt kapitányi előmozdítását elfogadd, s a főkkelők soraiban, habár ütközetben nem volt is, még 1849. april 14-e után is folyvást szolgált, míg végre 1849. aug. hó második felében tartalékszakaszával magát megadá;

Hrdina János, matthauseni austriai születés, 51 éves, cath., nőtelen, nyug. főhadnagy, mert még 1849. april 14. után is a főkkelőktől a lőszertermelés felügyelete- és vezérleténél szolgálatot fogadott, s e minőségben magát az aradi és temesi műhelyekben alkalmaztatta;

," Ziegler Móricz Ferencz, bécsi austriai születés, 27 éves, cath., nőtelen, István nevű 58. gy. ezredi kapitány, mert a debreczeni convent határozta után a főkkelőkhez mint tábornari kapitány átlépett s e szolgálatban egész a fegyverletétlig megmaradt;

- " Kolossy István madarasi erdélyi születés, 36 éves, cath., nőtelen, 1-ső székely határevezredi főhadnagy, mert

a főkelőknél az utolsó pillanatig, midőn ezekkel Törökországba vonulni kényszerült, forradalmi tábornok Bem vezénylete alatt folytonosan szolgált, kapitányi előmozdítását elfogadó, s N. Szebennél jan. 29., a verestoronyi szorosnál febr. 3. Hátszegnél febr. 10-én, és Veisstadtnál tébr. 29-én az ütközetekben részt vett;

%" Odabassich Ferencz, bródi slavoniai születés, 45 éves, cath., nő, gyermektelen, nyug. főhadnagy, mert a forradalmi kormány alatt 1849. május végén, mint kerületi jegyző a politikai polg. igazgatásnál Pancsován magát alkalmaztatta, s e minőségben az ülésekben részt vett;

%% Peehe Sándor, ossicsini, gallicziai születés, 30 éves, cath., nőtelen, rangmegtartás nélkül kilépett hadnagy JV Palombini 36. gy. ezredből, mert 1848. dec. hónapban a forradalmi kormánynál mint számvevősegéd szolgálatot von, s június elején 1849. mint hadnagy activ szolgálatba tétette át magát;

%&" Obradovieh Cyril, klasnichi l-ső bánati ezredből való születés, 44 éves, g. n. c., nőtelen, porosz herczeg 34. gy. ezredi kapitány, mert még oct. 3-ki 1848. 1. f. kiboosátvány után sem hagyá el szolgálatát és tért vissza a cs. zászló alá, sőtinkább a főkelőknél 1849. martius 1-én kórházparancsnoki állást fogadott Debreczenben és Gyöngyösön, s 1849. aug. 10-ig vivé:

% " Mindszenty Kálmán, komáromi születés, 25 éves, ref., nőtelen, Gyúíay nevű 33. gy. ezredi hadnagy, mert a főkelők soraiba átlépett, ezektől főhadnagyi és kapitányi előmozdítást fogadott el, s még apr. 14 után sem lépett ki;

%(" Billich Taddaeus, temesvári bánati születés, 35 éves, cath., nőtelen, porosz herczeg n. 34. gy. ezredi hadnagy, mert a forradalmi kormány alatt 1848. dec. elején bekövetkezett betegségéig raktári és ételmezési szolgálatot vitt, s kapitányi előléptetést elfogadott;

%) Haloschka Adolf lehotai születés, 30 éves cath., a forradalmi kormány alatt nősült, gyermektelen, porosz

%* " király n. 19. huszárezredi főhadnagy, mert a fölkelők sorai-
ban 1849. mart. hóban történt megbetegedéseig, miután
többé semmi szolgálatot nem tett, folytonosan szolgált,
kapitányi s őrnagyi előmozdítást elfogadott, s a cs. seregek-
kel 3 ütközetben, Schwechatnál, Parendorfnál és Mosony-
nál oct. 30-án, dec. 16-án, 18-án 1848. ellenségesen szem-
ben állt, fölségsértési bűn részvéte miatt a cs. k. hadsereg-
ben viselt tiszti rangjuknak s összes vagyonuknak a forradalom
által okozott kárpótlása végetti elvesztése mellett,
ugyancsak Jaszvitz Ferencz, Sziebenliszt János és Kolossy
István löpor és golyó általi halálra, — Gira Ádám, Martiny
Fridrik, Fehér János, Nedeczko József, Hrdina János
nyugdíja elvesztése mellett, és Ziegler Móricz Ferencz,
mindegyik 12 évi és Odabassich Ferencz nyugdíja elvesz-
tése mellett, Peche Sándor, Obradovich Cyrill és Mind-
szcnty Kálmán, mindegyik 10 évi várfogságra, ellenben
fegyveres fölkelésboni részvét miatt, tiszti rangjuk elvesz-
tése mellett, Billich Taddaeus 3 évi, s Haloschka Adolf
6 évi várfogságra Ítéltettek.

B. Haynau tábornagya s magyarországi főparancs-
nok úr ő excja az elősorolt hadi Ítéleteket törvényesen
megerősíté, kegyelem útján ellenben a halálos büntetést 16
évi várfogságra vason módosítá, továbbá Haloschka Adolf-
ra ítélt 6 évi várfogságot 3 évre, a vas elengedése mellett
szelidíté, Billich Taddaeusnak ítélt 3 évi várfogságot, fen-
álló lényeges szelidítő körülmények tekintetéből, végkép
elengedé, minek folytán ez ítélet mai nap közzététett s
végrehajtása elrendeltetett.

Arad, jan. 18. 1850.

A cs. k. hadi törvényszék,

% Lendvay Rudolf, Alsó-Lendváról, algyógyi, erdélyi
szül., 28 éves, cath., nőtlen, a hannover-huszároknál főhad-
nagy, a fölkelőknel 1. százados;

2. Pfeningsdorf Sándor kolosvári erdélyi szül., 21

éves, cath., nőtlen, a hannover-huszároknál hadnagy, a főknelőknél őrnagy;

' " Budafalvi Vermes Ignác, nagybudafalvai csallókői, m. o. szül., 31 éves, cath., nőtlen, főhadnagy a hannover-huszároknál, a főknelőknél őrnagy;

(" Mukich Aurél, szabadkai bácsmegeyi szül., 26 éves, cath., nőtlen, a hannover-huszároknál főhadnagy, a főknelőknél őrnagy;

Kertenicsi Hollós József Kertenicsből temesmegeyi, bányászi szül., 24 éves, cath., nőtlen, a hannover-huszároknál főhadnagy, a főknelőknél 1. százados;

*" Buchly János bár. sz. györgyi, pozsonmegeyi m. o. szül., 41 éves, cath., nőtlen, hannover-huszároknál százados, a főknelőknél alezredes;

+" Czernecki és tarkői Desewffy Lajos, koboln abauji m. o. szül., 23 éves, evang., nőtlen, a fh. Ferdinánd huszároknál főhadnagy, a főknelőknél százados;

, " Kadói gr. Ráday Pál, péczeli, pestm., m.o. szül., 19 éves, ref., nőtlen, a fh. Ferdinánd-huszároknál hadnagy, a főknelőknél őrnagy;

- " Stankovics Konstantin, pesti szül., 26 éves, g. n. e. hitű, nőtlen, fh. Ferdinánd-huszároknál hadnagy, a főknelőknél százados;

%\$ " Horváth Ferencz, főtí, pestm. m. o. szül., 23 éves, cath., nőtlen, a fh. Ferdinánd-huszároknál hadnagy, a főknelőknél őrnagy;

%% " Teretei Zambory Emil, kassai m. o. szül., 24 éves, cath., nőtlen, a fh. Ferdinánd-huszároknál hadnagy, a főknelőknél százados;

%& " Tifolt Ferencz, torontáli bányászi születés, 27 éves, cath., nőtlen, a hannover-huszároknál hadnagy, a főknelőknél százados;

% " Gr. Teleky Domonkos, marosvásárhelyi erdélyi szül., 24 éves, nőtlen, a hannover-huszároknál hadnagy, a főknelőknél százados;

☞ " Meszey János, másként Seidl, ebedecsi barsm. m. o. szül., cath., nőtlen, Ferdinánd-huszároknál főhadnagy, a főkellőknél százados; — a törvényesen megállapított tényállás mellett bevállván és rájuk bizonyulván, miszerint a cs. k. hadseregbe lépésükkor tett esküjük megszegésével, a főkellők seregében Magyarország függetlenségének kimondása után is szolgálatot fogadtak el, és több csatákban és ütközetekben a cs. k. seregek ellen küzdöttek, az 1849-ik évi dec. 21-ki hadi törvényszékben fölségsértés bűnébeni részvételük miatt, a cs. k. hadseregben viselt tiszti rangjuk elvesztése, vagyonuk elkoboztatása s összes vagyonértüknek a forradalom által okozott károk megtérítésére fordítása mellett — és p. Wermes, Mukics, Hollósy, Puchli, DesewfFy, Horváth, Stankovics és Zambory puskapor és golyó általi halálra; — Lendvay, Pfeningsdorf és Ráday — szelidítő körülmények forogván fenn — mindenik 12 évi várfogságra vasban, — ellenben Tifolt, gróf Teleky és Meszey, másként Seidl, kik azon időponttól kezdve, midőn Magyarország függetlensége kimondatott, szolgálatot nem viseltek, a fegyveres fölkelésbeni részvételük miatt, a cs. k. hadseregben viselt tiszti rangjuk elvesztése mellett, 6 évi várfogságra vas nélkül; végre

☞ " Trattler Zsigmond, marosujvári erdélyi szül., 34 éves, cath., nőtlen, hadnagy;

15. Playan Sánd., erdélyi maros-bisztricz-kerületi szül., 40 éves, catli., nőtlen és

17. Medveczky Svela, eperjesi sárosra, magyar o. szül., 34 éves, evang., nőtlen, mindhárman a hannover-huszároktól — az ellenük vádképen fölhozott fölségsértés és a fegyveres fölkelésbeni bűn alól fölmentettek; ellenben azon szándokuk keresztülvitelében, a főkellők seregét, mint cs. k. tisztek, odahagyni nem elég elhatározott viseletét bizonyítván, viselt cs. k. tiszti rangjoktól megfosztatván, a vizsgálat alatt töltött fogsági idejük büntetésül vétetik.

B. Haynau tábornagynak és hadseregarancsnok úr ő

excellentiája által ez ítéletek törvény útján megerősített-
vén, kegyelem útján a főnebbi halálos ítéletek vasban kiál-
landó 16 évi várfogságra szelidítették, minek folytán ezek
ma közzétettek és végrehajtasuk tekintettel az érintett
büntetési szelidítésekre elintéztetett.

A cs. k. rendkívüli hadi törvényszék Aradon, jan. 16-
kán 1850.

Hadi törvényszéki ítéletei a kir. magyar testőrök- és
hadnagyoknak:

% Tancsi Földváry Mihály, csepáni, bels. szolnokm.
erdélyi szül., 33 éves, reformált, nőtlen;

& Chyczy Imre, tatai, komáromi szül., 21 éves, cath.,
nőtlen; —

' " Lippich István, hedjeri, vasvárai, születés, 22 éves,
cath., nőtlen;

(" B. Luzénsky Henrik, győri, magyarországi szül., 20
éves, cath.', nőtlen;

) " Mecséri Mecsey Gusztáv, pozsonyi szül., 24 éves,
cath., nőtlen;

* " Varsányi Simonyi Győző, simonyi, bácsm. szül., 24
éves, cath., nőtlen;

+ " Szabó József félegyházi, kunsági szül., 24 éves, ca-
tholicus, nőtlen,

, " Tarnay Antal makói csanádm. magyarországi szül.,
22 éves, cath., nőtlen;

- " Toszler Emil, budai szül., 28 éves, cath., nőtlen;

%\$ " Nári Szabó Imre nárai vasm, szül., 26 éves, cath.,
nőtlen, végre

%% " Rudnay Justin dévény-újfalusi nyitram. szül., 22
éves, cath., nőtlen;

A fölöttök tartott haditörvényszéki vizsgálat s elégsé-
gesen megállapított törvényes tényállás mellett részint be-
vallván, részint bebizonyulván, miszerint a k. m. testőrsé-
get hűtlenül és hitszegőleg odahagyván, és a magyar föl-
kelők soraiba, és pedig:

Földváry Mihály, hadnagy a századosi előléptetést s júliushó végével m. évben a főkelők által a munkácsi várba elhelyezett őrizetbeni alkalmaztatást elfogadta.

Ghyczy Imre, hadnagy, főhadnagy és századosná léptetvén elő a Sándor császár huszároknál, — a schwechati, óvári, kápolnai, hatvani és nagy-sarlói csatákban, továbbá a Komáromnál vitt 3 ütközet, és Görgőinek komárombéli visszavonulásakor Tocza-Miskolcznál a császáriak ellen küzdött;

Lippich István, a 28-dik honvédszászlóalj főhadnagyává nevezetvén ki, ennek alakításában résztvett, később századosná léptetvén elő, a főkelők által Fehértemplomra helyezett őrseregben az osztrák seregeknek Szolnoknál megtámadásában alkalmazva lévén, ezután Komáromnál, s Görgei visszavonulásakor Vácznál és Debreczennél a szövetkezett orosz-osztrák seregek ellen küzdött légyen;

B. Luzensky Henrik, mint főhadnagy és lovas százados az óvári ütközetben, a kápolnai, hatvani, Komárom-melletti, rétsági, miskolezi és zsolezai csatákban a császári osztrák és orosz hadak ellen küzdött légyen;

Mecséry Gusztáv, mint a 20-ik honvédszászlóalj főhadnagya és százados Keresztúr- és Kassánál a cs. k. seregek ellen küzdött légyen — és ezután nargyészint a főkelők által Munkácsra küldött őrségben volt alkalmazva;

Simonyi Győző, mint a 29. honvédszászlóaljban főhadnagy és százados Aradvárának körlésében és Temesvár ostromában, az utóbbi fölszabadulásáig résztvett légyen;

Szabó József, mint a 42-ik honvédszászlóalj kapitánya a Kassa-, Keresztúr-, Bakamaz-, Tápio-Bicske- és Saszegnél küzdött csatákban, nem kevésbé Budavára ostromában, 8 őrnagygyá és zászlóaljparancsnokká lett előléptetése után Komáromnál több ízben a cs. kir. seregek ellen küzdött légyen;

Tarnay Antal mint főhadnagy, százados a 27-ik honvédszászlóaljban Csúcsa, Persignott, N.-Szeben, Vízakna és

Szászvárosnál a cs. k. osztrák és utoljára Orsovánál a cs orosz segédseregek ellen hadakozott légyen;

Toszlern Emil, százados a 16-ik honvédszászlóaljnál, ki a fölkelők által Sziléinél rendelt híd építésekor használtotta, s az utóbbi komáromi csatában és Vácznál hadakozott;

Szabó Imre, mint kapitánya egy honvédszászlóaljnak, Schwechatnál együtt küzdve, azután a 2-ik hadtesthez áttétetve, a szolnoki, czeglédi, kápolnai, isaszegi és pesti csatákban részt vett, végre:

Rudnay Justin, mint a 25-ik honvéd zászlóalj főhadnagya, ki aherczeg Windischgraetz tábornagy főparancsnoksága alatt álló seregek elől a fölkelők visszavonulásában egész a Tiszántúlra részt von, később, mintal8-ik huszárvezred másodkapitánya, annak alakításában a N.-Kunságban múlt évi januariusban részt von: az 1849. dec. 14-kén tartatott haditörvényszék által nevezetesen Földváry, Ghyzzy, Lippich, Liuzensky, Mccséry, Simonyi, Szabó József, Tarnay és Toszlern, szökés és fölségsértés bűne miatt; Náraí, Szabó Imre fölségsértés és fegyveres fölkelésbeni bűne miatt, a cs. k. hadseregben viselt k. magyar testőr és hadnagyi tisztí rangjok elvesztése mellett, kötélrei halálra és Szabó Imre kivételével, egyszersmind összes vagyonuk elkoboztatván a kincstár részére kárpótlásául a forradalom által okozott károknak; —Rudnay Justin végre, ki a Wasa gyalog ezredi kadétságából előléptetve a magyar testőrseregben be nem lépett ugyan, mindazonáltal 1849. évi január havától fogva további szolgálatot nem tett, a tartozott katonai engedelmség 2. fokbani megsértéséért magyar kir. testőri és hadnagyi rangja elvesztésével ötévi várfogságra ítéltetett.

B. Haynau tábornag és hadsereg főparancsnok úr ö excellentiája által ez ítéletek törvény útján megerősítettvén, kegyelem útján a főnebbi halálos Ítéletek — Szabó Józsefre nézve tizenhatévi, s a többi erre ítétekre tizenkétévi várfogságra vasban, végre Rudnay Justinra nézve

háromévi várfogságra vas nélkül szelidítettet, minek folytán ezek ma közzétételek s végrehajtásuk elintéztetett.

Aradon, jún. 16-án 1850.

A és. k. rendkívüli haditörvényszék.

A Sándor cs. nevet viselő 2. sz. magyar cs. k. gyalogezred következő tisztjei, u. m.

% Hauser Károly, löcsei, szépeassági, m. o. szül., 31 éves, cvang., nőtlen, főhadnagy;

& Nemes miliczi Jánosy Ádám, lemergi galicziai szül., 37 éves, cath., nőtlen, kapitány;

' " Litzenmayer Károly, pozsoni szül., 35 éves, cath., nős, gyermektelen, főhadnagy;

(" Girten Ernő, iglói morva szül., 21 éves, cath., nős, gyermektelen, hadnagy;

) " Sz. Gericzci Nagy Lajos, maros-berettyei hunyadmegyei erdélyi szül., 24 éves, cath., nőtlen, hadnagy;

* " Ruzicska József, jenesdorfi vasmegy. m. o., szül., 22 éves, cath., gyermektelen, nős, hadnagy;

+ " Németh Adolf, tarnowi galicziai szül., 24 éves, cath., nőtlen, hadnagy;

, " Zeidler József, bécsi szül., 32 éves, cath., nőtlen, főhadnagy;

- " Schuster Ignác, hollóvári győrmegyei m. o. szül., 25 éves, cath., nős, 5 gyermek atyja, főhadnagy;

%\$ " Keller József, pozsoni szül., 54 éves, cath., nőtlen, főhadnagy;

%% " Ns. Mikessich Adolf, mödlingi (Becs mellett) szül., 21 éves, cath., nőtlen, hadnagy;

%& " Sklenka Vincze, skarieri nyitram. ni. o. szül., 51 éves, cath., nőtlen, kapitány;

Bebizonyult tényállás mellett bevallván, hogy mellőzve a cs. k. hadseregbe léptükkor tett esküt, a magyar fölkelő seregben szolgálatot vállaltak, és pedig

Hauser Károly, mint kapitány a 14. sz. honvédszászlóaljban, a schwechati és nádasi csatákban részt vett, a magyar

bányavárosokban és Szepességben, aztán a kápolnai csatában a cs. k. csapatokkal küzdött, aztán mint őrnagy s az 51. honvédszázlój parancsnoka a Pestnél az austriai csapatok ellen történt demonstratiókban, és a magyar seregek visszavonulásakor Győrtől fogva f. é. júl. 11. óta a 7 hadtest táborkarába osztatott be, későbbben a vácsi, debreczeni stb. csatázásokban részt vett;

Jánosy Ádám, zászlóaljánál őrnagygyá nevezetve, azzal a fölkelők által a komáromi várba vetett őrségben annak fölmentéseig maradt, aztán alezredessé léptetett elő; egy ideig Csallóköz sziget őtalmazására az előnyomuló cs. seregek ellen vőn állomást, ezután a pártütők érdekében, mint futár Szegedre utazott, és végre az Apatinban állott 126. honvédszázlój parancsnokságát átvette, s azt a legutóbbi időkben a cs. csapatokkal Temesvárnál történt csata után a Facsénál általadásig vezette;

Litzerímayer Károly, az ezrednél kapitánnyá előléptetve, a schwecliati és kápolnai csatákban harczolt, egyébiránt a 7-ik hadtest főhadiszállásán vezényleti, ugyanott a belszolgálatot, s m. é. aug. 1-től őrnaggyá előléptetve, a 3-ik hadtest felügyelőségét látta el;

Girten Ernő, a hidásztestnél főhadnagygyá és kapitánnyá előléptetve, a győri sáncok építésénél alkalmaztatott, aztán mint osztály-hadsegéde Kazinczy pártütő vezérnek, a szolnoki, czeglédi, tornaijai és kápolnai csatákban részt vett, s legutóbbi időig a csúcsai hegyszoros erősítésénél alkalmaztatott;

Nagy Lajos, ezredénél főhadnagygyá és kapitánnyá kinevezve, Kápolnánál a cs. seregek ellen harczolt, különben Görgei főhadiszállásán, később a Pöltenberg hadtesténél a legutóbbi időig csapatával a belszolgálat ellátására alkalmaztatott;

Ruzicska József, mint főhadnagy, a 39-ik honvédszázlój kapitánya, annak rendezésében részt vett, azzal a turcséki. kápolnai és hatvani csatákban, továbbá a Pest mellett

az austriai csapatok ellen elkövetett demonstrációkban, a nagy-sarlói és győri ütközetekben részt vett, és a világosi fegyverletételig a fölkelők sorai közt maradt;

Németh Adolf, a táborkárnál kapitánynya előléptetve, m. é. május végéig ez osztályban a magyar ministeriumnál, azután július végéig ugyanazon minőségben Inczedy alezredes mellé Erdélyben rendeltetett, s ezután rövid ideig a legutóbbi időszakban a dévai állomás parancsnokságát vezénylé;

Zeidler József, kapitánynya és őrnagyya előléptetve, december végéig a felkelők által a felső-dunai városokba tett helyőrségeknél alkalmaztatott, ezután april végéig nem szolgálhatván, a pártütő kormány érdekében futár-utat tett Debreczenbe, s ezóta a legutóbbi időig a magyar hadügy-ministerium táborkari osztályában ugyanazon szolgálatot tévé;

Schuster Ignáz, a fölkelő seregnél főhadnagy- és kapitánynya előléptetett, in. évi január végéig a 49. szállítvúnyi zászlóaljnál szolgált, s ezután a cs. seregek ellen harczolni vonakodása miatt lefegyverezett oláh határezredi zászlóalj vezényletét a legutóbbi időben folytatá;

Keller József, ezredében kapitány, őrnagy cs a 3. h. zászlóalj parancsnokává előléptetését elfogadván, azt m. évi január közepéig vitte, ezután martius közepéig szolgálatképtelen, ez idő óta april végéig a szebeni térparancsnokságnál szolgált, ezután július közepéig ismét nem szolgálhatván, azóta ugyanazon hó végéig hasonló minőségben Holdmezővásárhelyen alkalmaztatott, s még legutóbbi időben az athiosi térparancsnokság átvételerei parancsot elfogadó, de ebben az austriai seregek előnyomulása által gátoltatott;

Mikessich Adolf m. évi april elejétől július végéig kórházi felügyelő tisztii állomást foglalt el, s onnan azon időig mint főhadnagy a 130. honvéd-zászlóaljnál szolgált, végre

Sklenka Vincze, a fölkelő sereg visszavonulásában ő

főm. hg. Windischgrätz altábornagy seregei előtt, továbbá Görgeynek a komáromi vár megmentésére vonulásában részt vett;

Az 1849. dec. 15-én tartott hadi-törvényszék által, Sklenka vádlott kivételével, felségárulási bűnrészesség miatt a cs. k. seregnél viselt tiszti rangjokbólí letételre, összes vagyonaik elvesztésére, és pedig: Plauser, Jánosy, Litzenmayer, Girtin, Sz. Gericzei, Nagy és Ruzicska löpor és golyó általi halálra; Németh és Zeidler 15 évi, Schuster 12 évi, Keller és Mikesich, első egyszersmind a hadseregi keresztviselhetési jogának elvesztésére, mindketten 10 évi várfogságra; Sklenka pedig, miután m. évi május eljétől fogva többé semmi szolgálatot nem tőn, a fegyveres lázadásban) részesség miatt, tiszti rangja elvesztése mellett, 6 évi várfogságra ítéltettek.

Táborszernagy és hadseregarancsnok b. Haynau ő excja a főnebbi büntetési Ítéleteket jog útján megerősíté; kegyelem útján azonban a kimondott halálbüntetéseket minden arra Ítéltre nézve 16 évi várfogságra vasban, valamint a Schuster Ignác várfogság idejét 10 évre, Keller Józsefét 8 évre vasban, Mikessich Adolfét pedig 4 évi várfogságra vasban szelidíté, miszerint ezen ítélet ma kihirdetett és végrehajtása elrendeltetett.

Az aradi cs. k. haditörvényszék által. Jan. 16. 1850.

Az itt nevezett tisztek a porosz herczeg 34. gyalogezredből, úgymint:

1. Albrichsfeldi Albrich Károly, brassói erdélyi születés, 39 éves, evang. vallásu, 3 gyermek atyja, főhadnagy, mert a fölkelő seregben egész az őrnagyságig előléptetést fogadott el, a schwechati ütközetet megelőzőtt háromszori átlépésében az austriai határoknak, továbbá ugyanezen ütközetben is részt vett, a Simunich altábornagy által vezényleti austriai csapatok ellen küzdött, továbbá a cs. seregek ellen Velence, Szolnok, Czegléd, Kápolna, Gödöllő, Eger-

farmos, Bicske, Isaszegh, Yác és Nagy-Sarlónál volt ütközetekben, az első komáromi csatában, Buda vára ostrománál és bevételénél, a második komáromi csatában, végre a fölkelő seregnek Komáromtól Világosig történt visszavonulása alkalmával több helyütt az egyesült austriai orosz seregek ellen vívott csatákban részt vett;

2. Kiss Ferencz, csik-mádéfalvai erdélyi születés, 24 éves, cath., nőtelen, hadnagy, mert a fölkelő seregben előléptetést fogadott el egész az alezredekességig, azzal az austriai határokat 3-szor átlépte, továbbá Schwechatnál az austriai seregek ellen s a Simunich altábornagy által vezényelti hadtest ellen 3-szor küzdött, — ezután mint a 3. magyar utász- zászlóalj parancsnoka a tiszta füredi hídfő és Poroszló megerősítésében részt vett; továbbá a Dembinszky által vezényelti 9. hadtesthez beosztván, annak minden, Vogel altábornagy hadteste elleni hadjáratában jelen volt, végre a Magyarországra betört cs. orosz seregek ellen Kapivárnál sánczokat hányatott, s a bekövetkezett visszavonulásnál Szegedig az üldözés megakadályozása végett a közlekedés megromlására használtatta magát;

' " Kompolty Ágoston, malusina, lipitómegyei születés, 37 éves, cath., nőtelen, hadnagy, mert a fölkelő seregben őrnagysáig előléptetést fogadott el, Windschachtnál, Madrisch-Iglónál és Branyicskónál a Csorich altábornagy által vezényelti aust. hadtest ellen, továbbá Kápolnánál és Hatvannál az aust. seregek ellen küzdött, később a Pestet fedező aust. sereg ellen tett demonstratioiban a fölkelő seregnek részt vett, s végre az utolsó időben a 7. fölkelő hadtesttel a Győrtől Világosig történt visszavonulás minden ütközeteiben jelen volt;

(" Maycr Henrik, baronovi, tarnowi kerületből, galicziai születés, 28 éves, cath., nőtelen, főhadnagy, mert a fölkelő seregben őrnagysáig előléptetést fogadott el, annak első visszavonulása óta a Tiszán túl m. é. júl. 1-ig a 3. fölkelő hadtestnél a szállás szabályozás és kézi pénztár ügyét

)" ellátá, azóta mint zászlóalji parancsnok, Buda vára bevételénél, a két utolsó komáromi csatákban s a fölkelő seregnek visszavonulása alkalmával Világosig, Vác-, Miskolcz- és Geszthelynél a cs. orosz segélycsapatokkal vívott ütközetekben részt vett;

* " Podorzky Péter, menzikovi, tarnowi kerületből, galicziai születés, 29 éves, cath., uőtelen, főhadnagy, mert a fölkelő seregben őrnagyságig előléptetést fogadott el, Bicske-, Isaszegh- és Nagy-Sarlónál az aust. csapatok ellen küzdött, azóta mint dandárparancsnok az 1-ső komáromi csatában, Budavára bevételénél, a peredi és második komáromi csatában s a fölkelőknek Világosig történt visszavonulása alkalmával Vác- és Miskolcznál a cs. orosz segélycsapatokkal csatákban részt vett;

+ " Pinka József, laczkolai, przemislei kerületből, galicziai születés, 24 éves, cath., nőtelen, hadnagy, mert mint főhadnagy és kapitány a fölkelő seregben Parendorf-, Bicske-, Isaszegh-, Vácznál és a két komáromi csatákban a cs. k. austriai csapatok, — s a Görgeiféle fölkelőseregnek Komáromtól Világosig történt visszavonulása alkalmával Vácznál és Miskolcznál a cs. orosz seregek ellen küzdött;

, " Tomanoczy Lajos, udvardi, komárommegyei születés, cath., nő, 2 gyermek atyja, főhadnagy, mert mint főhadnagy és kapitány a fölkelő seregben, a kápolnai csatában részt vett, később Hatvan-, N.Sarló-, Kövesd- s kétszer Pestnél a cs. seregekkel szemközt állt, Buda bevételénél jelen volt, s később a zsolezai és geszthelyi ütközetekben a cs. orosz seregek ellen részt vett;

- " Tovarniczky Izidor, kncini, zolkievi kerületi, galicziai születés, 22 éves, g. e. vallású, nőtelen, hadnagy, mert mint főhadnagy és kapitány a fölkelő seregben Szolnok-, Tápio-Bicske-, Isaszegh-, N.-Sarlónál, Komáromnak felszabadításánál, továbbá Pestnél és a 2-ik komáromi csatában a cs. aust. és orosz csapatok ellen s a fölkelők vissza-

%\$ vonulása alkalmával Vácznál és Miskolcznál az utolsók ellen küzdött.

%% Wolfmann-Wolf Adolf orlati erdélyi születés, 43 éves, cath., nős, gyermektelen, főhadnagy, mert őrnagyi előmozdítást a fölkelő seregben elfogadott, a fölkelők első visszavonulása után a Tisza mögé s ismét előnyomulásuk alkalmával Szolnok-, Czepléd-, Kápolna-, Bicske-, Isaszeghnél, Komárom fölmentésénél, Buda bevételénél a cs. austriai seregek ellen s a fölkelők visszavonulásakor Vácznál a cs. orosz seregek ellen küzdött;

%% Calzada Alfonz, bécsi születés, 28 éves, cath., nőtelen, főhadnagy, mert a fölkelő seregben őrnagyi előmozdítást fogadott el, a schwecchi utközvetben s mint a 2. utász-zászlóalj parancsnoka a győri sáncok építésében részt vett, Szolnok, Czepléd-, Tornaalja- és Kápolnánál a cs. seregek ellen küzdött, azóta a 4. utász-zászlóalj alakítását Budán vezeté, s a fölkelők második elvonulása alkalmával egy hadi hídszerkezetet Paksra szállított;

11. Pataky Mihály, giberti, abaujmezei születés, 38 éves, cath., nőtelen, hadnagy, mert mint kapitány a fölkelő seregben a 13. honv. z. aljban jan. 11-ig szolgált, s bárha később kilépett, mégis ismét a 94. zászlóalj alakításában részt vett, s abban egész a világosi fegyverletételig szolgált;

%% Hrabecy Miksa, csebeni, sárosmezei születés, 39. éves, evang. hitvallású, egy gyermek atyja, kapitány, mert mint kapitány és őrnagy a 26. és 28. honvédzászlóaljnál január végig szolgált, s april óta júliusig a lévai kórház főfelügyelőséget visel;

% " Mausburger, másként Egerváry János, jászberényi születés, 42 éves, cath., nős, egy gyermek atyja, főhadnagy, mert a fölkelő seregben az 5. honvédzászlóaljban fel az Őrnagyi rangig 1848. octob. végig szolgált, aztán mint jelentékeny újonczszállítmány parancsnoka azt Komáromba vezeté, februártól egész május végéig kórház- és szállítóházi parancsnokságot viselt Debreczenben, s később egész

%" az utolsó időig a hadügyministeriumban mint iroda- igazgató működött;

%) Koch Ferdinand, m. o. szepesm., bélai szül., 33 év., hadnagy, mivel kapitányságra előléptetését a főkelők seregében elfogadá, hadtestében m. é. februárig szolgált, s ennekutána mint biztossági őrpáncsnok a 7. hadtest főhadiszállásán egész a világosvári capitulatióig, ezen rangjához mért tisztet teljesíté;

%* Stankóczy Endre, unghvári, hasonnevű megyei, m.o. szül., 44 éves, cath., nőtlen, hadnagy, mivel mint főhadnagy a 20-ik és kapitány a 43-ik honvédszászlóalj fölállításában részt vett, és m. é. januártól fogva egész a világosvári capitulatióig az 1-ső magyar hadtestnél szállásmesteri tisztet viselt;

%+ Dobruczky Victor, galicziai, zolkiev kerületi, potkameni szül., 24 éves, cath., nőtlen, főhadnagy, mivel mint kapitány a 42. honvédszászlóaljban, bár m. é. júniusig szolgálat nélkül, a pereti csatában részt vett;

% Augustich Ferencz, másként Erdőfy, a bánási határezredi, petriniai szül., 28 éves, cath., nőtlen, hadnagy, mivel a főkelők seregében, egész az őrnagyi rangig Magyarország éjszaki megyéiben szolgálatokat teljesített, Arad vára körülfoglalásában, hol megsebesített és szolgálatra tehetőenné lón, részt vett;

% Heimbergi Várady Ede, prágai szül., 26 éves, cath., nőtlen, hadnagy, mivel csapattestében kapitányságig előléptetve, Komárom fölszabadításánál és Budavára ostrománál, hol megsebesített és szolgálathetlenné lón, részt vett;

&\$ Weber Ernő, m-o. krassó m. újmolsi szül., 37 éves, cath., nő, hadnagy, mivel a főkelőknel mint főhadnagy, egész m. é. april hóig szolgálatot viselt, és csak szenvedett sérülése következtében hátráltatott a további szolgálatban:

a f. é. január 21. tartott haditörvényszék által, és pedig az első tizenhat vádolt fölségsértés bűne miatt, a cs. k. hadseregnel viselt tiszt rankok s bárhol létező összes

vagyonuknak a forradalom által okozott kártétek kárpótlásárai elvesztése mellett, úgymint Albrich, Kiss, Kompoly, Mayer, Podorzky, Pinks, Tomanóczy, Tovarniczky és Wolf puskapor és golyó általi halálra, — Calzada és Pataky tizenöt évrei — Hrabeczy, Mausburger, Koch, Stankoczy tizenkétévi, Dobruczy tízévi várfogságra, — Augustich, Várady és Weber pedig fegyveres fölkelésbeni részvételük miatt, tisztii rangjuk elvesztése mellett, a két első ötévi, az utóbbi háromévi várfogságra Ítéltetett.

B. Haynau t. sz. n. és hadseregfőparancsnok úr ő excája által ezen Ítéletek törvény útján megerősítettén, kegyelem útján azonban a halálbüntetés tizenhatévi várfogságra vasban, továbbá Calzada és Podorzky Ítélete tizenkétévi, Mausburgeré nyolczévi, Koch és Stankóczyé tízévi, Várady és Augustiché kétévi várfogságra szelidítettett, végre a Hrabeczy és Weberre kimondott várfogság, tekintve a fenforgó enyhítő körülményeket, végkép elengedtetett, minek folytán ezen ítéletek közzététettek s végrehajtásuk elintéztetett.

Aradon, feb. 5-én 1850.

A cs. k. rendkívüli haditörvényszék.

% Philipovszky Tamás, morvái, lizenci születés, 41 éves, cath., nő, két gyermek atyja, az illír-bánsági 18-ik határezredben hadnagy;

&" Hengel Béni, m. o. bajai sz., 31 éves, cath., nőtlen, a 2-ik székely határezred hadnagya;

' " Molnár Károly, erdélyi opatzoii szül., 21 éves, evang., nőtlen, ugyanazon ezredbeli hadnagy;

(" Kiss Antal, erdélyi kolosvári szül., 35 éves, cath., nő, két gyermek atyja, főhadnagy az első székely gyalog határezrednél;

)" Rediger Alajos, horvátországi zágrábi szül., 29 éves, cath., nőtlen, ugyanazon ezredbeli hadnagy;

*" Nagy Sándor, erdélyi kézdi-vásárhelyi szül., 46 éves, reform., özvegy, 2-ik székely gyalog határezredii kapitány;

+ " Baritz István, erdélyi ófalui szül., 39 éves, cath., nőtlen, első székely határezredi hadnagy;

, " Csik-szent-simoni Endesch József, erdélyi esik-szent-simoni szül., 39 éves, cath., nőtlen, főhadnagy ugyanazon ezredben;

- " Móricz Sándor, erdélyi kedvesi szül., 29 éves, ref., nőtlen, második székely gyalog határezredi hadnagy;

%\$" Nagy-Pestényi Alsó Sándor, erdélyi fudai szül., 36 éves, reform., nős, két gyermek atyja, ugyanazon ezredbeli főhadnagy;

%%" Háromszéki Antos János, erdélyi, szepsiszéki szül., 30 éves, reform., nőtlen, hadnagy ugyanazon ezredben — továbbá

%&" Gaál Ignácz, gyergyói, erdélyi szül., 29 éves, cath., nőtlen, első székely határ gyalog ezredbeli hadnagy, törvényesen megállapított tényállás mellett bevállván azt, hogy a Magyarországon kitört lázadáshoz csatlakoztak és különösen

Philipovszky, mint fölkelő hadseregbeli őrnagy, Szolnok, Tápió-Bicske, Isaszeg s a váczy csatákban, az első komáromi ütközetnél Aulich fölkelő vezér főhadiszállásán, mint az összes tüzérkar főparancsnoka, a két utóbbi komáromi csatákban és a fölkelő sereg visszavonulásánál Aradig részt vett, és ezen várban egészen ennek föladásáig tüzérkari parancsnok tisztét viselte;

Hengel, mint kapitány az erdélyországi körösi fölkelő seregnél, m. é. június haváig az ottani folkelők által elfoglalt tartományi hadjárat vezényletét vezette, s az utóbbi időkben az orosz segélyhadak által visszanyomott zászlóalj tartalékát képezte, s a zsigó kapitulációig a felkelők sorai-ban állt;

Molnár, zászlóaljában mint őrnagy az osztrák határok-nak a fölkelők általi háromszoros átlépésében s az ezután következett schwechati csatában részt vett, ennekutána az első magyar hidász-zászlóaljba beosztva, Schlick t. sz. n. úr

ellen Ipolyság-, Selmecz- és Branyicskónál történt ütközésekben, továbbá a kápolnai, hatvani csatákban, a Pestet fedező osztrák hadtest elleni két demonstrációban, a 7-ik hadtest főhadiszállásán, részint a hidászinál, részint katonai irodánál, nem kevésbé a ministeriumnál és a hadtestparancsnokság főhadiszállásán — alkalmaztatott, végre a második komáromi csatánál az 57-dik honvédszászlóalj parancsnokságát vette át, és azt egész a világosi capitulatioig viselte;

Kiss, mint főhadnagy és kapitány Aradvárának a felkelők általi körülzárolásában részt vett, ennekutána az utóbbiak által elfoglalt katonai kerületben, mint osztályparancsnok a benső szolgálatot végezte, ezután a Bem hadtestében 700 főnyi népfelkelés parancsnokságát vezényelte, s a zsibói fegyverlerakásig a fölkelők sorában megmaradt;

Rediger, kapitányi előmozdítását a fölkelő seregben elfogadta, Arad és Temesvár ostromában részt vett, s egész Aradvár feladásáig az ottani őrségben szolgáltattott tett;

Nagy, Bem fölkelő főnök alatt Erdélyban egy ujonczszállitmányt vezetett Udvarhelyre, s a 81. honvédszászlóaljban a zsibói fegyverletételig szolgált;

Baritz, ezredi kerületének m. é. január havában történt elfoglalása után Marospatakon az ügynevezett visszafoglalt hegyi pénzek beszédésével volt megbizatva, mint kapitány megmaradt légyen, azután Sz. Miklóson egy századot állított fel s gyakorlott be, Csik-Tapolczán egy másiknak vezényletét elvállalta, azzal m. é. július végéig a belszolgálatot végezte, végre egész a zsibói fegyverletételig a népfelkelés egy osztályát vezényletté;

Endesch, ezredi kerületének a fölkelők általi elfoglalása után a 81-dik honvédszászlóalj vezényletét átvette, s azt egész a zsibói fegyverletételig kormányozta;

Móritz, ezredi kerületének a fölkelő vezér Gaál Sándor

általi elfoglalása után pénztári tisztii állomását elvállalá, a Moldvába vezető kökörüti passus megerősítése iránt adott parancsot elfogadá, s ezen megbízás kivitelével egész m. é. június végéig elfoglalva volt;

Alsó, mint kapitány a 2-ik honvédzászlóaljban a Ritzkó fölkelő ezredes által vezényleti hadtestnek a cs. k. seregek előli visszavonulásában részt vett. Vay forradalmi biztoshoz Somlyóba futárkép ment, a fölkelőknek újontai előnyomulásában Csucsóig részt vett, ott rövid ideig az állomási parancsnokságot vivé, őrnagyi előmozdítottása után a balászfalvi térparancsnokságot átvette, s a zsidói fegyverletétig a fölkelők soraiban megmaradt;

Antos, minden rangfokozatban egész az őrnagyságig az austriai határ háromszori átlépésénél, a schwechati ütközetben, mint Mészáros, Klapka é^ Nagy-Sándor nyargancza a kassai, baromasti ütközetben, az első komáromi csatában, Buda ostromában és bevételében részt vett, — végre Gaál, kapitánynya előléptettévé, ezredii kerületének jan. havában Gaál Sándor forradalmi vezér általi elfoglaltatása után, ennél mint segédtiszt s később mint szállitóházi parancsnok m. é. april végéig szolgálatot tett; a jan 22-én tartott haditörvénszéken Philippovszky, Hengel, Molnár, Kiss, Rödiger, Nagy, Baritz, Endesch, Mórítz és Alsó felségsértési bün miatt, a cs. k. hadseregben viselt tisztii rang elvesztése mellett, a forradalom által okozott kár kipótlásául összes vagyonuk elvesztése mellett, a legelői említett 4 vádlott puskapor és golyó általi halálra;

Rödiger, Nagy, Baritz és Endesch 15 évi; Alsó és Mórítz 12 évi: — végre Antos és Gaál fegyveres fölkelésbenii részvét büne miatt a cs. k. seregben viselt tisztii rangjuk elvesztése mellett az első 6 — az utolsó 5 évi várfogságra ítélttek.

B. Haynau t. sz. nagy ő excja ezen ítéletet törvényesen megerősité, kegyelem útján pedig a halálra ítélt 3 vád-

lott Philippovszky, Molnár, és Kiásnék ítéletét 16 évi; Hengelét 12 évi várfogságra vason; továbbá Rödiger, Nagy, Endeschét 12 évi, Bariczét 9 évi, Móriczét 8 évi, s Gaálét 2 évi várfogságra vas nélkül szelidíté, Alsó és Antos büntetési idejét megerősíté; miután ezen Ítéletek kihirdetése és végrehajtása elrendeltett.

Arad, febr. 5-én 1850.

Cs. k. rendkívüli haditörvénytől.

Báró Bémer László, bakói szabolcsmegyei születés, nagyváradai cath. püspök, törvényesen bevállván, hogy a magyar forradalmi kormánynak a forradalom szellemében adott parancsait nem csak készségesen teljesíté, hanem azoknak kihirdetését is eszközlé, a törvénytelen országgyűlésnek néhány üléseiben m. é. martiusban Debreczenben részt vett, és Kossuth izgatóhoz egy, a m. é. april 14-ki felségsértő conventi határozatot elismerő, ennek szellemében szerkesztett hódolati feliratot intézett; továbbá az említett conventi határozat kihirdetését és magyarázását templomokban és magánkörökben, a keresztes egyházi menetek rendezését az orosz interventio miatt, s az elhírvült forradalmi cultusminister Horváth legvégső ellenállást czélzó imádságának felolvasását megyéje papságának a leghatályosb módon sikeresen meghagyta; — f. hó 4-én tartott hadi törvénytörvényezék által felségsértés bűnében elmarasztaltván, az 5. hadi törvényezikk s 1849. július 2-ki proclamatio értelmében, egyházi javadalmihoz jogának elvesztése s magán vagyónának a forradalom-okoza károk megtérítésérei elkoboztatása mellett, kötélt általi halálra Ítéltett.

B. Haynau t. sz. n. úr ő excja ez ítéletet törvény útján megerősíté, kegyelem útján pedig a hadi törvénytörvényezékileg ítélt halálos büntetést húszévi várfogságra vason szelidíté, minek folytán ez ítélet mai nap közzététett s végrehajtása elrendeltett.

Pest, mart. 5. 1850.

Cs. k. haditörvénytörvényezék.

Hauk Lajos, bécsi alsó-austriai születés, 51 éves, cath., nős, gyermektelen, 13 évi hadi szolgálat után, a cs. kir. hadseregből rang nélkül kilépett hadnagy, az 1848-iki márciusi események után „Constitution“ című radikál lapnak szerkesztője, végre a magyar fölkelő seregben alezredes, törvényesen megállapított tényállás mellett bevallván, hogy az 1848-ki October hónapban Bécsben kitört lázadás alkalmával a' népséget fanatikus hirlapi cikkekkel a legvégsőbb ellenállásra buzdítá, az ezen lázadásban leginkább résztvett corps d'elite-t felállító, s önállólag vezénylő, annak élén és különösen oct. 25-kén 1848-ban a zsófiahidon, ugyanazon nap estve a csillagtorlasznál a Jägerzeile-n, következő nap a Jagerzeile-n volt utczai csatában a cs. kir. seregek ellen küzdött, az ágyúk visszavonulását a belvárosba fedezte, s a várkaput makacsul védette, a megadásra ajánkozott nemzetőrségi parancsnok Messenhausernek lemondását sürgető, azt leköszönésre fenyegetéssel kényszerítő, a legnagyobb ellenállást a csász. kir. csapatok ellen eszközlé, továbbá Bécsből sikerült menekülése s Pestre érkezte után Kossuth felszólítására Bem forradalmi vezér igazolására egy, ő felségének a császárnak szentelt személyét, a legfelsőbb dynastiát, a' tábornokokat, s a császári királyi hadsereget gyalázó s felség sértő előadásokat tartalmazó pamphletet: „A Habsburgház utósó órája“ cím alatt szerkesztett, 's a Kossuththal volt értekezései által Bemnek a magyar fölkelő seregbeni alkalmazását eszközlé, s az utolsóban őrnagyi állást fogadott el, továbbá az összes katonai álláspontokat a Kolozsvártól Magyarországba vezető közlekedési utón szemle alá vette, ez alkalommal egy nemzetőri századot, melly feloszlóban volt, ellenállásig fanatizálta, s ezen szemle felett Kossuthnak katonai tudósítást tett, továbbá Bem oldalán Erdélyben segédtszti szolgálatokat tett, később szászvárosi városparancsnokságot fogadott el, a Bánátbai megérkezte után Újpecsett egy kórházat alakított, a freidorfi tábor élelm-

zését vivé, s ezért alezredessé s versetzi katonai parancsnokká neveztetett ki, ezen állomáson egy egész zászlóalj alakulását rendezé, a Bem-féle hadtest élelmezéséről gondoskodott, a bánáti bányavárosok katonai elfoglalását eszközlé, a salétromkutatást a szebeni löpormalom számára tevényezé, és a Kossuthjegyek elfogadását törvényes iildözésseli fenyegetéssel kényszerítőleg eszközölte, s hogy végtére Erdélybeni tartózkodása alatt egy a törvényes kormánynak hódoló király-bírótól tetemes öszveg pénzt csikart ki, és egy erdélyi jóérmű förendítől elvett ingóságok elidegenítésében részt vón — a m. hó 31-én tartott haditörvényszék ítélete szerint fõlségsértés bûnében a legterhelõbb körülmények között bûnösnek ismertetett, és vagyonának a forradalom által okozott károk megtérítéserei elkobzása mellett, kötél általi halálra ítéltetett.

Ezen t. sz. n. b. Haynau õ excellentiája által megerõsített ítélet közzétetett és végrehajtatott.

A és. k. rendkívüli haditörvényszék, Aradon.

Kegyelem istene! adj a szép magyar hazának új életet!

Lássuk néhány szóval a menekültek történetét: A magyar menekültek aug. 22-ke után török földre érkeve, fegyvereiket a törökök kezébe letették s magukat a török szultán ótalmába ajánlták.

Úgy látszik, hogy Kossuth, korábban előre látva már a következményeket, eleve biztosította a maga s hozzátartozói barátságos fogadtatásukat a törököknél, mert többnyire mind francia útlevellel ellátva érkeztek Widdinbe.

A kormányzó Sina basa s ezredes Ismael bay oda utasítá őket, hogy a városon, kívül a szabadban

táborozzanak. Kossuth s tábornokai a városban elszállásoltattak.

A táborba szállott menekültek elejénte, kivált élelemben és ruhaneműekben nagy szükségét szenvedtek, mert itt annyi vendég elfogadására nem voltak elkészülve.

Kossuthnak s legközelebbi kísérlőinek pedig kijelentett, miszerint mindaddig Widdinben kellend tartózkodnak, míg a szultán ő fenségétől Konstantinápolyból határozott utasítás nem érkezendik.

Azalatt az austriai internuncius diplomaticai nyilatkozatában az austriai alattvalóknak, az orosz czár pedig a szultánhoz intézett Radzivil hg. mint rendkívüli követ által küldött saját kéziratában, valamint gróf Nesselrode orosz külügyminister fenyegető emlékiratában az orosz-lengyel alattvalók kiadatását követelte, s midőn a porta kikerülő választ adott, az orosz és austriai követ egy ultimátumot adtak be, mellyben kétszer huszonnégy óra alatt egyenes választ kívánának, ellenkező esetben a diplomaticai egybeköttetés kettészakasztásával fenyegetőzvéen.

A nagyvezér tüstént összehivatta a diván tagjait; a tanácskozás hosszas és heves volt, de a többség, köztük maga a nagyvezér, Seriásker, a Sech-ül Izlam a kinemadás mellett lévén, az angol és franczia követekkel eleve egyetértve, még a határidő előtt oda nyilatkozáának, miszerint a portának a menekülteket ki nem adni fontos okai vannak, mellyeknek kifejtése végett a két császári udvarhoz rendkívüli követek fognak

küldetni. Mire az orosz és austriai követek megszaszták diplomaticai egybekötötetésüket.

Fuad Effendi mindjárt. ezután Varsóba küldett, Mussurus pedig a bécsi udvarhoz.

Egyszersmind sept. 18. Seriasker tiszti segédje küldetett el a magyar menekültekhez azon kijelentéssel, hogy a porta ministeriuma Austria és Oroszország irányában leginkább azáltal remél a bajból kivergődhetni, hahogy az Izlamra áttérnek, különben megeshetnék, hogy a porta nem leend elég erős kiutasításukat megtagadni; de azt tette hozzá, hogy azért legkevesbbé sincsenek megkötve s magukkal egészen szabadon rendelkezhetnek.

Ezen ajánlat különböző hatást idézett elő a menekülteknél. 238 egyén, köztök 216 magyar, (ezek közt 8 nő), 7 lengyel, 15 olasz, 3 tábornok (Bem, Kmety és Stein), 1 ezredes, 2 alezredes, 8 őrnagy, 27 kapitány, 25 főtiszt, 16 őrmester, 23 káplár, és 133 közlegény csakugyan áttértek. Ellenben s különösen magában Kossuthban a porta ezen óhajtása valóságos indignatiót indézett elő, úgy hogy Palmerston lordhoz intézett panaszos levelében határozottan kijelenté, miszerint, gyermekeinek vagyont s dús örökséget nem hagy ugyan, de becsületes nevet igen; s inkább kész ő maga magát hóhérbárd alá .kiszolgáltatni, mintsem múltját beszennyezze vagy jnemzete bizalmát megcsalja.

Kossuth egyszersmind elpanaszlá azon hatalmas angol ministernek, hogy az emigratio tagjai mind élelem- mind ruhaneműben nagy fogyatkozást szen-

vednek, mihez járult még azon gyászos körülmény miszerint a sok gyümölcssevés miatt bekapott a táborba a hideglelés, s tetemes számú ember lett áldozata.

Azonban sept. 15-én e bajon segítve lőn, mert Ismael bay tábornagy Omer basától küldetve s Konstantinápolyból utasítások is megérkezvén, tüstént ruhaneművel elláttattak, élelmezésre nézve pedig a török seregekkel egyenlő lábra állítottak.

Azalatt a diplomaticai értekezések egyre folytak. Angol- és Franciaország határozottan pártolák a porta választát, sőt ez ügyben minden tekintetben segélyére lenni ígérkezének.

Erre az orosz és austriai udvarok lehangolák követeléseiket, s csak annyit kívánának, hogy a menekültek Törökország belsejében őriztessenek.

Az austriai kormány egyszersmind Hauslab tábornokot a végett küldé el Widdinbe, hogy ott a menekülteket amnestia ígéretével hazahívja.

Voltak ezek közt, kik az emigratio czélját nem láthatván, csakhamar hajlandók lőnek hazájok földére visszatérni. Hauslab tábornok missiója azt eredményezé, hogy nem sokára 2000-nél több menekülttel tért vissza az értök küldött néhány gőzös az ország határaiba, kik azonban a Widdinben maradtak által elmentők alkalmával a legéktelenebb és legvadabb macskazenével tiszteltettek meg, milyent a constitutionalis élet legvirágzóbb korszaka is alig hallott.

A porta nem sokára kijelenté, miszerint jövő

tartózkodási helyül Sumlát tűzte ki, s Kossuth ez alkalommal az egybehívott menekültekhez, elláthatlan sokaságu néptömeg jelenlétében e következő beszédet tartá Widdin város piacának egyik erkélyéről, mellyben a magas porta határozatát követező szavakkal tudatá az emigratióval:

„Szerencsésnek érzem magamat, uraim, a jó és dicső szultánnak üdvözetét és áldását önöknek meghozhatnom. (Éljen.) Tegnap érkezett meg a nagylelkű uralkodónak küldöttje a következő örvendetes izennel:

„A szultán el van határozva, Oroszország és Austria követeléseinek kiadatásunk kérdésében (pisszegés) sehogysem engedni, sőt hitére esküdött, hogy atyai ótalmát semmi irányban tőlünk meg nem vonja, még akkor sem, ha ez nagy birodalmának végromlását következtetné. (Éljen. Éljen.)“

„Uraim! hogy Widdint elhagyjuk, az bizonyos. A háború, mellyet mindnyájan olly hön kívárniuk, melly szegény hazánkat a rabszolgabilincsek alól fölmentendi s melly ekkorig kérdés alatt állt, most már bizonyosságot nyert. Csak az idő nincs még meghatározva, mellyben az kitörend s miről Fuad Effendi (Oroszországba küldött török követ) nem sokára bizonyosságot hozand, mert ebből áll pétervári missiója. Testvéreim! napunk még nem szállt alá, még ragyog számunkra napsugár; még szerepünk nincs eljátszva.“

„A magyar emigratio magas és mindig emelkedő pontot foglaland el Európa földén, ezt megtartani, bár nehéz de annál dicsőbb feladatunk.“

„De ne féljetek édes testvéreim, hogy ezúttal ismét elhagyatva és magunkra maradunk! Nem, bizonyosan nem! A hatalmas Török-, Angol-, Franciaország, Schweitzazon erős karok, mellyek bennünket a legerélyesebben támogatndak.“

„Még kevéssel ezelőtt a hangulat az angol parlamentben néhányainknak a mahomedvallásra áttérése s az itt általán

uralkodó térítési szellem miatt nem épen látszott ügyünk részén állani, mi bizonyos widdini személyekre kellemetlen hatással lehet. De egy levél tőlem a nemes Palmerston lordhoz és egy derék angolnak — Thomsonnak — fáradhatlan törekvése, ki ezen missiót magára vállalá, oda vivék a dolgot, hogy most az-angol újságok mind, a tory- úgy mint whigpártbeliek, egyformán mint egy férfiú emelek szavukat s üdvünkre mindent mozgásba hoznak. S azért uraim a leg-tisztább lelkiismerettel mondhatom önöknek, hogy Angol- és Franciaország egyhangúlag ügyünk részére határozók magokat, s egyszersmind kinyilatkoztaták, miszerint szeretett hazánk szabadságát és függetlenségét a török portával szent szövetségben Oroszország és Austria ellen hatalmas karral kivándják.“

„E fontos események következtében a magas porta elhatározó, a magyar emigratiót Widdinből Sumlára áthelyezni. Valljon ott maradunk-e vagy nem, azt azon hírek határozarídják meg, mellyeket nekünk Fuad Effendi Pétervárról hozand. Nézetem szerint Sumla, ha nem is a legjobb, bizonyosan a legczélszerűbb tartózkodási helye a magyar emigratiónak; mert szerencsésen folytatott háború esetében Oroszország és Austria ellen könnyű leend onnan Rusztschukra átköltözni, ott a Dunán átkelni, és ekként hazánkat, hol százezer baráti szív s ugyanynyi erős kar várakozik ránk, ismét elérnünk, hogy ott nyomorult maradványait azon vérszomjas uralkodó háznak, melly az iszonyúan fel-dühödött Istenség igazságos átkát hordja magán bélyegül, azon gyalázatos tettekért, mellyeket vakságában egy szegény védtelen népen elkövet, a földszínéről eltöröljük.“

„Ha azonban tartózkodásunk Sumlában nem volna eléggé biztos, mit alig hihetek; akkor a Dardanellákban tizennégy angol hajót találандunk, mellyek kormányuk által a magyar emigratió fölvételére oda parancsolva vannak s e napokban már meg is érkeztek. Ott mi az európai háború kitöréséig szíves fogadtatást nyerünk, melly a nemes Britanniába visz,

azon országba, melynek, hogy Palmerston lordnak szavai-
val éljek, rendjei és keresztjei ugyan nincsenek, hogy Orosz-
ország és Austria példája szerint egy népgyilkosnak, mint
például Haynaunak, mellét feldíszítse, van azonban a bá-
mulat- és tiszteletnek legtisztább érzete azon maradványai
íránt egy vitéz nemzetnek, mely a zsarnokságnak öt szá-
zadokon épített sziklafészket az ingadozásig megrázkódtatni
bírá.“ (Hosszantartó láрма, vegyülve a törökök iszonyú
riadásaival, kik folytonosan kiálták: binjascha Kossuth!
bin ja'scha Dembinszky! — Ezer esztendeig éljen Kossuth!
Ezer esztendeig éljen Dembinszky!)

E megszakasztás után ismét folytató Kossuth!

„Csak még néhány szót uraim! hogy minden rendetlen-
ségek és lehető kellemetlenségek megelőztessenek, a magas
porta az összes emigránsokból egy hadtestet kíván alakítani,
mellynek főnöke én lennék. (Éljen, éljen, éljen.) Ila önök
akarata uraim, úgy az enyém is. De én egyetértést és ren-
det kívánok, mely nélkül hadtestünk fen nem állhat, mert
csak akkor lehet egy test hasznos, ha minden tagjai össze-
vágólag működnek. Hadtestünknek egy katonai intézetet
kell képeznie, melynek tökélyesítése az én feladatom leend.
Katonai tudományos gyakorlatok és előadások íránt is ha-
sonlag gondoskodni fogok.“

„Hogy az orosz részről rajtunk semmi erőszak ne követ-
tessék el, az átköltözés szárazon történendik. Hogy had-
testemnek az útiköltségre nézve könnyebbséget szerzhes-
sek, ennél fogva a magas porta 24,000 piasztert kézbesített
beiram-ajándokul az összes emigránsok számára, melyeket
önök közt, uraim, tüstént kiosztok.“

E beszéd leírhatlan nagy hatást idézett elő, mit
csak a pénz egyenetlen kiosztásából származott za-
vargás töröltt el némileg; azonban Kossuth újabb
békítő szavai csakhamar helyreállíták a békét.

Másnap kezdődék a kivonulás Sumla felé. Oct.

30. ment el oda az első csapat, mely lengyelekből állott, és 400 főt számlált. Murát pasa (azelőtt Bem) vezérelte; hozzá csatlakozott Mészáros és gróf Vay. 31-én 102 olasz gr. Monti vezérlete alatt indult el. November 1-jén megindult a renegátok egész csapata, kivévén Bemet és Baloghot, Stein, most Fehrad pasa vezérlete alatt s 165 főből állott. Ezen csapatot bezárta Krnety (most Kiamil pasa) kíséretével együtt. Nov. 3-án végre elmentek a magyarok 320-an néhány idegennel együtt. Kossuthnak fehér toll volt kalapján, jobb oldala mellett lovagolt Balogh, bal oldalán Egressy Gábor. Ezen csapatban voltgr. Batthyány Kázmér, a két Perczel s egy lengyel Przyjanski. Ezeket gyalog és szekéren valami 40 nő követte; gr. Batthyányné saját kocsijában ült. Házmán volt ministeri tanácsos kis kétkerekű taligán roppant nagy lóval végzé a sort s a sok ezer bámulónak nem kis multságára szolgált.

Sumla Bulgáriában a Balkánnak egy völgyében fekszik, tiz mérföldnyire a Dunától, negyvenre Konstantinápolytól.

Az emigratio megérkezvén, keresztény részének az úgynevezett Barlanghegy jelettetett ki. A renegátok Ibrahim kastélyában tartózkodnak.

Végre az orosz kormányval az alkudozások bevégeztettek azon feltételek közt, hogy az orosz és austriai kormány által kijelölendő austriai és orosz alattvalók néhányai Kis-Asiába belebbeztessek s

ott őriztessenek; a többiek ellenben a török birodalomból eltávolíttassanak.

Még egy ideig a kifejezések felett folyván a viták, végre a szelídebb kifejezések s a főnebbi pontok mellett lőn a megállapodás.

Oroszország erre a belebbezendők lajstromát benyújtván, a diplomatai ügyközést a portával tüstént megkezdette; az austriai követ azonban a belebbezendők lajstromán dolgozva, azt még be nem zárta, más részről a belebbezés idejét először 15, aztán 10, végre 5 évre kívánván megszabatni, miután a porta ezt elfogadni vonakodék, udvarának még mindig várja utasítását a diplomatai összeköttetések megkezdésére.

Achmet effendi legújában a porta által mint biztos Sumlába küldetett, hogy ott az Oroszországgal alkudozások feltételeit teljesítse.

Ennek föllépésétől a sumlaiak minden tekintetben enyhületet várnak; ő nyájas szelídségű, beszédes ember, s pénzzel is el van látva; ezzel s jó tanácsal bizonyosan szolgálанд.

Sumlában a kedélyek egy idő óta fel vannak zavaráva, többenmű megmérgeztetési és gyilkolási merényletekkel ijesztetnek vagy ijesztik magukat.

Legelőbb Kossuth meggyilkoltatása iránti merénnytől félték. Beszélék, hogy elszöktetésének elősegelésére biztos emberek voltak kiküldve s szökése alatt útjában egy horvát banda által agyon kelle gyilkoltatnia.

Később Bem megmérgeztetése iránti kísérletről

szóltak a hírlapok; mely kísérlet azonban a merénylőnek torkára forrt. Egy orvos a pasának kávéjába mérget tőn, mit a szolgálta észrevevén, az orvosnak magának kellett a kávé meginnia, mellynek hatására csakhamar meghalt.

Nem rég egy Pollack nevű orvos emigráns menekült az austriai consul lakára, állítván, miszerint a magyarok jönnek őt meggyilkolni; a consul ótalrnába fogadá.

Nem sokára csakugyan jöttek a magyarok fegyveresen, tajtékozó dühvel, a nevezetes egyén kiadatását követelve, mi midőn megtagadtaték, az ajtókat kezdék verni, s erőszakos betöréssel fenyegetőztek.

Erre az udvaron levő bosnyák őrségből valamelyiknek a puskája elsülvén, a magyarok azt hívék, hogy reájuk történt lövés; fegyvereikhez nyúltak, s mármár nagy vérengzéseknek készült színhelye, midőn annak meggátlására a consul személyesen megjelent, s méltóságos föllépésével a háborgó kedélyeket lecsillapította, mi azonban nem szolgált akadályul arra nézve, hogy még az nap lengyelek és magyarok által esti mulatsággal meg ne tiszteltessék, mellyet macskazenének szoktak hívni.

Az emigratio előkelő tagjai ez eseményt mélyen fájlalván, másnap a consulhoz mentek, kijelenték személye iránti tiszteletüket s a történt kicsapongás feletti mély szégyenletüket, ígervén hogy a maguk közül kiválasztott törvényszék, megsértetése folytán, szigorú elégtételt adand, mit azonban a consul a török hatóságoktól vár, mellyek már is működnek.

E tény az emigratio sorsát csak súlyosbíthatja.

Sumla, febr. 15-ről köv. tudósítást közlenek a lapok: „Ahmed effendi 5-kén érkezett meg, s azonnal a menekültek legnagyobb része által üdvözlötetett, estve pedig ugyanezek nagyszerű lámpamenettel tisztelék meg, mellynél ugyanazon zöld-fehér-vörös papírgolyók szolgáltának, mik nyolcz nap előtt Kossuthné megérkezésekor.

Mialatt Ahmed effendi a Kiutahiaha belebbezendőkre nézve az előintézkedéseket megtevé, Kossuth maga köré gyűjté menekült társait. A török biztosnak nagy munkába került őt az elutazásra szép szerével rábírn. Két óránál tovább tartott első párbeszéde vele. Következő napokban azonban a Kiutahiaha utazás gondolatával inkább megbárátkozván, a magyarokhoz beszédet intézett, felszólítá őket, nyilatkozzék kiki szabadon, akar-e vele utazni, vagy visszamaradni. Ezenkívül aláírásvék is köröztettek az ázsiai utazásra. — Végre tegnap megjött a hír Várnából, hogy az elszállításra rendelt török gőzösök oda megérkeztek. Ámbár e hír nem jött váratlanul, mégis sok zavart és megdöbbenést idézett elő a menekültek között, — sokan nehezen tudának a belebbezetéssel megbárátkozni. Ma 10 órára volt az elindulás határozva, azonban 1 óráig húzódott a dolog. Lassan, zaj nélkül haladt a menet az utczákon; Kossuth, miután előbb még hátramaradt honfiai megkéré, hogy egykor majd csontjait összeszedve, hazai földbe temessék, kocsija szögletébe vonult be, — s megnyitá a menetet. Battyány lóháton ment, komolyan és büszkén, neje egy zárt kocsiban. A többiek vegyest követték őket kocsikon és lóháton, utánuk egész sora a pogyázkocsiknak. Ahmed effendi, kinek Kossuth végrendeletét kézbesítő, a menet mellé a városig kíséretet rendelt.

Sumlából következők mentek el ma: Kossuth nejével, Ihász, Biró, Vagner, Fráter, Kinizsy, Timáry, Kalopsa, Grchenek, Házmán, Berzenczey, Veigel, Koszta, Szeré-

nyi, Török, László, Lorody, Kapner, Ács, dr. Patzek, Czech tolmács s 3 inas, Batthyány Kázmér nejével, Mihálovics 3 inas- és 3 lovással, Mészáros segédjével, Katona és Czecz, Perczel Móricz, Halász titoknokával és Bercesky segédtisztjével; Perczel Miklós 1 inassal, Gyurmán nejével és inásával, Szöllősy inásával, Asboth két inassal, Mazinszky, Szepinszky, Przyemsky, Visocky segédtisztjével, Lissakovszky és Kossak, Chojecky és Briganti.

Az utolsó magyar függetlenségi harcz nagyszerű drámája ekkép lőn befejezve, az olly sokáig hősileg küzdő seregek ekkép semmisültek meg.

A milly véletlenül, a milly villámgyorsan kezdődék, a gordiusi göbnek vége is akkép oldatott meg.

A mű által, mit alkotának, a megyei autonómia s municipalitások chinai fala, jövőre lehetlenek lőnek, de a befejezési catastropha chimaeralis fáradal-muk végcélját, a függetlenség elérését, is lehetleníté.

Pedig épen e pont vala az, mi művöket, mi ki-mondott elveiket, mellyekért zászlót ragadtak, romba dönté, megtöré a 172,000 harczoló szuronyt a bel-viszály által, mellyet előidéze.

Sem a tárgy sem a személyek felett, kik az utóbbi körülményt következményeivel okozák, ítéletet hozni nem akarok. Mert az idő nem rostálta még meg az

eseményt, mert a körülmények nem olyanok: nincs joga a históriának azt tenni.

S megvallom, ezt gyöngé erőm ismerete sem engedte volna. Én csak egy pár adatkával akartam azoknak szolgálni, kik, miről ha a viszonyok megtisztázódnak, megtehessék azt.

De ítélni még a politikának sincs joga. A mit most hozhatna, csak political nézet volna. Tanuljon, vonjon következményt basisául a jövőendő épületnek, de csak akkor ítéljen, ha a megtisztult ész a párt-színezetet félretette.

Végül, hogy bírálóim kedvéért viszont enszemélyemre térjek, ismétlem, hogy párt-színezetet, a political elvek bírálgatását művemben kerültem. Mit előadtam, tiszta meztelen tény s mint olyan tekintendő s bírálandó.

... Béke velünk s a szenvedett hazával!